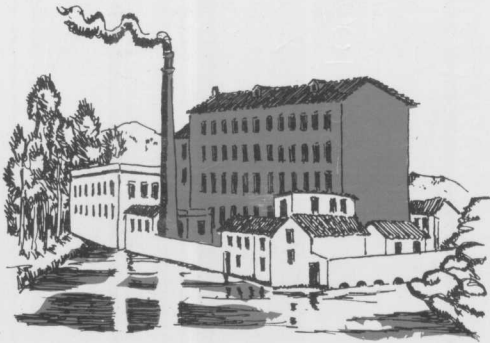

JOAQUIM ALBAREDA I SALVADÓ

LA
INDUSTRIALITZACIÓ
A LA PLANA DE VIC

OSONA A LA BUZZACA / 2

JOAQUIM ALBAREDA I SALVADÓ

**LA INDUSTRIALITZACIÓ
A LA PLANA DE VIC**

(1770 - 1875)

**PUBLICACIONS DEL PATRONAT D'ESTUDIS AUSONENCS
VIC**

DIRIGEIXEN LA COL·LECCIÓ:

**ASSUMPTA FARGAS I RIERA
RAMON ORDEIG I MATA
RAMON POU I RIUS**

Primera edició: novembre de 1981

© Joaquim Albareda i Salvadó

Aquesta edició, incloent-hi el disseny de la coberta, és propietat del Patronat d'Estudis Ausonencs.

Administració: Biblioteca Episcopal, c. Santa Maria, 1 - VIC

Dipòsit Legal: B. 33.388 - 1981

ISBN: 84-600-2418-0

Imprès a: Impremta Planàs - Sant Hipòlit de Voltregà.

Les anàlisis del procés d'industrialització català es fan massa sovint —gairebé sempre— des del punt de vista de Barcelona. Sembla com si la capital hagués estat el motor on s'han iniciat tots els canvis i que, amb el seu impuls, ha acabat estenenent-los a la resta del país i convertint-se en l'autor directe de la seva transformació. En analitzar el creixement català durant el segle XVIII, en el moment mateix en què s'iniciava la industrialització moderna, Pierre Vilàr ha posat de relleu les arrels agràries d'aquest procés, cosa que ens ha obligat a modificar l'òptica amb què d'habitud el consideràvem. No n'hi ha prou, encara. Cal adonar-se que una ciutat —una gran ciutat, com Barcelona, sobretot— no és una entitat aïllada que té la seva pròpia dinàmica i pot actuar com un motor, independentment del context, sinó que és el pol d'una relació, a l'altre extrem de la qual hi ha el teixit de ciutats de més petites dimensions del seu espai econòmic, les quals, al seu torn, tenen unes relacions semblants amb els nuclis rurals.

Ens cal modificar la vella òptica on tot començava amb la industrialització o, més aviat, amb l'empresari agosarat que introdueix noves tècniques i que aconsegueix, gràcies al seu esforç personal i a la seva lucidesa, de canviar-ho tot al seu entorn (Resulta, però, que la manufactura de cotó establerta a Àvila, a finals del s. XVIII, era molt més avançada des d'un punt de vista tecnològic que les fàbriques d'indianes de Catalunya, la qual cosa no va servir pas per a promoure el creixement econòmic a Castella). Era aquesta òptica la que ens duia a pensar gairebé exclusivament en Barcelona. Ens cal, contràriament, començar a pensar en termes més amplis: en termes de desenrotllament del capitalisme, que té la industrialització com una de les seves manifestacions —no pas l'inici, essent impossible ella mateixa sense una

fase anterior d'orientació de l'agricultura cap al mercat interior— i una de les conseqüències més transcendents del qual ha estat, per a Catalunya, la de donar lloc a un creixement econòmic superior al de la resta dels pobles hispànics, que ha ajudat a què una societat, potser massa provincialitzada després de la desfeta de la guerra de Successió, reprengués consciència d'ella mateixa, en advertir-se diferent i comprovar, en l'experiència quotidiana del seu treball i de la lluita per les seves aspiracions, que tenia unes necessitats polítiques pròpies, que no eren expressades adequadament pel govern de l'estat.

Per fer aquesta altra mena d'història necessitem, per tant, abandonar l'enlluernament barceloní i recuperar una visió més legítimament catalana. Per tal d'assolir aquest objectiu ens caldrà estudiar el complex joc d'interaccions que s'han establert entre la capital i les comarques, entre el camp i les ciutats, cosa que ha de dur-nos, necessàriament, a insistir en la història local. No serà, evidentment, la vella història local commemoradora de fets d'armes o glorificadora de patricis més o menys insignes, sinó una visió renovada, que tindrà com a finalitat essencial la d'investigar els canvis esdevinguts en la societat catalana a través de les transformacions que han tingut lloc en una comarca concreta. Una història que serà, per consegüent, no més local que la que es fa mirant-ho tot des de Barcelona estant, ni menys catalana que aquella.

El treball de Joaquim Albareda que teniu a les mans pertany clarament a aquesta nova mena d'història local que comença a esdevenir cada dia més cultivada i que ens és imprescindible per tal de bastir una nova història de Catalunya. La feina que ha hagut de fer per tal de seguir el procés d'industrialització a la Plana de Vic ha estat prou difícil. Partia gairebé sense investigacions precedents en les quals basar-se —amb un coneixement molt precari del que han estat els temps contemporanis a aquesta zona tan important de l'interior de Catalunya— i havia de servir-se de fonts de la més diversa procedència, disperses, puntuals i no massa coherents. Havia de manejar les dades quantitatives amb una extrema

prudència, a causa de llur heterogeneïtat, per tal de no caure en les simplificacions de què han estat víctimes alguns dels que l'han precedit en aquest camí.

Recordo, per exemple, el cas de James Clayburn La Force, jr., que a *The Development of the Spanish Textile Industry, 1750-1800*, (Berkeley, University of California Press, 1965) amuntegava xifres i notícies de la més diversa procedència, per a acabar fent-se un embolic sensacional, que demostrava, entre altres coses, que no havia arribat a entendre què és la indústria. El senyor La Force havia pensat, a més, que la política «il·lustrada» dels Borbons era el motor fonamental del creixement industrial espanyol al s. XVIII; al capítol de conclusions del seu llibre hagué, però, de dir: «Irònicament, València i Catalunya, receptores molt poc freqüents del favor reial, van experimentar el major èxit industrial» (p. 180). I va quedar-se tan tranquil.

Albareda coneix la necessitat d'acontentar-se a cercar les certeses —per escasses i poc espectaculars que siguin— que poden deduir-se legítimament d'aquest laberint contradictori d'estimacions i testimonis. Sap que el més important no és mesurar —la major part dels estudis sobre la indústria tèxtil s'acontenten de sumar telers, com si el teler casolà del productor camperol i el de la fàbrica d'indianes fossin una mateixa cosa— sinó servir-se de les dades per treure a la llum les relacions estructurals que traspuen d'elles. Una feina d'aquesta mena és difícil i ingrata; la brillantor del resultat final és menor que la que podria aconseguir-se, amb molt menys esforç, glosant qualsevol esdeveniment polític o cultural. Però és justament la mena de feina que cal fer, si volem posar els fonaments en què haurà de basar-se una comprensió adequada del que ha estat la història contemporània de les terres d'Osona: del que ha estat, finalment, la trajectòria de Catalunya, d'una Catalunya que ens hem d'acostumar a veure i entendre com un complex teixit d'interaccions, tant a escala local com a escala social.

JOSEP FONTANA

(Catedràtic d'Història a la Universitat Autònoma de Barcelona)

ABREVIATURES

A.E.V.	Arxiu Episcopal de Vic
A.M.M.	Arxiu Municipal de Manlleu
A.M.V.	Arxiu Municipal de Vic
A.M.C.	Arxiu Municipal de Centelles
A.M.T.	Arxiu Municipal de Taradell
A.M.R.	Arxiu Municipal de Roda de Ter
A.M.M.V.	Arxiu Municipal de Masies de Voltregà
A.H.M.B.	Arxiu Històric Municipal de Barcelona
B.C.	Biblioteca de Catalunya
S.E.C.E.A.	Servicio Comercial Español del Algodón
B.P.R.M.	Biblioteca del Palacio Real. Madrid
S.B.V.	Secretaria del Bisbat de Vic
J.P.C.	Junta Particular de Comerç

El fet de conèixer el complex de fenòmens a l'entorn del que s'ha anomenat «revolució industrial», ha estat una qüestió que m'ha interessat des dels primers anys de la carrera universitària.

I, concretament, aquest interès s'ha centrat en la necessitat de cercar una explicació global al fenomen, radicada en la comarca de Vic per doble motiu: el primer, per la manca d'estudis d'història contemporània sobre la comarca i, en segon lloc, per tal de comprovar si Osona ha seguit la tònica assenyalada en els estudis mestres vàlids per a Catalunya i, en cas contrari, constatar-ne les especificitats pròpies, derivades de les estructures sòcio-econòmiques osonenques.

El primer dels motius esmentats revesteix una importància digna d'aprofundir. La historiografia osonenca, sorgida essencialment de l'escola de l'Arxiu Episcopal —veritable centre erudit—, la qual ha estat representada eminentment en el decurs del segle per les persones de Mn. Josep Gudiol i el Dr. Eduard Junyent, ha desenrotllat la seva labor ingent bàsicament en la temàtica medieval, llevat d'algunes incursions sense continuïtat en la història moderna i contemporània. Com és obvi, avui ens trobem en un buit profund que costarà anys d'omplir mínimament.

I la mancança arriba a nivells molt elementals. No es disposa, d'entrada, d'un estudi interpretatiu —amb una revisió i crítica a les fonts— de la demografia. Encara, en una situació pitjor, es troben els temes de l'agricultura i de les estructures sòcio-econòmiques. I no cal que parlem dels aspectes ideològics.

Aquest fet, crea una desorientació total davant els segles darrers, la qual cosa esdevé una trava per a l'estudi parcial de qualsevol d'aquestes temes, tan imprescindible per aproximar-nos a la interpretació de

les transformacions que es produeixen en el trànsit de l'antic règim al modern.

El problema no és nou i va molt lligat al procés de revalorització de la història més recent —iniciat al país per Vicens Vives— i a l'assumpció d'un nou bagatge interpretatiu en funció de l'ús social que ha d'assolir la Història.

En aquest context, doncs, vaig iniciar el treball cap el 1977 —sota les orientacions del professor Josep Benaul, al Col·legi Universitari de Girona: «Aspectes del segle XIX manlleuenc»— amb l'objectiu de clarificar el tema de la industrialització.

La tasca ha estat molt lenta i m'ha suposat un treball molt dispers, a conseqüència dels problemes esmentats, havent de recórrer a diversitat de fonts —moltes vegades, per no trobar cap informació útil— i havent de deixar pendents qüestions essencials —si entenem la societat com un tot—, o de donar per suposades qüestions que caldria replantejar.

La manca de treballs monogràfics sobre els segles XVIII i XIX m'ha provocat sovint situacions d'incertesa. Aquest ha estat un dels inconvenients més greus al llarg del treball, així com el perill d'haver bastit una interpretació excessivament unilateral. Per això caldrà, tan bon punt es vagi clarificant el panorama mitjançant nous estudis, revisar aquesta visió sobre el procés de la indústria. Tot plegat fa que sigui ben conscient dels riscos que comporta iniciar una feina tan complexa en aquesta situació tan precària.

Fent-me una autocrítica, m'adono que és un treball excessivament descriptiu, amb massa dades i xifres i un mètode feixuc. Les raons al·ludides suara han influït molt en el seu caràcter: el temor de donar una visió excessivament superficial, n'ha estat el principal motiu.

Ara, a partir de la crítica i la revisió, podrem avançar vers una fase més interpretativa, amb unes bases segures.

Per la meua banda, s'ha acomplert en bona mesura l'objectiu inicial d'intentar clarificar mínimament el fenomen de la industrialització i els canvis essencials que es

produïren en la societat al llarg del segle XIX a Osona. Al marge de les qüestions que no necessiten gaire més explicació, han sorgit, almenys, nous interrogants que s'hauran de resoldre. I això, ja és un fet positiu.

Només em resta agrair l'assessorament i la col·laboració, en tot moment, que m'ha prestat el professor Josep Fontana i l'ajut, molt útil, dels professors Miquel Izard i Enric Lluch. També he de remerciar l'ajut que em donà el Dr. Eduard Junyent, així com el Patronat d'Estudis Ausonencs que em concedí la Beca Plana de Vic l'any 1978 i la col·laboració d'Antoni Pladevall i d'Ignàsia Font, veritable coneixedora dels arxius Municipal i Episcopal de Vic. El mateix hauria de dir de molts companys, el suport dels quals, com també les seves opinions, han estat valuosos.

La comarca d'Osona
 Josep M.ª Puchades. *Torelló* (Programa de Festa Major) 1978

I. Aproximació a les estructures de la societat osonenca de finals del segle XVIII

Abans d'introduir-nos en el marc específicament industrial —en el sentit que cal donar al terme en el moment històric que analitzem— serà bo de repassar les bases de la societat en què es produiran les transformacions industrials, intentant-ne sintetitzar els principals trets definitoris.

En general, advertim que la comarca segueix les grans pautes de creixement experimentades per Catalunya: una societat en via ràpida de transformació cap al capitalisme, amb fort creixement demogràfic i econòmic alhora i que serva encara estructures i elements propis de l'antic règim. La recuperació de les conseqüències de la guerra de Successió —en la qual Vic prengué un paper de primer ordre a favor de Carles III, de la mateixa manera que Manlleu i Centelles ho feren per part de Felip d'Anjou, actitud que s'explica per oposicions socials internes, bàsicament, i no pas per preses de postura polítiques, la recuperació, doncs, fou molt ràpida, tant a nivell econòmic com demogràfic.

El contingent demogràfic, valent-nos de les dades facilitades per P. Vilar —del 1718— i deixant al marge les del cadastre de 1716, per incertes, i les de 1787, del cens de Floridablanca, ha augmentat un 86% escàs al llarg del segle. Val a dir que el creixement no ha estat idèntic arreu de la comarca. Les dues variants de creixement que es donen corresponen, una, a aquells centres on la indústria artesanal s'havia expansionat més (Roda 157%, Torelló 149%, Centelles 128%, Taradell 126%, St. Pere de Torelló 117%...); l'altra, correspondria a aquells termes on s'han fet notar les transformacions agràries pròpies del segle. Santa Eulàlia de Riuprimer, que creix un 231%, Seva, que creix un 156%, Tona i Collsuspina amb un 130%, són tres exponents clars. El geògraf Gonçal de

Reparaz¹ creu que aquesta qüestió es confirma especialment en els termes de la perifèria de la Plana, que divideix en dos grups.

El primer d'ells experimentà un creixement superior a la mitjana: St. Pere 117%, Sant Vicenç de Torelló, 117%, Sant Bartomeu del Grau, 132%, Tavertet, 163%, i Santa Cecília de Voltregà, 163%. El segon assoleix un nivell inferior: L'Esquirol; 5%, El Brull, 42%, Muntanyola, 7%, Tavèrnoles, 24% i Sobremunt, 5'5%.

Es constaten, doncs, els lligams prou coneguts entre els factors demogràfics i econòmics.

Com a casos intermitjos cal fer esment de Vic, amb un 92% d'augment, i Manlleu, amb un 73%. Contràriament, el pes demogràfic de Sant Hipòlit a principis de segle —fou la segona població amb més nombre d'habitants— s'ha vist frenat i estancat i a la fi de segle la població tan sols havia augmentat un 23%.

La terra seguia essent el mitjà fonamental de subsistència i la indústria artesanal, en la majoria dels casos, no serà sinó un bon complement de l'activitat primària; seria totalment erroni sobrevalorar el seu paper. Pierre Vilar ha esmentat la Plana de Vic com un exemple d'intensificació del conreu, de masies riques, que no necessiten aventurar-se a l'extensificació: «llurs excedents d'homes i diners pogueren utilitzar-se en unes necessitats altres que a rascar terres massa magres; els fadrísters no mancaven ni d'esperit d'iniciativa ni de petits capitals», emprant les seves mateixes paraules².

Així mateix —per mitjà del testimoni de Zamora— s'observa un capgirament en el caràcter de la producció agrícola, i la vinya, important fins aleshores malgrat que era de qualitat baixa³, és substituïda per la triple producció blat-bestiar-cànem que constituí la base econòmica de les masies. El guaret —repòs periòdic de la terra de cultiu—, per tant, desaparegué amb rapidesa.

En aquestes transformacions tan essencials hi degué influir decisivament la relació comercial entre la Plana i la Marina, mitjançant l'intercanvi intens de blat per vi⁴. El fet de ser una comarca amb capacitat per exportar, permetia la seva integració en els nous circuits comer-

cials fora del marc autèntic comarcal. L'estudi de Carles Sudrià sobre l'ingrés agrícola a la Plana fa notar l'estreta relació entre els ingressos i els preus barcelonins, evidenciant la importància del comerç interregional en el segle XVIII⁵. També remarca el paper notable del propietari explotador que coexisteix amb els propietaris no explotadors (els quals extreuen el producte de les propietats mitjançant un contracte de masoveria) i és el principal beneficiat de les tàctiques d'emmagatzematge, així com amb els no propietaris de drets sobre la terra i masovers (la renda consistia en 1/3 de la collita i es beneficiaven de la ramaderia), llogaters (pagaven al propietari una quantitat fixa en diners), parcers (poc corrents i participaven a parts iguals amb el propietari en les despeses i el producte) i jornalers (el pes dels quals és desconegut).

Hi ha dos aspectes més que reflecteixen l'avenç qualitatiu agrícola: l'un, la utilització del Ter constatada a Manlleu i a Torelló. L'altre, és l'aprofitament al màxim dels fems com a adob.

La indústria de la llana del Principat, l'any 1763, comptava entre els principals nuclis productors amb Centelles i Taradell, seguits de Sant Hipòlit de Voltregà i de la comarca d'Osona en conjunt, que constituïa el centre de l'eix paral·lel al Llobregat, entre Barcelona i Puigcerdà⁶.

Al marge de la indústria —en la qual aprofundirem més endavant—, convé fer una petita incursió al terreny del comerç. Aquest, i com és obvi, tenia el principal centre d'acció a Vic. E. Junyent ha situat l'arrencada comercial entre 1716-1753. Només cal veure l'augment constant de tots els rams per adonar-se'n: en aquests anys, els candelers i adroguers passen de 17 a 53, els argenters, de 16 a 32, els botiguers, de 8 a 36, els sabaters, de 45 a 107, els sastres, de 31 a 49, els traguers, de 26 a 177, els paraires, de 27 a 52, els teixidors de llana, de 9 a 18 i els de lli i cànem, de 26 a 145, els blanquers, de 12 a 50 i els corders i espardenyers, de 32 a 128. És en aquest període quan la ciutat, recuperada totalment dels estralls de la guerra de

principis de segle, s'expandeix i surt del casc emmurallat, es creen els ravals i es reedifica l'interior⁷.

Però no tot el comerç es concentrava a Vic. Hi ha pobles —com veurem— en ple ascens industrial integrats en circuits comercials intercomarcals i àdhuc interregionals. Les llanes —en diferent varietat— provenien de diversos punts del Principat, del País Valencià, de l'Aragó i de Castella.

Els punts on eren venuts els productes manufacturats, malgrat que sovint es limitaven al Principat —si no restaven al mateix poble per al consum local—, en alguns casos el sobrepassaven, com veiem en els casos de Sant Hipòlit o Taradell. L'estat pèssim dels camins degué ser un impediment gran per a la consolidació d'un comerç més ampli. La qüestió és de referència obligada en parlar del comerç, ja que entronca plenament amb el nivell de conformació del mercat, un dels elements bàsics en l'establiment del marc de relacions capitalistes que s'estan consolidant en la Catalunya del segle XVIII.

De la informació abundosa que posseïm⁸ només cal extreure'n algunes referències prou representatives. La conclusió a què arriben la major part d'informes de l'època és que l'estat dels camins era poc menys que desastrós i que en algun d'ells no podien ni tan sols circular els carros, mentre que d'altres calia que fossin eixamplats i salvats els obstacles produïts per les avingudes d'aigües dels torrents i rieres.

Malgrat les ordres vingudes des de Barcelona i els diversos intents d'arranjament per part dels comuns, la tònica d'abandó es manté al llarg del segle. I més, quan les despeses de les obres havien de recaure en els pobles, com succeïa amb les restauracions dels ponts, fetes a base de repartiments especials.

De tots els camins que comuniquen amb Vic, el que es troba en millor estat és el de Barcelona. La resta, i especialment els d'Olot i Mataró, són gairebé intransitables. Jaume Caresmar havia observat ja els inconvenients greus per al comerç i la indústria tèxtil que el fet suposava: «Esta grande incomodidad perjudicialisima para el comercio, y no se comprehende otro medio de

mexorarlos que el de tomar en uno y otro nueva dirección especialmente para el que conduce a Barcelona por que es preciso apartarle de las muchas aguas y rieras que actualmente deven transitarse, y que a pocas llubias que caigan, detienen y exponen a evidentes riesgos a los viajantes y a los correos⁹.

Per últim, i en la manca d'estudis vàlids per a la major part de pobles de la Plana, farem esment d'una manera específica de la configuració social vigatana. Aquesta està constituïda per unes estructures socials —i professionals— ben pròpies de l'antic règim, on pràcticament tots els ressorts productius i de poder es troben en mans d'un estament de privilegiats. El fet veritablement remarcable, segons Núria Puig¹⁰, és que la constant es manté fins avançat el segle XIX i que les activitats que poden esdevenir transformadores resten en mans d'aquest estament, damunt el qual l'Església té un gran ascendent.

No mancaven, però, els intents renovadors. L'any 1792 s'intentà crear una Societat Econòmica, que rebé informe favorable l'any següent¹¹. Tanmateix, no hi ha constància clara de la seva constitució i posterior actuació. Tan sols es coneix que proposaven —en data desconeguda— la creació d'una càtedra de matemàtica i una Escola de dibuix a Vic amb la finalitat d'assegurar els progressos de «les arts» i la il·lustració del jovent¹², sense cap altra referència al respecte.

Òbviament, el marc i les estructures vigatanes no eren gens favorables a aquests tipus d'aventures; almenys pel que fa al sector social capaç d'assumir-les econòmicament, la font de riquesa del qual eren les rendes de propietats rústiques i urbanes.

La caror dels preus iniciada vers 1763-1764 amb un ritme sostingut en els anys posteriors i l'avalot del pa de 1789, en el marc d'una crisi de subsistència generalitzada, ens mostren també clarament la mesura en què la ciutat de Vic participava dels trets de l'antic règim. Els fets vingueren precedits de dues anyades dolentes i tingueren totes les característiques d'aquests moviments de descontent popular: l'assalt als fornars que acapa-

raven el blat i el venien fora de Vic, intervenció de l'ajuntament i repressió dura, assuajada per l'actuació del bisbe Veyan davant Floridablanca¹³.

II. Anàlisi comparativa de les dades sobre la manufactura tèxtil del segle XVIII

1. LES FONTS

Per aproximar-nos a l'estat de la indústria a la comarca en el segle XVIII, partirem de dues informacions bàsiques, la de 1764-1765 de la Junta Particular de Comerç i la de 1782 del bisbe Manuel de Artalejo —ambdues publicades—¹. Ens seran d'utilitat per contrastar la seva vàlua d'altres fonts com el cens industrial de 1760 fet elaborar per la Junta de Comerç², les notícies que ens facilita Francisco de Zamora entorn de 1787³, així com d'altres informacions esporàdiques que trobem en l'obra de Jordán y Frago, publicada el 1779⁴, en l'«Almanak Mercantil» i en els Arxius Municipals.

Vist tot això hem d'afegir que, malgrat l'abundor de referències quantitatives de la indústria del segle XVIII, ens trobem amb dos problemes: la dificultat d'homologació de les dades que ens ofereixen aquests materials i, en segon lloc, la manca de fiabilitat en no haver estat elaborades rigorosament. Aquest segon aspecte l'hem comprovat efectivament. En part, la variabilitat de les dades pot venir ocasionada pel caràcter inestable de la indústria, sotmesa a alts i baixos sobtats. Això mateix es palesa en algunes diferències evidents en les respostes dels anys 1764 i 1765. A causa d'aquests inconvenients, no podrem atorgar a aquestes dades cap altre valor que no sigui el merament orientatiu per tal de valorar el contingent i l'evolució de la indústria, cosa que en un principi i a manca d'altres estudis, ens serà de prou utilitat.

Analitzant més concretament les fonts, l'informe extens de 1764-1765 consistent en la resposta de la major part dels pobles de la comarca a una enquesta de la Junta Particular de Comerç mereix una fiabilitat respectable

pel caràcter detallat de les respostes; dóna, a més, una gran quantitat de dades de tipus qualitatiu —fins ara inèdites— que ens ajuden a definir el caràcter de la indústria gremial-familiar, com veurem en tractar aquest aspecte. El mateix podríem dir del cens de 1760, encara que molt més pobre en dades (tan sols indica el nombre de telers i el total de peces per poble).

Contràriament, les informacions recollides per M. de Artalejo (1782), malgrat que confirmen i no trenquen les línies generals del procés, pel que fa a la indústria són molt més inconcretas i limitades. De tota manera ens assabenten de coses tan importants com de les collites i dels habitants de cada terme, entre d'altres.

Una valoració semblant, sinó pitjor, ens mereixen les xifres de F. Zamora (1787) de les quals ignorem la procedència, i són, a més a més, incompletes, ja que abasten només alguns pobles.

2. LES DADES

La manufactura tèxtil al segle XVIII

	1760		1764-5		1782		1787	
Vic	T.	23	T.	20	T.	45	T.	-
	F.	-	F.	11	F.	3	F.	15
Centelles	T.	68	T.	50	T.	79	T.	160
	F.	-	F.	49	F.	62	F.	62
Taradell	T.	55	T.	56	T.	79	T.	-
	F.	-	F.	56	F.	-	F.	-
Sant Hipòlit	T.	75	T.	77	T.	100	T.	60
	F.	-	F.	44	F.	-	F.	-
Manlleu	T.	24	T.	15	T.	32	T.	40
	F.	-	F.	-	F.	3	F.	-
Sant Pere de Torelló	T.	31	T.	28	T.	28	T.	-
	F.	-	F.	25	F.	-	F.	-
Sant Vicenç de Torelló	T.	-	T.	-	T.	-	T.	-
	F.	-	F.	-	F.	3	F.	-

	1760	1764-5	1782	1787
Torelló	T. 24	T. 17	T. 15	T. -
	F. -	F. 15	F. -	F. -
Santa M. ^a de Corcó	T. 7	T. -	T. 6	T. -
	F. -	F. -	F. 6	F. -
Roda	T. 11	T. 13	T. -	T. 39
	F. -	F. 22	F. -	F. 94
Sant Julià de Vilatorça	T. 2	T. -	T. -	T. -
	F. -	F. -	F. -	F. -
Santa Eulàlia de Riup.	T. 5	T. 4	T. -	T. -
	F. -	F. 4	F. -	F. -
Tona	T. 11	T. 6	T. -	T. -
	F. -	F. 6	F. -	F. -
Malla	T. -	T. -	T. -	T. -
	F. -	F. -	F. 1	F. -
Santa Eugènia de B.	T. -	T. -	T. 9	T. -
	F. -	F. -	F. -	F. -
Gurb	T. -	T. -	T. 2	T. -
	F. -	F. -	F. 1	F. -
Sentfores	T. -	T. -	T. 1	T. -
	F. -	F. -	F. 1	F. -
Folgueroles	T. -	T. -	T. 3	T. -
	F. -	F. -	F. -	F. -
Orís	T. -	T. -	T. 1	T. -
	F. -	F. -	F. -	F. -

T. = Telers, F. = Fabricants-Fàbriques,

NOTA: No consta que tinguin cap teler: Vilalleons, Granollers, Sant Julià, Múnter, Vespella, Tavèrnoles, Seva, Balenyà, Sant Martí de Centelles, Vinyoles, Santa Cecília de Voltregà, Sassorba, Sant B. Grau, Sant M. Sescorts, Muntanyola, El Brull, Cabrera, La Vola, Tàrradellas, Pruit, Fàbregues i Saderra.

La xifra de Vic per al 1787 correspon al 1796.

3. COMENTARI

És obvi que la tendència general de la manufactura és el creixement, en els nuclis urbans més importants. Si agafem el període 1760-1782 (llevat el cas de Roda, on tenim com a punt de referència l'any 1787 per ser molt imprecises les referències d'Artalejo⁵ veiem com Roda de Ter ha estat la població que experimentarà un creixement més gran, triplicant el nombre de telers, i en ella l'embranchada enllaçarà —sense tractaments— amb el procés industrialitzador iniciat a la primera meitat del segle XIX.

Veiem com Vic ha augmentat el doble el nombre de telers i que Taradell ho ha fet considerablement. Darrera d'aquests dos casos més significatius trobem Manlleu i Sant Hipòlit amb un 33% del total de telers i Centelles amb un percentatge inferior (16%). En línies generals les dades semblen avenir-se força amb la realitat. Els dos nuclis de pes tradicional, Vic i Taradell, es mantenen encara amb empenta mitjançant el seu pes econòmic. El tombant de segle, amb la competència i la crisi gremial, marcarà la seva davallada industrial.

En les altres poblacions, la tendència a disminuir és general. Torelló ha vist minvar la seva indústria tèxtil a la meitat del seu contingent; Sant Pere, L'Esquirol, Tona i Santa Eulàlia de Riuprimer —per esmentar localitats amb una certa tradició tèxtil— ho fan en una proporció menor.

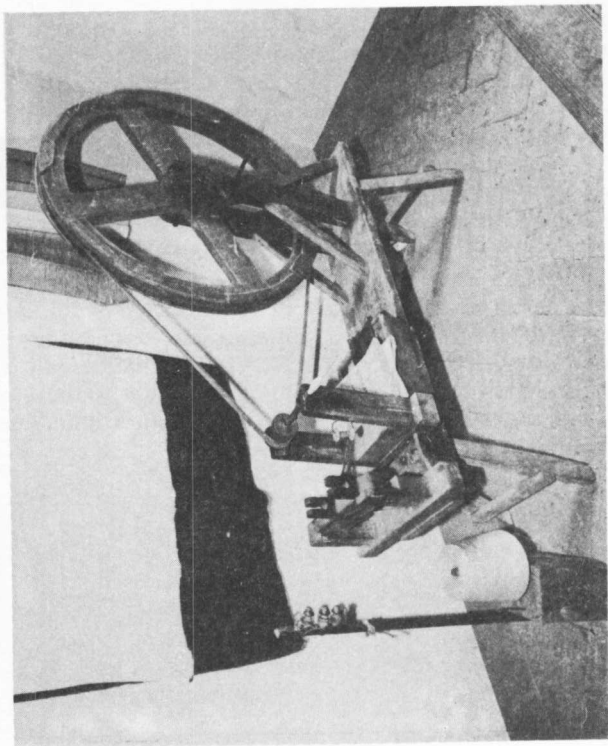
Una observació que cal fer és el descens general que s'observa —tret d'algun cas aïllat— en el període 1760-1765. En alguns pobles arriba a nivells molt grans (Vic, Centelles, Manlleu, Torelló, Tona). Cal pensar en problemes conjunturals, com veurem. El cas de Roda torna a ser significatiu: de 77 telers només en treballen 27.

Respecte a les dades de 1782 ja hem manifestat una certa desconfiança. Per contrastar la seva validesa tenim a mà una relació molt detallada de la indústria manlleuena, el 1777,⁶: dóna per a aquet any la xifra de 57 telers i de 32 fabricants, al costat dels 32 telers i dels 3 fabricants que presentà Artalejo (1782). Possiblement

que les xifres de 1782 fossin més elevades i aleshores ens trobaríem amb una tendència semblant a la de Roda. Dissortadament, tampoc les xifres de Zamora (1787) no ens serveixen: dóna la quantitat inversemblant de 400 telers, probablement a causa d'un error de transcripció en el manuscrit o d'un malentès.

Un altre cas contrastable és el de Centelles. Jordán y Frago (1779) li dóna 114 telers —en contraposició als 79 d'Artalejo— xifra que s'aproxima a la de 160 telers que fixa Zamora per al 1787. De nou, la incertesa de les fonts ens pot fer caguir la situació. Caldrà aclarir aquests punts foscos a partir de noves informacions, per tal d'elaborar interpretacions més coherents. El que sembla evident és que la puixança de Centelles degué superar el 16% que li hem atorgat.

Finalment, pel que fa a les poblacions amb més telers l'any 1782 (a la fita del període), trobem que Sant Hipòlit es manté en primer lloc amb 100 telers (el 1760 ho era amb 75); Taradell i Centelles en segon, amb 79 (abans també en 2on. i 3er. lloc respectivament); Vic en tercer, amb 45 (abans en 5è. lloc); Roda en quart, amb 39; Manlleu en cinquè, amb 32 i en sisè lloc Sant Pere de Torelló, amb 28.

Màquina per trescanar (de madeixes a bitlles). Museu de Moià

III. Aproximació a la indústria de la segona meitat del segle XVIII

I. ELS GREMIS

No podríem explicar l'aparell productiu preindustrial sense abans esbossar el marc general i complex de la indústria gremial. Ens estalviarem tota mena de detall i d'aprofundiment ja que el treball de Roser Ortiz¹ ens és d'una gran utilitat en descriure minuciosament l'evolució del gremi de paraires a Vic, la seva organització interna, la divisió del treball i la seva relació amb d'altres gremis, especialment el de teixidors².

L'organització gremial pren força a la comarca a finals del segle XV i principis del XVI, i apareix estretament vinculada amb les confraries.

El procés de fabricació de les teles comprenia diferents passos: la compra de la llana, el cardar-la o pentinar-la, el filar-la i, després d'haver passat el vist-i-plau dels sobreposats, es teixia. Els telers, podien ser amples o estrets, segons les robes. El pes i la mesura de les teles, oscil·lava segons els diferents tipus de roba. Finalment, la roba es molinava (es repassava), es rentava i tenyia. Acabat el treball, el teixit era de nou supervisat i es bollava (era revisat pels representants del gremi).

El camí per a la fabricació era lent i graonat. La «burocràcia» gremial marcava tot el procés i li imprimia una lentitud que posava fre al desenvolupament industrial. Les restriccions que recloïen cada productor en la seva especialitat («filador», «paire», «teixidor»...) frenaven tota mena de competència: calia realitzar el treball en els límits de la ciutat, i només en casos de gravetat (pestes...) es permetia una major obertura. Lògicament, aquests entrebancs al creixement, en una societat cada cop més decididament capitalista, provocarien situacions conflictives. Hi ha proves clares d'enfrontaments entre

paraires i teixidors —els primers, descontents perquè els teixidors treballen per a paraires forasters— l'any 1597, situació que es repetirà al llarg del s. XVII i principis del XVIII —ara a la inversa: seran els teixidors els que es queixen perquè la roba és teixida fora de Vic—.

No cal dir que a finals del segle XVIII —com podem veure més detalladament en un capítol a part— la situació, en el marc de la desintegració gremial, arriba a nivells caòtics.

Tornant a l'estructura gremial veiem com aquesta estava regida pels sobreposats, càrrec de més relleu, pels inspectors, pels prohoms i, encara, per l'organització gremial —burocràtica— i pel clavari —administrador de les rendes—.

El sistema d'ingrés en un gremi no era menys tancat que el context que estem descrivint. L'aprenent residia tres anys a casa d'un mestre. Molts aprenents es desplaçaven a pobles veïns i fins a Barcelona. En l'estudi de M. Arranz i R. Grau³ hom constata que un 74'7% dels aprenents contractats a Barcelona són forasters, els quals constituïen l'estrat més baix de les corporacions. D'altra banda, tampoc no és un fenomen privatiu d'aquests anys. En el decenni 1761-1770 les comarques d'Osona i del Maresme, cadascuna, nodreixen Barcelona amb més d'un 10% dels aprenents, seguides del Bages i del Vallès (del 6 al 10%). En l'estudi, hom apunta la idea de relacionar la migració amb els centres d'intensificació dels cultius —per tant, amb excedent de mà d'obra—, cosa que resta per comprovar. El mestre mantenia els aprenents, els ensenyava l'ofici i en treia una bona partida. Un cop fet l'aprenentatge es passava al grau d'oficial i, per fi, s'esdevenia mestre una vegada se superava l'examen fet a la botiga dels sobreposats en presència seva, del clavari i el notari. De 1595 a 1706 el gremi de paraires de Vic acceptà 271 confreres, dels quals 100 eren de pobles de la comarca. Les limitacions imposades, també, per a constituir-se en gremi, feien que les poblacions veïnes s'acollissin a Vic o a Sant Hipòlit, per exemple, on calia presentar les peces abans de posar-les en circulació.

El gremi assolí un ascendent social decisiu en la vida ciutadana participant, a més, activament en les seves manifestacions i, fins i tot, prenent part en les guerres que assolaven el país al llarg del segle XVII i principis del XVIII.

En l'aspecte religiós, la institució cabdal fou la confraria: organitzava festes anyals i celebracions, feia construir retaules, altars, imatges, etc. en honor dels patrons del gremi.

Un altre tipus d'institució, aquesta social, fou la Causa Pia, mitjançant la qual, en casar-se o prendre els hàbits les filles dels confreres, rebien un dot. La Causa es fundà el 1587. Els fons provenien dels diners percebuts pel clavari dels exàmens i de les rendes. Aquests fons, eren dipositats a la Taula de Canvi i a partir d'ells es creaven censals, forma fonamental de crèdit fins a la societat industrial. Mitjançant la creació del censal, la persona que no disposava de diner venia a la que en tenia el dret a percebre una pensió anual i a rebre'n un capital.

El Gremi hagué de crear censals en diverses situacions difícils.

2. CARACTERÍSTIQUES DE LA INDÚSTRIA

Ens hem referit ja a l'interès qualitatiu d'algunes de les fonts consultades. A partir d'aquestes —i ens centrem ara en les respostes de 1764-1765 a la J.P.C.— intentarem d'aproximar-nos al caràcter de la indústria del s. XVIII i a la diversitat d'interrogants que ens planteja.

De bon primer hem de plantejar-nos qüestions fonamentals: què, com, per a qui, quant es produïa?

Als pobles de la comarca —salvant petites excepcions— es fabricaven teixits de llana de moltes varietats: cordellats (dotzens, catorzens...), retines (catorzenes), estamenyes (dotzenes, catorzenes, setzenes, divuitenes), baietes (setzenes, divuitenes) i barragans (onzens).

La llana, la matèria prima, tenia diferents llocs de

procedència. Segons els tipus de teixit variava la classe de llana i s'adquiria en un lloc o altre. Les llanes que es consumien a la majoria de pobles eren, en part, del país, i quan aquestes no eren suficients o de prou qualitat, es portaven de l'Aragó. Una altra proporció provenia de Castella, València i Tortosa. La llana del país es comprava a Vic, Barcelona, Manresa, Ripoll i solia ser més basta, procedent de les blanqueries.

El preu del quintar de llana del país sol ser de 16 a 20 lliures, mentre que la de la blanqueria oscil·la entre 21 i 27 lliures. Contràriament al que hauria de semblar, la que procedeix d'Aragó i de Castella es troba entre les 16 i 18 lliures. La més econòmica és la que l'Empordà i la Cerdanya abasten a Roda.

El sistema usual era comprar la llana directament al traginer, el qual feia de revededor i tenia al seu càrrec els drets que havia d'abonar al seu pas per les diferents poblacions. Dintre del preu, però, la despesa per transport solia ser d'unes 2 lliures per quintar (per a la llana d'Aragó) i de 5 sous el quintar si era del país. La llana de l'Aragó trigava quinze dies a arribar, mentre que la del país solia trigar un dia, o més, segons la distància.

Una vegada donada aquesta ullada —tan breu com incompleta— a l'aparell productiu de la indústria artesanal, hem d'apropar-nos a les característiques generals d'aquest tipus de treball.

En línies generals es tracta d'un treball de tipus familiar en el qual la «fàbrica», com a unitat, és practicament inexistent, essent majoritari aleshores el sistema de treball a domicili («putting-out system»), que jugarà un paper determinant fins avançat el procés industrialitzador de mitjan segle XIX, com a arreu del país.

Així, veiem que a cada poble sol correspondre poc més d'un teler per «fabricant». Solament una part d'aquests «fabricants» seran veritables «paraires», que treballen pel seu compte, i molts d'ells hauran de fer-ho per a d'altri. No manquen els testimonis que ho confirmen. La resposta de Manlleu, de l'any 1764, diu: «se componen dichas fábricas, trabajando cada uno por su cuenta con el poco caudal que cada uno tiene, y otros que

trabajan por otros, si hallan que trabajar»⁴. I la de Sant Pere de Torelló: «...no hay fábricas de común, si que la fábrica es de diferentes particulares pelayres que trabajan en sus casas, no obstante que tambien concurren diferentes jornaleros que dichos pelayres les dan que trabajar»⁵. Diu també que hi ha més fabricants però «por no tener caudales estan privados de trabajar». A Taradell, dels 56 telers de què disposava la població, 26 treballaven per compte propi, 6 per a Monistrol de Montserrat i la resta, part de l'any pel seu compte i part a jornal⁶.

El funcionament del «putting-out» té el seu exponent més clar en el treball distribuït per les localitats amb major nombre de telers, com era el cas de Sant Hipòlit que repartia llana per a filar a les poblacions veïnes. El sistema esdevenia complementari de l'activitat agrícola i les famílies es creaven un coixí econòmic. Així es feia molt difícil determinar el nombre de persones ocupades en els afers tèxtils.

De nou, el testimoni de Sant Pere de Torelló ens és vàlid: «los trabajadores son muchos pero por no tener de que trabajar la mayor parte del año se emplean en la cultura de la tierra y assi no trabajan del arte todo el año»⁷. L'esquema s'avé plenament amb l'esbós clàssic d'una societat preindustrial.

L'element característic, doncs, serà el treball a «hechuras» o feina a «preu fet» (que acostumava a donar de 4 a 5 sous per jornal), d'una banda, i el filar (que era pagat a 1 sou, 6 diners més o menys, per dia —vers els anys seixanta—), de l'altra; caldria preguntar-se i esbrinar el perquè d'aquest desnivell en la remuneració. Un dels motius possiblement el trobaríem en el caràcter competitiu del treball a «preu fet», o també en el fet que la feina de filar, a part de ser menys qualificada, era reservada exclusivament a les dones, les quals només hi devien esmerçar unes hores al dia.

Anem a veure en quina proporció es dividirien les persones en el procés productiu: segons els tipus de teler, si és ample o estret, s'hi ocuparan un o dos teixidors. D'acord amb els estudis generals que se n'han fet,

a cada teixidor li solen correspondre quatre o cinc filadores, al marge d'altres persones que acomplien feines auxiliars, especialment canalla.

Sant Hipòlit de Voltregà és la població amb més persones ocupades en la indústria tèxtil: mil dues-centes. La xifra és realment important en el context de l'època (el 1787 tenia 1.832 habitants). Els 44 paraires donen feina a 100 homes que preparen i teixeixen, a 30 minyons que canonegen i a 1.070 dones que filen, «trien, llimpien la llana i esborren». D'aquestes, dues tercers parts són filadores, la majoria de les quals pertanyen a poblacions veïnes⁸.

A Manlleu hi havia 48 homes i 270 dones, nens i nenes, del ram, sense que molts practiquin el seu ofici. A Torelló hi treballen de 40 a 50 homes i de 90 a 100 dones. A Vic hi ha 11 teixidors, 14 homes que carden la llana i de 90 a 100 dones. La xifra de Taradell ens és desconeguda. Aquesta localitat gaudia de molta anomenada en l'art de filar, i a la zona que va de Monistrol a Igualada s'hi duia molta llana per a treballar. ¿Pot fer pensar això que el cost de la producció era tan baix que permetia als paraires mantenir les despeses —que devien ser elevades per la dificultat de les comunicacions— del transport?

De totes aquestes dades podem deduir el paper important de la dona en el procés productiu i, malgrat que s'esmenti en alguns casos, el lloc mínim que hi ocupen els infants, en contraposició a la indústria del segle XIX. L'eina de treball de les dones era el torn de mà o de peu, instrument de fusta molt simple, del qual només a Roda se'n trobaven uns 170⁹.

Convé, però, que tinguem present el marc conjuntural en què es dona aquest estat de coses. En les respostes dels pobles, els gremis prou que s'afanyen a constatar-ho: ens referim a la crisi alimentària que va afectar especialment el camp català vers 1763-1764 i que provocà un ascens del preu del blat, la qual cosa fou motiu de migracions interiors cap a Barcelona. La crisi, òbviament, tingué repercussions en la indústria i molts telers

deixaren de rutllar: a Sant Hipòlit, d'un total de 77 telers només en funcionen 27.

Els preus de productes de primera necessitat reflecteixen prou bé la situació: el 1764, a Manlleu, el preu de la quartera de blat —que acostumava a valer uns trenta rals— n'ha arribat a valer vuitanta, i es diu que «y aun no se hallaba con dinero»; i el vi —la càrrega del qual acostumava a valer cinquanta rals—, ara en val vuitanta; així passava amb tots els queviures¹⁰.

Entorn de 1780, sembla que les perspectives de la manufactura no han canviat massa. Jaume Caresmar comentava: «No se tiene noticia de que en esta ciudad y pueblos de su partido haia havido en los tiempos anteriores Fábricas, ni industrias particulares, y solo se halla alguna de las lanas correspondientes al oficio de pelayres en las que se han experimentado aumentos, y decadencias, segun las circunstancias de los tiempos, contemplándose por consecuencia, las mismas las de ahora que las antiguas en quanto a los tejidos...». Alhora, es dol: «... en este Pays no hai edificios en que puedan concurrir muchos a una misma oficina en que sean mantenidos por fabricantes de que procede que cada uno aun que sea un mero jornalero trabaja en su casa...»¹¹. Observa, també, la qüestió del mal estat dels camins i de la caror de les matèries i afirma que sense aquests entrebancs la indústria seria considerable, tot recollint la idea de construir una sèquia per a la zona de Vic.

El caràcter complementari de la indústria en relació al treball agrícola ens ve confirmat de nou, amb riquesa de detalls, per Zamora: «El modo de mantenerse tanta gente en poco terreno es que, en las villas y lugares, casi todas son gentes de oficio; y las demás, empleadas en fábricas de pelaires. Y estas, además de esto, todavia se emplean en la agricultura, y en cualquier tiempo del año que haya buena sazón, todos salen al campo; y al invierno y en dias de lluvias trabajan en sus casas. Los que no tienen oficio, en dias de estorbo hacen la cocina y demás mecánicas de casa, y la demás familia se ocupa en hilar. La comida de todo el año es la de harina del maiz y el pedazo de tocino. El vino usual pocos lo

beben; pero yendo corrientes las fábricas de pelaires, todos viven acomodados. Pero si no andan bien las fábricas, especialmente las de pelaires, todo son trabajos, porque toda la tierra que tengo referida está poseida por los dueños de las masías, que son muy ricos, y la gente de dentro de las villas y lugares no tienen más que sus manos e ingenio...»¹²

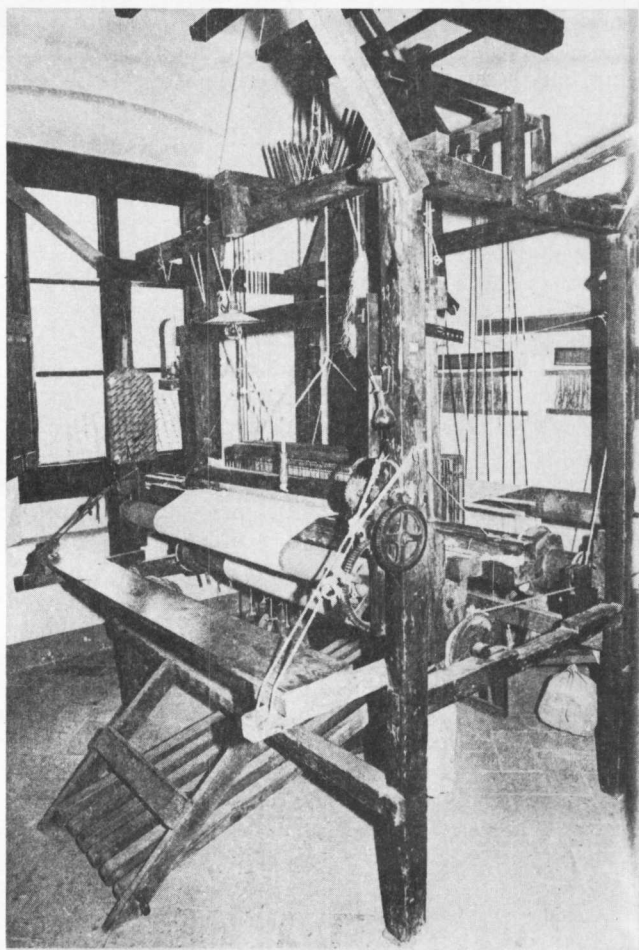
Una indústria amb aquestes característiques difícilment podia abastar un mercat gran. Segons les dades del bisbe Artalejo, del 1782, tenim que la major part de la producció era consumida en els mateixos pobles on es fabricava, aprofitant mercats i fires, al marge del comerç quotidià. Tan sols algunes localitats trencaven la pauta: a Taradell es treballava per a l'exèrcit i per a diferents punts del Principat, així com a Sant Hipòlit i Centelles¹³.

De tota manera no podem deixar d'observar una certa millora qualitativa pel que fa al sentit de l'organització de la «fàbrica», entesa en termes semblants als actuals, la qual s'anirà configurant a partir de finals de segle com a unitat de producció.

A Manlleu, per exemple, el 1777, malgrat que la majoria de fabricants només disposen d'un o dos telers, Pere Collell en fa funcionar 12, Francesc Masgrau 10, Jerònima Collell 6, Raimond Marondo 4, Joan Font 3. Tots ells són fabricants de teixits de lli i cotó¹⁴.

Tres anys després, el 1780, Pere Vidal i Cia., comerciant resident a Madrid, sol·licitava llibertat de venda per als seus llenços i encaixos de seda i fil elaborats a Vic. Mitjançant aquesta sol·licitud sabem que donava feina a un nombre aproximat de quatre-centes a cinc-centes dones, de Vic i pobles veïns, «sin contar los Tejedores que por su cuenta labran o reducen a tegidos las ilzas como consta del testimonio que presenta, con cuios generos abastece en parte a los Mercaderes de esta Corte en su Lonja y Tienda que para este efecto mantiene...».

L'informe fou confirmat pel corregidor, a l'agost, el qual solament objectà: «pero que no se le sabe casa fabrica en donde se hagan estas maniobras, si solamente que van a la suya algunos hombres para escoger i

Teler manual. Segle XVIII. Museu de Moia

aparejar los cáñamos para dichos lienssos, y que de una cosa y otra es de bastante consideracion el tráfico y en vista de lo que no cree la Junta quede el suplicante comprendido en la Gracia que su Majestad ha concedido a los que tienen casa fábrica...»¹⁵.

El fet que Vidal no aconseguís el privilegi és anecdòtic en aquest cas, que no deixa de ser curiós per les seves característiques especials: pel lloc de residència del comerciant, per l'envergadura del negoci i pel lloc de venda allunyat (Madrid). Caldria veure quins eren els motius o lligams que unien Vidal amb Vic, els quals li feren preferir aquest indret i no d'altres de més propers a Castella.

Però el que és veritablement interessant de constatar una vegada més és la inexistència d'edificis-fàbrica i el predomini del treball domiciliari, a la Plana, a partir de comerciants-empresaris que tenien sota la seva tutela centenars de persones. La figura del paraire, doncs, esdevindrà decisiva en tant que introduirà un nou tipus de relacions socials i productives precapitalistes. Alhora, assolirà un relleu econòmic important.

A Vic, el 1782¹⁶, hi havia tres fàbriques de més relleu: la de Josep Comas, amb set telers, treballava cotó comprat a Amèrica; la de Jaume Caralt, amb cinc telers, també del ram de cotó; i la de Jaume Sabatés, amb vint telers, fabricant llenços de cànem per a les tropes reials, amb un taller de blanqueig que ocupava més de 200 telers. Segons els propis fabricants, les principals limitacions a llur expansió provenien de la manca de capitals, dels drets de portes i del mateix mercat —de caràcter reduït—.

Aquell any —el 16 de juliol— un nou fabricant, Antoni Melats, de Malla, obria una fàbrica de mitges i gorres de cotó, amb tres telers. En la sol·licitud per ser qualificada de «Fàbrica Reial» i obtenir les franqueses corresponents a aquesta titulació —cosa que no li fou concedida—, Melats argumentava que a Vic no hi havia cap fàbrica d'aquest gènere i que «asimismo con dicha fábrica comeran muchos pobres»¹⁷. El seu negoci fou puixant: l'agost de 1783 tenia ocupades 292 persones a la comarca (dotze

homes en les cardes, 220 dones filant, 25 nens i nenes per a la separació de diferents qualitats del cotó, 7 dones per al doblat, 7 per a unir i cosir mitges i 8 per al brodat de diferents colors. I encara, hom precisa: «aunque todo el dicho número de hilanderas no sean precisos en el dia para los telares corrientes, le sirven al fabricante de mucha utilidad, pues a precio mas moderado adelantan hilado para los telares que va a hañadir luego que el comercio mejore de estado»¹⁸.

El fantasma de la crisi provocat per les guerres i la caror torna a aparèixer, però ara no és motiu per frenar la iniciativa de Melats, que de nou demanà protecció —sense èxit altre cop— per tal de competir amb les mitges i gorres d'Olot.

El novembre de 1784 ja disposava de tres edificis a Vic i n'uní dos per a instal·lar-hi la fàbrica amb vint telers, que ocupaven 32 teixidors i més de 300 filadores, tot assolint un any després —el mes de maig— la xifra de 32 telers (13 de mitges i gorres i 7 d'indianes a Vic, i 12 d'indianes a Manlleu).

Aquest cas, molt detallat, ens dona un exemple significatiu del procés que estem analitzant. A més a més, ens fa adonar —junt amb d'altres casos— del relleu que prendrà a finals de segle el ram del cotó, en desplaçar la indústria secular de la llana, de rendiment econòmic més baix i tècnicament més endarrerida.

Del 1786 data un intent frustrat d'instal·lar a Vic una fàbrica d'una producció notable de teixits de cotó, a càrrec del suís Lluís Scherrer, establert a Catalunya, el qual havia fomentat el cultiu del cotó a Eivissa, i que per assegurar-lo demanà privilegi reial per obrir la fàbrica. Però fou l'oposició del fabricant Josep Comas —que recorregué a la Junta de Comerç— allò que li féu deturar els treballs, ja que l'alcalde havia manat a Comas de suspendre la fabricació d'alguns articles. Després de diferents pressions tant de l'un com de l'altre, la Junta donà suport a Comas malgrat que les mostres de teixits presentades per Scherrer eren de qualitat superior. D'altra banda, aquest mantingué un altre plet amb el gremi de teixidors de lli i cotó.

Per les pressions o per no trobar personal capacitat —afegeix Carrera i Pujal— Scherrer traslladà la fàbrica a Barcelona, on prengué ràpida volada¹⁹.

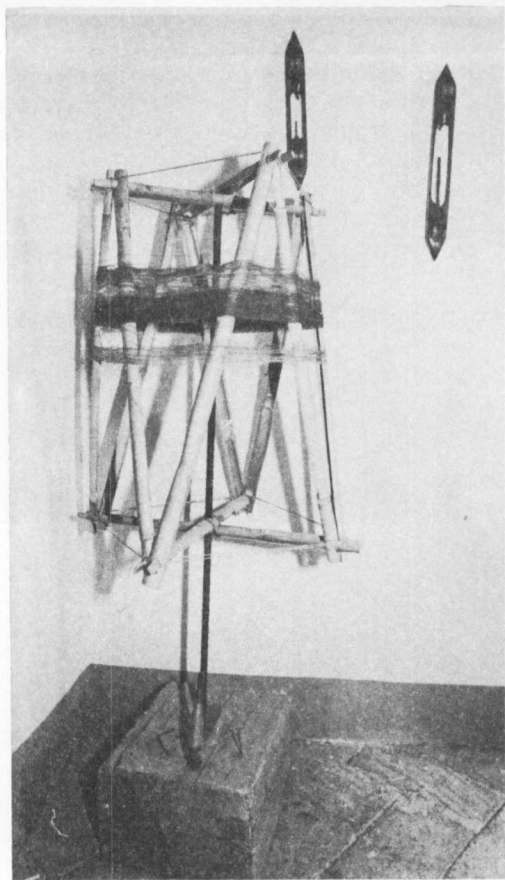
Potser Manlleu és la localitat on constatem millor l'ascens del cotó: el 1798, 159 persones s'hi dedicaven, mentre que només 26 treballaven el lli i el cànem i 8 la llana. Fèlix T. Amat²⁰ ja havia observat que la indústria cotonera, que als inicis estava concentrada a Barcelona, mostrà una tendència a créixer a Berga, Solsona, Manresa, Manlleu, etc., tot ajudant a passar els hiverns de 1788 i 1789, d'extraordinària misèria²¹. Pocs anys després, el 1802, l'Ajuntament constata que no hi ha altre ram que el del cotó i que «cosa de 20 años atrás havia en este pueblo fábricas de lana y no se sabe porque se han perdido»²². Quina poca visió, la d'aquest funcionari! Com a detall important, cal remarcar l'observació que es fa sobre la maquinària: en els darrers anys ha millorat i es preveu que l'avenç seguirà, dificultat, però, pel seu cost elevat.

És obvi que aquest tipus de canvis es produïen totalment al marge dels gremis, els quals, amb les seves estructures aracaïtzants i hermètiques, eren un entrebanc. D'aquí ve que cada vegada aparegui amb més força la figura del «fabricant» o «paraire», que assolirà progressivament el paper d'empresari industrial.

A Roda segueix essent predominant la manufactura de la llana, com constatà Zamora el 1787, ocupant gran nombre de persones: 86 mestres, 60 aprenents i oficials. Hi rutllaven, a més, 200 torns per a filar llana i 80 per a teixir. Part de la producció, majoritàriament de baietes, era venuda a Granada²³.

No podem cloure aquesta aproximació a la indústria osonenca de finals del segle XVIII sense fer esment de la localitat de Centelles, que ocupa un lloc preminent indiscutible en aquest entramat. La vila es trobava en plena puixança i el treball de la llana seguia essent-ne la principal activitat. Fins i tot les dones treballen en els telers —i es diu que, guanyant igual, ho fan millor que no pas els homes—, i la canalla des de vuit anys ja fan feina. I això no és tot: es dona treball a cinquanta telers

de Sant Feliu de Codines i a les dones —Zamora diu «todas»—, per filar, de Seva, Tona, Aiguafreda, Auló, Monistrol de Calders, l'Estany, El Figaró i d'altres pobles, «y cuasi todas las casas de los labradores vecinos de hora y media alrededor. Envían lo trabajado a Madrid, Zaragoza, Valencia y demás del Reino, sin lo que consumen, Vique, Olot y demás de Cataluña, teniendo tal despacho que es preciso pedir muy de antemano lo que se quiere»²⁴. Aquesta descripció ens apropa a un model que ja encaixa molt poc en els esquemes que estem analitzant.

Debanadora. També per passar fil de madeixes a bitlles.
Museu de Moià

IV. La fi dels Gremis

I. EL CONTEXT GENERAL

L'essència de la institució gremial sovint ha estat sobrevalorada i idealitzada en els manuals d'història. Pere Molas ha constatat que la seva realitat econòmica i fins i tot social és ben diferent a la imatge harmònica que se n'ha volgut donar; les contradiccions hi eren ben presents.

De bon principi, el capital comercial modificava i imposava unes realitats força diferents a les ordenacions teòriques: els gremis es trobaven amb problemes per a proveir-se de matèries primes —i havien de donar llibertat per a fer-ho als seus membres—; l'excessiva compartimentació d'oficis era una altra contrarietat tant tècnica com econòmica; també ho era la dificultat per a vendre: en darrer terme calia acudir a comerciants i corredors de canvi; per últim, els marges de benefici eren escassos i calia recórrer a la venda de productes diversos¹.

Aquestes limitacions situaven el comerciant-manufacturer en un lloc molt més avantatjós que el simple artesà. A la llarga, aquell controlà les matèries primes i la producció. El mateix paper el podia assolir un mestre agremiat, creant unes relacions de producció que no tenien res a veure amb la jerarquia gremial. Aquesta darrera forma —segons Molas— serà la predominant a Catalunya pal·liant la manca de concentració de capitals.

Referent a la qüestió dels capitals cal esmentar el paper que desenrotllà la «botiga», la qual apareix estretament lligada a múltiples activitats inversionistes, veritables protagonistes del formigueig econòmic de finals del XVIII, que permeten als comerciants i agremiats d'obtenir uns guanys impossibles d'aconseguir mitjançant la producció gremial. Aquest aspecte fonamental en l'engranatge econòmic del set-cents encara no ha estat

estudiat per a la Plana de Vic. Tan sols P. Vilar ens en facilita una mostra a través dels arrendaments (de rendes, censos i delmes) de la vila de Moià, en els quals veiem com alguns agremiats de Vic (cerers, un sabater i un botiguer) intervenen, el 1742, a la ciutat de Moià². L'estudi d'aquest punt seria aclaridor i de gran interès.

Un altre punt que es fa present en el món gremial és l'enfrontament constant entre els diferents estaments. Acabem d'esmentar les desigualtats entre comerciants, botiguers i artesans. Els primers reproduïen envers els segons les pretensions classistes dels mercaders a l'engròs, que no els admetien en llur estament. El mateix Molas constata que «En l'ordenació gremial les formes coercitives... eren més abundoses que les cooperatives»³.

A la base de la jerarquia gremial, hi trobem els agremiats que treballen per a col·legues: el nou proletariat fabril junt amb la immigració rural. Al capdamunt de l'estructura corporativista, amb poquíssima capacitat de renovació, dominen grups familiars privilegiats, entrelligats per motius socials i econòmics.

En parlar, doncs, de la decadència gremial —que cal situar ja a finals del XVII— cal cercar l'explicació en diversos factors que es troben a l'interior mateix de les corporacions, i que hi originen una manca greu d'estabilitat. Molas ha qualificat la mateixa existència del gremi en el segle XVIII com una contradicció fonamental: «malgrat el seu caràcter exclusiu, hagué de coexistir amb altres formes de producció industrial, que l'avantatjaven, mentre que en el camp social no podien donar cabuda a les transformacions que es produïen»⁴.

A les causes argumentades més amunt, haurem d'afegir-hi la poca flexibilitat de l'estructura gremial, que menà a una crisi d'inadaptació, probablement deguda a la manca de capitals i a la deficiència de la xarxa comercial que obligava els comerciants a caure sota la dependència del capital comercial.

Per últim, no cal veure la legislació liberal com un element determinant en la fi dels gremis, sinó com la sanció d'un fet ja consumat, d'un sistema decadent i

anacrònic. «La veritable fi dels gremis és la lenta i continuada decadència paulatina, una crisi d'esgotament»⁵. La pèrdua del control econòmic per part dels gremis trobava el seu reflex en la constant vulneració dels reglaments gremials per artesans i comerciants.

El camí de la legislació mercantilista espanyola —com el model francès—, iniciat amb el sistema prohibitiu, seguit per la concessió de privilegis industrials i de la reglamentació, fou culminat amb la liberalització de la indústria tèxtil.

Del període de concessió de privilegis remarcarem l'establiment de les «Fàbriques reials», que gaudien d'exempcions fiscals en l'adquisició de matèries primes i en l'exportació, així com l'abolició de l'impost de la Bolla.

Les ordenances de «Paños y bayetas finas» de 1769, completades per la «Providència interina d'estamenyes i baietes comunes» de 1770, corresponen al període de reglamentació i regulen durant dues dècades la indústria llanera a Catalunya.

En el decenni 1780-1790 se succeeixen diferents concessions liberalitzadores, que culminen el 21 de setembre de 1789 amb la proclamació de la llibertat de fabricació en la indústria tèxtil i la facultat d'innovar lliurement els teixits. Per a Molas, «El desenvolupament de la indústria de la llana a Catalunya es basava, precisament, en l'abandó i la superació dels textos legals. La Junta de Comerç va combatre les ordenances corporatives, que frenaven les inversions i constituïen el principal obstacle al progrés industrial, per manca de capitals. La llibertat de fabricació promulgada el 1789 va donar una nova empena a la nombrosa indústria extragremial»⁶.

2. LA PLANA DE VIC

És imprescindible de plantejar-se de manera global com s'operà el bandejament progressiu i l'eliminació posterior de l'aparell gremial a la Plana de Vic.

A tal fi, hem revisat el fons de la Junta Particular de

Comerç, organisme superior de la producció a Catalunya, on la informació és extensa i de primera mà⁷.

El conflicte inevitable entre el gremi i el comerciant o paraire, esdevé una constant en el darrer terç del segle XVIII. Els gremis s'oposen amb tota la seva força a aquells qui —al marge de llurs estructures locals— intervenien en el que consideraven el seu terreny privatiu.

El punt al qual els veedors (inspectors gremials) i els sobreposats (caps de l'ofici) constantment es remetien, era el control per part del gremi de la roba teixida abans de ser venuda. I la contravenció d'aquesta norma és una constant en l'activitat dels paraires, els quals elaboraven els teixits al marge de la corporació, motiu pel qual, evidentment, no podien sotmetre'ls posteriorment a revisió. Els seus productes eren venuts directament al mercat o en poblacions veïnes.

Enfront d'aquesta activitat paral·lela a la del gremi, l'actitud dels sobreposats sol ser decidida: en la majoria de casos feien detenir les peces de roba i sancionaven econòmicament els contraventors. Això, almenys, en els moments en què la desobediència als representants gremials no s'havia generalitzat —afavorida per la J.P.C.—, perquè després la situació esdevingué tan adversa a la institució que tothom negligia les seves disposicions.

Amb tot, els representants gremials no estalviaven el paper i recorrien amb insistència a la J.P.C. sovint amb termes com aquests: «se experimenta que en diferents pobles i diferents pagesos se posen a treballar sens tenir algun gènere de ordinacions, ni menos subjectar la roba a algun gremi, per a regonèixer dita roba per la aprovació de si és ben fabricada o si és falsificada»⁸.

Els conflictes es reproduiran arreu: a Centelles, a Vic, a Castellterçol, a Sant Hipòlit i, en bona mesura, a Taradell, on van tenir lloc dos llargs plets: el d'Esteve Calderó, iniciat el 1771, quan aquest es negà a pagar un impost per teixir robes per a forasters, i el de Pau Mas, a qui el gremi volia controlar i sotmetre a tributació. En ambdós casos —exposats detalladament per A. Pladevall⁹— es posà de manifest l'ampli suport que aquests reberen per part dels altres fabricants, així com l'actitud

condescendent per part de la J.P.C., cosa que féu decidir el gremi de Taradell a reformar les ordenacions, el 1773, per tal de controlar millor la situació.

Sovint la J.P.C. aturava les decisions gremials, tot limitant les seves atribucions: així, per exemple, no va ratificar la facultat de multar els infractors de la normativa vigent.

Amb la implantació de les mesures liberalitzadores, les atribucions gremials es veuen molt restringides: la llibertat de fabricació i de comerç s'anava imposant. En un conflicte entre en Joan Molera i el gremi de Taradell, el 1798, la J.P.C. fou taxativa: «ningún fabricante queda atenido ni obligado a construir sus piezas con número de hilos, ni con ancho determinado, antes bien autorizado a fabricarlas por el estilo y de la substancia, tupido y ancho que quiera según que el genio de los compradores y el fomento de la fábrica o su propio giro les exijan, debiendo solamente poner su nombre y lugar de residencia en las piezas»¹⁰.

D'una manera semblant a aquests enfrontaments es produïen oposicions entre els gremis de pobles diferents. Especialment, remarcarem l'actitud agressiva del gremi de Vic en els plets mantinguts contra els gremis de Sant Hipòlit i Centelles. Fou en el primer conflicte quan els representants vigatans s'extralimitaren en les seves funcions de control, tot embargant una mula al comerciant Josep Jofre —que havia infringit la normativa, segons aquells, en pretenir vendre dues baietes elaborades a Sant Hipòlit—. El procés s'inicià el març del 1780 i es perllongà durant dos anys. L'actitud intransigent dels sobreposats vigatans —desafiant clarament la J.P.C.— féu que aquests arribessin al límit de traslladar la qüestió a la Reial Audiència, la qual s'oposà categòricament al gremi vigatà¹¹.

Per últim, només afegirem que aquestes tensions sorgides amb virulència a partir del moment en què els gremis i, essencialment, llurs jerarquies veuen acreïxer la seva marginació, no són exclusives del ram de la llana, sinó que es produeixen semblantment en els oficis de lli, el cànem i la seda¹².

3. *EL GREMI DE SANT PERE DE TORELLÓ: UN CAS IL·LUSTRATIU DE LA DECADÈNCIA GREMIAL*

En el procés irreversible a què es veia abocada la institució gremial, hem cregut interessant d'esmentar com a cas a part el procés seguit pel Gremi de Sant Pere de Torelló, sens dubte, el més il·lustratiu i sintetitzador, alhora, de l'estat de coses de finals del XVIII.

Ben segur que trobaríem multitud de processos i situacions semblants a les que anem a exposar. El cert és, però, que les característiques peculiars d'aquesta població li donen un caire significatiu potser per dos motius: pel paper rellevant de la seva indústria artesanal en el context de la comarca i per la seva situació geogràfica extrema en la Plana. Aquests dos trets, si més no, marcaren clarament la seva empremta en la situació d'enfrontament i desballestament de l'aparell productiu tradicional: pel fet de ser-hi important la indústria, les oposicions entre l'aristocràcia gremial i els fabricants que restaven al marge del marc institucional foren molt fortes i es veieren accentuades pel caràcter geogràfic perifèric de la població, la qual cosa dificultava un contacte quotidià amb els principals centres productors per la seva llunyania: Sant Hipòlit, Vic, Centelles i Taradell.

ELECCIONS CONFLICTIVES

El primer símptoma evident de tensió interna al Gremi apareix el juny de 1771 a l'hora de les eleccions a veedors, les quals tenen molt poca aparença democràtica. Els prohoms i el regidor degà —en absència del batlle— convocaren tot el gremi a la plaça: «... y avent el Regidor Decano y sobreposats dit als convocats (que no foren tots, pero la meitat poch més o menos) de que tenian una orde en què sels manava que a pluralitat de vots se fes una terna per a elegir veedors, sens manifestar dita orde, un dels altres regidors digué que la volia

veurer per a entendre, en que termes venia per anar de votar per ser un dels Mestres del Gremi, a que se li respongueren los sobredits Regidor Decano y sobreposats, que los partís del devant que no volian enseñar, excedintse en termes, y paraules ofensives ocasionant un escàndol que hi agué en dita plassa, entrel tumulto, als que havian instat per a fer la dita terna, y en mitg del alborot, comensaren, no obstant, a votar los de la dita quinzena, y alguns dels demás (pues molts dels convocats vehent l'alborot no votaren) dient que elegien la terna per ser los mas fascinerosos; ab estas y semblants paraulas proferidas de la colera y rabia. En fin se feu la terna per passió; no com V.S. mana, i pues entre altres un dels elegits en la terna de teixidors, molts anys ha que no fa del ofici, ni casi sen recorda per exercitarse en altre ofici...»¹³

No calen gaires comentaris. El pitjor del cas és que no hi hagueren noves eleccions fins al cap d'onze anys, en què es reproduí una situació semblant. Sembla clar l'interès de la «mesocràcia» gremial de tenir controlat fins a l'últim extrem el gremi, a la mesura dels seus interessos.

1783-1786: SITUACIÓ CONFLICTIVA PERMANENT

L'any 1783 s'inicià amb un carteiig entre el Gremi i la J.P.C. per tal d'aclarir la situació legal d'aquell. Els prohoms escriuen que les ordenacions fetes el 1603, sense haver estat aprovades pel rei, foren abolides el 1770, i que no existeix cap mena de control gremial, per la qual cosa demanen la seva aprovació de nou. Aquesta estranya situació —ja que s'anaven celebrant eleccions— fou resposta per la J.P.C., la qual digué que es cenyissin a la Providència Interina de 1770 i que efectuessin eleccions de veedors¹⁴.

El març d'aquest any els veedors es queixen que hi ha 10 fabricants que es resisteixen a passar el control gremial. Per la seva part, un dels fabricants, Jacint Molas, respon que, si bé s'elegiren veedors, aquests no s'han donat a conèixer i, per tant, alguns fabricants no han

presentat a revisió llurs teixits «en una absoluta libertad de fabricación». El batlle féu costat als fabricants, els quals foren indultats. Mentre, els veedors es manifestaven contraris —per primera vegada— a l'actuació d'aquest¹⁵. S'havia iniciat un enfrontament que tindria fortes conseqüències a Sant Pere.

El juliol el conflicte reprèn amb força. Els veedors insisteixen al batlle perquè obligui tots els fabricants a fer-se mestres. Es queixen de Jacint Molas, soguer, a la J.P.C., «como a síndico del contravando (pues este sin temor ni respeto a las órdenes de V.S., y en escarnio y mofa del Gremio, en alta voz dize, que las órdenes de V.S. valen tanto como el estiércol de la necesaria...». Afegeixen que hom no pot permetre que, un volta nomenats els veedors, aquests siguin «burlados y ultrajados, y se crean en el estado de un desafío, pues, como dicen los contraventores al Gremio, si se atreven los veedores a entrar en casa de aquellos, a palos los sacarán a fuera...»¹⁶.

El 25 de juny els veedors manen que abans de tres dies tothom qui no sigui mestre deixi de treballar, si és que no ho realitzen en aquest termini. En vista que ningú no féu cas de l'ordre, la J.P.C. demanà una relació de tots els fabricants, tant agremiats com no.

Mentre, el batlle es mantenia en una actitud expectant enmig del conflicte i l'apassionament creixent malgrat que les pressions dels veedors eren constants i d'una actitud provocant. La J.P.C. es mostrava també conciliadora. Davant la impertinència dels veedors perquè fossin sancionats els fabricants, aquesta imposà la mínima sanció, que fou acceptada pels fabricants i acomplerta el sis d'octubre¹⁷.

Fou en aquest ambient tens al màxim que se celebren unes noves eleccions de veedors. El 27 de novembre dos fabricants, Vilanova i Ribas, escriuen que, havent-hi molts més fabricants a part dels 100 mestres, fou molt estrany que l'elecció s'acomplís en absència del batlle «por aquellos diez o doce partidarios que son el móvil y objeto de todas las observadas discusiones». Per la seva part, el batlle també escrivia a la J.P.C. pel desem-

bre, adduint que les primeres eleccions havien estat les de 1771 i que des d'aleshores fins l'any anterior, el 1782, no n'havien celebrades, i que en aquell any «se hizieron veedores sin convocatoria de todos, y solo fueron de onze a treze los que nombraron e hizieron las terna, y que lo mismo se ha practicado en los que han propuesto en este año.¹⁸

En aquesta guerra oberta, a l'agost els veedors trame-ten a Barcelona la relació dels individus no agremiats, en total 18 —paraires i teixidors—. La majoria d'ells feia anys que estaven establerts en l'ofici.

El Gremi justificà en part la situació expressant que abans de 1771 es permetia treballar particularment pagant un impost per peça. La resposta de la J.P.C. fou que aquests divuit individus no podien treballar en l'ofici de paraires i teixidors i que se'ls concedien quatre mesos per a fer-se mestres o valer-se d'algun mestre agremiat, tot declarant il·lícita la mesura anterior al 1771¹⁹, de la qual eren directament beneficiaris els representants gremials.

Encara, la J.P.C., el gener de 1784, hagué de passar un avís als veedors, els quals, aprofitant una visita a alguns telers, intentaren percebre un ral per peça que fou destinat a les despeses del Gremi. La carta els deia «que no deven ni pueden exigir el real por pieza... interin que tengan aprovadas las Ordenanzas Gremiales.»²⁰

Les pressions sobre el batlle es fan aclaparadores. El 8 de maig els veedors se'n queixen a Barcelona, i l'acusen de no fer complir la Providència Interina —arran de les peces que sortien del poble sense ser habilitades—. A la vegada, la J.P.C. escrivia al batlle que fes complir les disposicions, i aquest les féu conèixer a tot el poble: es van concedir quinze dies més per a fer-se mestre (17 de maig).

L'actuació del batlle, però, és totalment oposada a la política dels veedors. El 5 de juny, aquests van trobar en una revisió a quatre paraires i un teixidor de llana contravenint les darreres disposicions. La primera autoritat local posà fre als veedors i féu que el corregidor

anul·lés llur càrrec, tot imposant-los una multa de 40 lliures.²¹

Qui podia fer cas ja dels responsables gremials davant d'aquest desprestigi i desobediència generals?

Ara, però, la J.P.C. havia de fer costat als veedors. En una carta al batlle i veedors féu saber que havia acordat que «Vs. cumplan las visitas de su instituto, a cuyo efecto se previene al Bayle que de a Vs. los auxilios convenientes para la execucion de las penas de los contraventores...».²² A aquesta topada seguiran més cartes de protesta contra el batlle i alguna d'aquest justificant-se.

En una carta de Josep Amat en nom dels paraires i teixidors (15 de setembre) hom intenta demostrar que resulta impossible que mestres aprovats dirigeixin les fàbriques, perquè es diu que no hi ha Gremi a Sant Pere, puix que fou suspès i, per tant, tampoc no hi ha mestres, «... y sino serian Maestros de un cuerpo que no existe, y assí para tener los Fabricantes de San Pedro maestro legítimo, les sería preciso acudir a Vich u otras partes donde hay Gremio fundado con la devida autoridad Real, pero siempre les sería imposible conseguir que un Maestro de estos Cuerpos abandonase su fábrica para passar a dirigir otra».²³

Davant d'aquesta argumentació tan radical, s'afanyà a respondre Tomàs de Llança en nom de la J.P.C. fent veure l'error que cometia Amat. Segons ell, el que se suspengué el 10 de gener de 1770 foren les congregacions i germandats, entre les quals no s'incloïa el gremi de Sant Pere.

Els veedors, per la seva part —el 3 d'octubre—, en el límit extrem de la seva impotència es dirigien altra vegada a la J.P.C.: «... quando fundadamente esperávamos ver obedientes con tales mandatos a los que hasta haora han permanecido contraventores a V.S. y sus órdenes; avemos visto, con mucho sentimiento, burlados nuestros deseos, frustados nuestras esperansas, en vano las órdenes de V.S....»²⁴.

No solament els contraventors de sempre negaven obediència als veedors; davant la nul·la força efectiva

d'aquests, i la inhibició del batlle, part dels fabricants que fins aleshores havien complert s'afegiren als incontrolats venent i traient les peces fora de la vila sense aprovació.

El que és obvi és que les relacions entre batlle i veedors havien arribat a un cul-de-sac que podia assolir conseqüències greus.

Cal pensar que l'entrada d'un nou batlle a l'Ajuntament a principis de 1785, Josep Camps, tingué molt a veure amb tot això.

Els veedors, d'entrada, no semblen tenir-li massa confiança. Així ho manifestaven a la J.P.C. (11-II): «nos parece que si V.S. no toma unas providencias más fuertes y rígidas, él irá continuando como su Antecesor, brulando todas las órdenes de V.S. y frustrando el vigilante zelo que V.S. nos previene»²⁵. Ell, però, es mostrà caut i procurà informar-se degudament a la J.P.C., i multà tres individus —dos dels quals tragueren de casa seva als veedors i un altre no els reconegué com a tals—.

En un intent, que fou decisiu, per trobar una sortida raonada al conflicte que enfrontava mestres-oficials i fabricants paraires —i gairebé ja tot el poble—, l'Ajuntament s'adreçà a la J.P.C. tot exposant objectivament la situació regnant a Sant Pere i la sortida que creia més viable per tal que aquest organisme dictaminés com calia actuar. En l'informe, els problemes eren tractats de rel. Hom es dirigia l'1 d'abril a la J.P.C. «a fin de que se sirva examinar las causas y razones que fomentan las expresadas discordias, las quales según nuestra inteligencia no son otras, que una mera voluntariedad, que se halla entre unos y otros, unos de querer sugetación, y los otros de no quererse sugetar a aquellos».

La solució de consens per part dels fabricants no agremiats semblava ser que tothom passés l'examen de mestre però sense cap despesa. Eren, però, els qui formaven part del gremi des d'antic els qui s'hi oposaven, «los quales —manifestava l'Ajuntament— según lo declarado por dicho Real Acuerdo en esto no pueden, ni deben juntarse, y queriendo estos y sus apasionados,

todavía usar de muchas facultades, de que usavan anteriormente de parte del indicado Gremio, de donde (segun inteligencia del propio Ayuntamiento) nacen las insinuadas discordias...»²⁶.

El problema, per primera vegada en tot el llarg del conflicte, s'havia situat al seu bell centre. L'incompliment de les disposicions vigents i la desobediència dels fabricants no agremiats —junt amb la falta total de control de la producció per part dels veedors— eren qüestions repetidament constatades. Calia que sortís exposat clarament allò que hom sospitava i que era latent en cada moment del conflicte: la qüestió dels privilegis. Aquest desgavell només podia afectar directament la mesocràcia gremial, la qual es veia limitada en l'ús de les seves prerrogatives i arraconada per un nou sistema de produir i unes noves relacions de producció.

El camí indicat per l'Ajuntament degué semblar vàlid a la J.P.C. perquè el 27 d'abril es trameté una relació de tots els «fabricants»: hi havia 95 paraires i 7 teixidors que eren mestres; contràriament no ho eren 14 paraires i 5 teixidors²⁷. Es proposà alhora una llista de mestres que examinarien. Hi hagué alguna discrepància entre veedors i Ajuntament però no s'insistí en les diferències. La J.P.C. nomenà definitivament els examinadors i s'obrí un nou termini per a examinar-se, contractar un mestre o bé cesar en l'ofici (24 de juny).

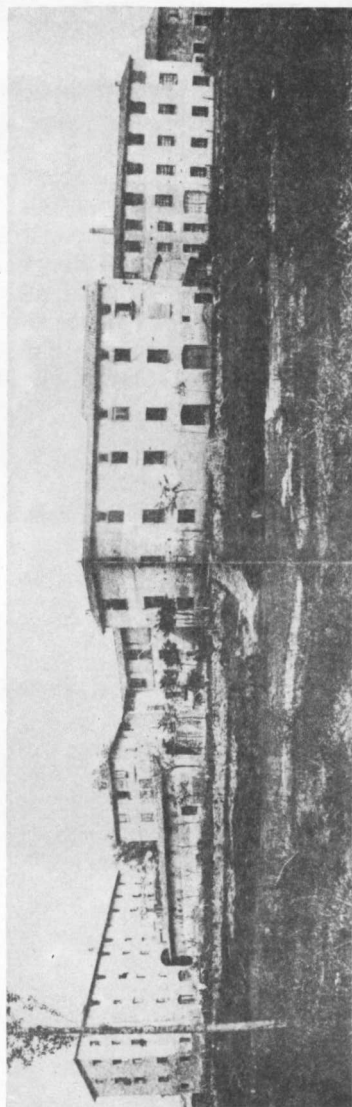
Però la solució no quallà i passats de llarg els tres mesos —el 18 d'octubre— els veedors constataven que els no agremiats seguien treballant com abans, sense que el batlle hagués practicat cap diligència. Davant la impossibilitat i inutilitat d'emprendre cap mena d'acció, la J.P.C. responia als veedors aconsellant-los que acudissin al batlle perquè els auxiliés en l'acompliment de les disposicions.²⁸

De molt poc degueren servir l'ajut del batlle i les recomanacions de la J.P.C., a més, en ple període de legislació liberalitzadora. Així ho demostra el fet que, iniciat el 1786, els veedors sol·licitessin aprovació a la J.P.C. de setze capítols per afegir a les ordenacions de la reglamentació de 1768 argumentant les limitacions, tant

en la fabricació com en el govern polític i econòmic del gremi.

Segons informe de la J.P.C. «Los 16 capítulos se reduzen a lo que deven pagar los aprendizes i manzebos para obtener Maestria, y que los Prohombres devan ser administradores de la citada causa Pía; y como se deven celebrar sus juntas para elegir una quinzena, con encargo a los veedores para que zelen el que guarden y cumplan todas las reglas para la buena construcción...»²⁹

Una vegada més, els mecanismes i beneficis del control gremial surten a la llum i són cavall de batalla. Naturalment, la J.P.C. no aprovà aquests capítols. La realitat dels fets, la lliure competència, era ja irreversible: els gremis tenien els dies comptats i estaven condemnats a l'esllanguiment.

La fàbrica de Malars (Molas) a finals del segle passat.
Arxiu del senyor Joan Oliba.

V. Els anys de transició: el primer terç del segle XIX.

En aquest estat de coses, és bo de conèixer el moment de transició entre els dos períodes força ben definits: la fi del segle XVIII i el procés irreversible d'industrialització que s'experimentarà a la conca del Ter en la primera meitat del s. XIX.

Intentarem recollir, doncs, els senyals indicatius d'aquest trànsit, cosa no gens fàcil per l'escassetat de fonts detallades sobre el moment.

L'aproximació a tres localitats significatives: Vic, Manlleu i Roda ens podrà aclarir la situació general de la indústria.

Vic, al tombant de segle, el 1796, comptava amb un comerç i una indústria notables. L'«Almanak Mercantil» en dona testimoni: «Hay en esta ciudad buen número de telares de lienzos en crudo; 2 fábricas para banquarelos i 3 fábricas de texidos de algodón, y una de pintados; varias fábricas de medias de algodón y estambre; muchas de curtidores y guanteros...; gran número de sombrereros, y bastante tráfico en lanas de Aragón; y otras que se consumen en los Pueblos vecinos en toda especie de texidos.»¹ A la relació —detallada amb noms— cal afegir les cases de comerç, en total, vuit.

A l'«Almanak» de 1799 i anys successius, s'hi fa notar l'augment de la indústria del cotó, però és a partir de 1806 quan els canvis són dignes d'esment.

Aquell paper tímid que jugava el ram del cotó en l'engranatge econòmic vigatà a la fi del segle, pren un nou camí que esdevé rellevant: el 1806, les fàbriques de filats i teixits de cotó eren 28, amb un total de 337 telers, entre les quals cal remarcar la de Josep Font i Riudecañas, que a més de tenir tres molins de xocolata comptava amb 12 màquines de filar «a l'anglesa», cardes i altres màquines i un blanqueig de cera. Hi havia també 12

fàbriques de mitges i altres tantes de sombreres, de teixits de cintes i llenços, de lli, de curtits i guanteria².

Tot fa pensar que Vic emprendria el nou segle amb una embranzida que superaria l'atonía de finals del XVIII. Però l'arrencada es truncà i la represa industrial no trobà continuïtat. Convé tenir present aquesta revifalla —fins ara no coneguda— ja que sovint s'enllaçava la crisi gremial amb la desindustrialització de Vic. Aquesta constatació accentua encara les condicions de la davallada, i més partint del fet —com hem vist— que, malgrat els esforços de control per part dels gremis, hi havia una forta competència i un bon nombre de fabricants no agremiats a la fi del XVIII. Els fabricants, doncs, intentaven una volta més no perdre el tren de la productivitat; l'intent hi fou, però mancaven els mitjans. A la innovació del cotó calia afegir-hi la de la font d'energia.

Una enquesta inèdita³ del febrer de 1821 ens situa al centre del problema. En ella es fa present la situació de crisi de la indústria vigatana i, després d'esmentar els perjudicis originats pels productes introduïts pel contraban i la competència estrangera (en els rams del cotó, cànem i curtits), hom va de dret al gra i es dol del desplaçament de la indústria —i de la concentració de la maquinària nova— a les poblacions de la vora del Ter. Alhora, s'observa que en el comerç ja es comencen a notar les conseqüències d'aquest estat de coses. Tres anys després, el 1824⁴, la situació ve confirmada amb nous detalls i en una nova relació ja no es dona al cotó cap relleu especial. Tan sols se l'anomena al costat de les múltiples activitats vigatanes: el lli, el cànem, la paraireria, la pelleteria, la serralleria, etc.

El mateix passava en els antics centres productius: a Centelles es fan teixits de llana; a Taradell i a Sant Pere de Torelló, també. D'una manera progressiva les localitats de la conca del Ter introdueixen el ram del cotó: a Torelló s'implantaven els filats, a més de la torneria i la llana, a Roda també, a més a més de les clàssiques baietes; i el 1831, a part dels teixits de llana, a Sant Hipòlit ja es produïen filats de cotó i mitges.

Les dues poblacions dedicades exclusivament al cotó

són Manlleu (filats i teixits) i Sant Vicenç de Torelló (filats). Pel que fa a Manlleu, ja hem comentat que a l'any 1802 no hi havia cap altra indústria. Però, quin era el caràcter d'aquesta indústria naixent que arravatava la preponderància als vells centres gremials i que treia la son als fabricants vigatans?

No en tenim massa detalls. El 1816⁵ hi havia sis fàbriques en funcionament que produïen 2.100 teles de cotó, de 30 vares la peça, i 500 «encotonades». Segons sembla, el mercat exclusiu d'aquestes manufactures era Barcelona. Hi havia també producció —mínima devia ser— de teixit del lli —el fil del qual provenia de l'estranger—.

El que sens dubte és més fàcil de seguir és el formigueig constant que s'observa a partir dels anys quaranta. Les actes municipals d'aquests anys són plenes de plets entre els fabricants que es disputen un pam més de propietat o d'entrada de l'aigua per a la turbina de la seva fàbrica. Hi són abundosos també els plets per incompliment de tractes per infinitat de motius, a vegades raonables i en d'altres ocasions banals, que ometem descriure. Només citarem algun cas molt significatiu: el setembre de 1840, el fabricant Dachs demanda Miquel Albanell perquè aquest fa obres «para dar el debido curso a las aguas para tomar toda la fuerza posible para dar movimiento en una fábrica que de muchos años tiene edificada y en el día destruida y a otra empezada a edificar y otra que espera edificar, todo en propiedad suya con arreglo al establecimiento que de dichas aguas tiene...». O bé també, quan el fabricant Domènec Feyner —considerat un dels peoners de la indústria manlleuena moderna— és demandat perquè construeix una «casa fàbrica» que perjudica l'obra que el demandant té a la sèquia, «pues que trata de hondarla para que las aguas pasen más bajas haciendo un curso diferente del que deben seguir y cuya obra priva al demandante de poder utilizar el agua necesaria para la citada fábrica».⁶

El conegut fabricant Francesc Puget fou demandant i demandat en diverses ocasions per qüestions de col·locació de fites i, naturalment, per conflictes amb els veïns

en l'aprofitament de l'aigua del canal industrial. Però el tema del canal mereix una explicació més detinguda en un altre lloc del treball.

Ens resta parlar de Roda, l'altre centre fabril en plena puixança. El Diccionario Geográfico Universal, de 1833, en fa una llarga i detallada referència tot afirmant que «Las aguas del Ter son el origen de la riqueza de este país por medio de las varias fábricas de hilados y tejidos de algodón y lana que hay establecidas en sus márgenes...» Entre aquestes, esmenta la de teixits de llana i tints de Pere Moret, amb instal·lacions molt modernes. L'edifici constava de cinc naus, amb tres assortiments de màquines de filar la llana i un d'estam, amb la maquinària corresponent al teixit. La fàbrica disposava d'una sèquia que aprofitava l'aigua del Ter, oberta a posta, la qual cosa suposà unes despeses elevades. Treballen en tot el procés, unes 120 persones, de Roda mateix, i els productes fabricats són baietes, franel·les i sargils⁷.

En termes generals, podem dir que a partir dels anys trenta ja s'ha delimitat d'una manera diàfana el desplaçament en la localització de les indústries tèxtils. Així ho confirma Galobardas, el 1831. Les indústries del cotó a la Plana de Vic, totes elles de filatura, s'apleguen a Manlleu, Roda, Torelló, Sant Hipòlit i Sant Vicenç.⁸

La filatura s'havia anat concentrant al llarg dels rius industrials de Catalunya, bàsicament el Llobregat, el Ter i el Fluvià, cosa que ens ve indicada pel gran percentatge de força motriu fluvial i s'experimentà un augment considerable en el nombre de fusos i en la maquinària d'estampar envers els anys trenta⁹.

Hom comptà a la Plana amb persones d'idees clares sobre l'aprofitament de l'energia hidràulica; sense elles la seva implantació, majoritària i ràpida, s'hi haguera produït amb un altre ritme.

L'any 1825 la Junta Particular de Comerç donà suport a les pretensions de Pere Antoni Viguer, de Sant Hipòlit. A tal fi aquesta institució demanà al rei que els propietaris de terrenys apropiats per a la instal·lació de fàbriques on l'aigua pogués ser utilitzada com a força motriu

haguessin de cedir-los als fabricants mitjançant el pagament o l'establiment d'un cens, tal com s'havia disposat per a la mineria mitjançant un Reial Decret.

L'historiador de la J.P.C., Ruiz y Pablo, ha elogiat Vigner: «presentaba el problema con extraordinaria clarividencia, considerando que el valor de los numerosos saltos de agua que había en Cataluña, con los cuales se podían substituir muchas máquinas de vapor, que eran entonces ruinosas para los fabricantes catalanes, puesto que no contaban con carbón, máquinas que no había más remedio que adoptar para no quedarse muy atrasados con respecto de Inglaterra en lo tocante a las industrias textiles, si no se las substituía por el agua».¹⁰

No solament el factor tècnic fou decisiu en aquest canvi d'estructures: també es fa evident que cap el 1825 mateix, la figura de l'empresari modern havia substituït ja la del paraire, amb totes les transformacions qualitatives que el fet suposa i que remarca, una vegada més, Pere Molas: «El nou fabricant havia de resoldre problemes de domini de mercats i l'adopció de novetats tècniques necessàries».¹¹

Som, doncs, davant d'un procés ja irreversible. Ni tan sols el greu contratemps de les guerres carlines no el deturarà, malgrat que deixà sentir profundament les seves conseqüències. De l'any 1835 són els primers estralls. Madoz, en parlar de les localitats on els efectes es feren sentir més, fa esment de Manlleu (junt amb Ripoll, Santpedor, Moià, Gironella, etc.)¹².

En les Actes del consistori manlleuenc, trobem nombrosos testimonis de les destroces produïdes, que poden servir-nos per intentar calibrar-ne l'abast. Molts dels plets tenen lloc a conseqüència d'incompliment en els pagaments, i es dona com a justificació el daltabaix produït «en las ocurrencias de Manlleu», com es diu a l'època, i hom es dol de les pèrdues produïdes per l'entrada dels «facciosos» a la vila.

En la biografia que fa R. Puntí de la seva família —ambientada en el marc de les guerres carlines— el fet hi és palès. La represa fou lenta i difícil, i més en

l'estat incipient en què es trobava la indústria tèxtil moderna¹³.

Caldria analitzar, també, el nivell de transformacions en l'estructura industrial que s'operà a Manlleu, concretament, a partir del saqueig i la crema a mans dels carlins.

Pot donar-se per vàlida la hipòtesi que a partir de la crema —des de la nova situació creada, en la qual els fabricants arrisquen totes les seves possibilitats en reemprendre l'aventura industrial— s'estableixen les bases de la indústria moderna manlleuena. Almenys, com veurem, sembla clar que influí decisivament en la presa de postura dels fabricants —ara ferma— i en la unificació d'esforços per fer front als obstacles econòmics i tècnics mitjançant l'associació de fabricants (o, en alguns casos, fabricants amb tècnics). Com veurem, semblantment degué ocórrer a Roda i Malars. Alhora, intervenien en la inversió, cada cop amb més força, capitalistes vigatans i barcelonins.

VI. L'estat de la indústria entre 1845 i 1850

L'any 1845 l'alcaldia de Vic havia tramès una circular als pobles de la comarca per tal que responguessin un qüestionari sobre la indústria.¹

El resultat de l'enquesta —amb el marge de desconfiança que cal donar a aquest tipus d'informacions que hauran de ser contrastades amb material nou— és de gran interès per a nosaltres, ja que ens serveix de punt de partida per tal d'analitzar els canvis que s'esdevenen en el mig segle restant. La seva riquesa de detalls ens permet de fer una valoració força concreta de l'estat de la indústria, malgrat que hi manquin Torelló, Sant Pere de Torelló i Sant Hipòlit, tres poblacions interessants d'analitzar, de forta tradició gremial.

La seva absència pot ser considerada com una prova de feblesa industrial en el moment de l'enquesta? La cosa sembla evident en el cas de Sant Pere, que ja havia iniciat clarament la davallada. De Torelló i Sant Hipòlit, podríem pensar que, malgrat trobar-se a la conca del Ter, encara no havien superat la crisi i es trobaven a punt d'iniciar la represa.

Si ens guiem pel nombre de fàbriques, de màquines, d'operaris en cada localitat, ens adonarem que no han canviat pas massa coses des de principis de segle.

Vic segueix essent el nucli més industrialitzat de la comarca, amb 38 fàbriques que ocupen 891 treballadors; és seguit per Manlleu amb 17 fàbriques i 250 treballadors per Centelles amb 9 fàbriques —el nombre d'obriers no hi consta—, i per Roda amb 5 fàbriques i 118 treballadors. Pel que fa a les xifres del valor de producció l'ordre no es manté: Vic produeix per valor de 944.839 rals de billó; Manlleu, per 500.060 rals; Roda, per 213.080 rals i Centelles, per 175.583 rals.

Un cas a part el constitueix Sant Julià de Vilatorrada,

que comptava amb 14 fàbriques de les quals 13 eren de terrisseria i només 1 de filats de cotó.

Cal fer esment especial a la tradició terrissaire d'aquesta localitat que produïa per valor de 113.053 rals.

La base fonamental de la indústria de les localitats suara esmentades era el ram tèxtil: Manlleu se seguia dedicant exclusivament al cotó (filats i teixits); Roda, a la llana i al cotó; Centelles, exclusivament a la llana. El cas més digne d'esment és Vic on, entre tota la gamma industrial que la caracteritza (curtits, cànem, lli, llana, fundició, terrisseria, etc.), el cotó ha esdevingut el gènere predominant. Efectivament, de les 24 fàbriques tèxtils —de filats i teixits—, 18 es dedicaven al cotó, és a dir, més que no pas Manlleu. Aquesta dada és important a l'hora de delimitar el punt d'inflexió de la davallada de la indústria tèxtil vigatana, al qual hi ha el perill de situar massa aviat.

L'extrem ens ve confirmat per altres camins. A la resposta de 1845 es consignen les dates d'obertura de les fàbriques. Doncs bé, hom no pot menys que quedar sorprès de veure com, en la constant activitat vigatana (3 fàbriques es diu que rutllen des de temps «immemorial»; 7 del període 1780-1800, 5 des de 1801-1825), la majoria de fàbriques, 23, —i és clar, pertanyen al ram del cotó— s'engegaren entre 1826 i 1845. Per tant, cal insistir de nou en l'empenta industrial vigatana i en la força dels seus capitals per no caure en valoracions simplistes i massa fàcils. En un grau molt menor, Taradell experimenta —en part— el mateix fenomen. Les dues úniques fàbriques amb què compta —dedicades a la llana— són de 1826-1845.

Són molt significatius —en contraposició— els casos de Manlleu i Roda, en què totes les fàbriques pertanyen al 1826-1845 i més concretament, en el cas de Manlleu, al quinqueni 1840-1845, cosa que reforça el caràcter recent de la seva indústria. En canvi a Centelles quasi totes les indústries són «de temps immemorial».

Sant Vicenç de Torelló, amb dues fàbriques, Masies de Roda i Folgueroles —amb una respectivament— veuen sorgir-les també entre 1826 i 1845.

Si més amunt hem constatat que, en certa manera, al 1845 encara pesen els vells centres de producció, hem d'afanyar-nos a afegir que alhora s'entreveuen canvis que prefiguraran un nou estat de coses en un termini ara ja immediat. Fixem-nos, sinó, en un factor tan decisiu en la producció com és la força motriu: Vic, Centelles i Taradell fonamenten la seva indústria exclusivament en el treball manual. Manlleu, Roda i Masies, en canvi, se serveixen —no totalment, però sí de manera considerable— de l'energia hidràulica (a Manlleu en la filatura i a Roda en el tissatge).

Vic, amb tota la seva força econòmica i amb la seva tradició industrial, havia endegat un nou procés amb unes perspectives de reeixir molt minses. Caldria preguntar-se què féu llançar els vigatans a una aventura d'aquest tipus. Els projectes —que mai no foren realitzats— de construcció d'un canal per a l'aprofitament de l'energia hidràulica, potser?

VERS EL 1850

Tal com s'ha posat de manifest en els estudis sobre la «revolució industrial», la indústria del cotó —malgrat les dificultats per a proveir-se de la matèria prima—, experimentà un procés rapidíssim de canvi i d'expansió.

Aquest aspecte essencial en el procés industrialitzador català, es constata perfectament a la Plana.

Disposem de dues informacions elementals, basades en la Matrícula industrial, de caràcter detallat, amb dades referides exclusivament a la indústria cotonera. L'Estadística del 1850 fou publicada per Guillem Graell i la del 1861 per F. Giménez². Per tal d'abreujar-ne l'exposició, hem extret els percentatges sobre el total corresponents a cada població i els hem plasmat en la gràfica que segueix, la qual ens ofereix una visió prou clarificadora sobre l'estat de la indústria a la Plana.

Abans, però, volem advertir de les limitacions d'aquesta font, a la qual només caldrà atorgar un valor orientatiu. Aquesta desconfiança, plantejada pel professor

Miquel Izard —en la seva tesi sobre la «revolució industrial» a Espanya³— es fonamenta en el fet que la Matrícula industrial no inclou, sovint, les societats anònimes, en molts casos les indústries de més envergadura. Aquest problema, amb tot, no sembla afectar massa la Plana, amb una estructura industrial farcida de petites fàbriques —com a molt, mitjanes— que contribuïen directament al municipi.

Si de cas, poden sorgir dubtes sobre la fiabilitat de les dades declarades pels contribuents, o podem objectar llur validesa relativa, en tant que el recompte del nombre de fusos i telers constitueix una mesura molt heterogènia, ja que el més idoni seria treballar en termes de productivitat i de valor produït, informació de què no disposem en l'actualitat.

Tot i que som conscients d'aquesta provisionalitat, extremada per l'absència de la font en algunes poblacions com Torelló —a l'Arxiu Municipal no la hi hem trobada— i Roda de Ter —només hem trobat els anys 1850 i 1854—, la Matrícula ens serà d'utilitat per tal com ens aproximarà a l'evolució de la indústria en aquests anys crucials.

La distribució local de la filatura, el 1850, guarda encara un cert equilibri entre els principals centres (Manlleu, Vic, Roda i Torelló) en relació amb la situació de principis de segle, malgrat l'arrencada de Manlleu, amb un 46% sobre el total. Majoritàriament, es tracta ja d'una filatura mecanitzada —llevat de Torelló i Sant Vicenç—. Vic, manté encara un lloc important però ja en davallada. Ni Centelles, ni Taradell, no compten amb cap fàbrica de cotó.

En el tissatge —operació de teixir—, Vic conserva el lloc més important, amb gairebé la meitat dels telers de la Plana (47'5%), seguit de Manlleu (30'5%). La resta de pobles sumen un percentatge molt baix, en total. El retard en la mecanització del tissatge es fa palès: pràcticament la totalitat dels telers són manuals, tret del 3'5% de Malars (Gurb) —d'instal·lació recent— i d'un nombre ínfim corresponent a Roda i Manlleu.

A partir d'aquests moments i vers el 1860, ressorgiran

Centelles i Sant Hipòlit —a la vegada que Manlleu, Roda i Gurb es consoliden— i Vic, Torelló, Sant Vicenç i L'Esquirol inicien la recessió.

Paral·lelament, floria una indústria de dimensió molt casolana a Tona (amb 6 telers), Folgueroles (amb 5 telers i 764 fusos) i Sentfores (amb 1 teler) que no apareix en les gràfiques per les seves dimensions reduïdes.

LA INDÚSTRIA COTONERA OSONENCA EN EL CONTEXT CATALÀ

A partir de les dades ja conegudes, per als anys 1850 i 1861, podem valorar el paper de la indústria cotonera osonenca en el conjunt català.⁴

Les xifres abasten tota la comarca:

1850		
<i>Fusos manuals</i>	<i>Fusos mecànics</i>	<i>Total</i>
6.720	42.351	49.071
<i>Telers manuals</i>	<i>Telers mecànics</i>	<i>Total</i>
2.072	77	2.149
1861		
<i>Fusos manuals</i>	<i>Fusos mecànics</i>	<i>Total</i>
---	62.658	62.658
<i>Telers manuals</i>	<i>Telers mecànics</i>	<i>Total</i>
667	245	912

Pel que fa al nombre total de fusos, per al 1850, Osona ocupa el sisè lloc comarcal (precedida del Barcelonès: 314.230, l'Anoia: 142.112, el Bages: 93.958, el Maresme: 63.246 i l'Alt Penedès: 56.620).

Si d'aquest total en destriem la xifra de fusos manuals, ocuparà el quart lloc mentre que, segons els fusos mecànics, n'ocuparà el cinquè.

En el tissatge Osona també resta en el lloc sisè (precedida del Barcelonès: 12.219, el Maresme: 6.245, el Baix Camp: 3.525, el Bages: 2.721 i l'Anoia: 2.273). De la xifra global, si n'extraïem el nombre de telers manuals, Osona segueix en el mateix lloc. Ara bé, pel que fa als telers mecànics no podem dir el mateix: ocupa el lloc desè.

Podem deduir que es tracta, clarament, d'una comarca que participa tard en la industrialització i que està destinada a ocupar un lloc secundari en el conjunt productiu català. L'endarreriment en el nombre de telers mecànics n'és una prova evident.

En conjunt, el 1861 ha experimentat un avenç en la filatura respecte del 1850 i un retrocés en el tissatge.

En la filatura, la comarca ha passat al tercer lloc (precedida del Barcelonès: 268.683 i el Bages: 118.011). Ha seguit la tònica general de la pràctica desaparició dels fusos manuals. Del 5'98% que suposaven els seus fusos en el conjunt català, el 1850, ara representen el 8'21%.

En el teixit, ostenta el lloc vuitè. Un dels factors determinants del descens fou la crisi que el principal nucli en el tissatge —Vic— ja havia iniciat. Pel nombre de telers manuals, Osona es troba en el sisè lloc comarcal mentre que pel que fa als telers mecànics n'ocupa el novè. L'endarreriment en la mecanització és més accentuat que no pas el propi que experimentava el país.

El percentatge de fusos manuals en el total català, el 1850, era de 6'15%, mentre que el 1861 és de 5'55%. Respecte als mecànics, d'un 1'90% s'ha arribat a un 2'53%, la qual cosa denota un ascens, encara que lent.

Si procurem enllaçar el moviment d'alces i baixes en la indústria tèxtil osonenca amb el del conjunt del Principat, veurem com hi ha una relació estreta provocada per les circumstàncies conjunturals —i estructurals en el fons— comunes. Manlleu n'és, potser, l'exponent més clar. Dels entorns del 1830 al 1860 viu una fase important d'expansió (el total de fusos s'ha doblat: de 20.000 a quasi 42.000). Amb la fam del cotó, hom passà per moments de baixa i estancament: de 1861 a 1870 els fusos han disminuït de 38.366 a 31.955, en un dels moments pitjors per a la indústria manlleuena del dinovè. A partir del 1870, seguint la tònica del Principat, la recuperació és ràpida. Fins el 1885 —any que marca una nova etapa de crisi general—, hi ha moments més alts o més baixos, mantenint sempre un nivell considerable.

VII. La indústria tèxtil vers 1870

A la fi del període que estem analitzant tenim com a punt de referència per a la major part de pobles de la comarca la Matrícula industrial. Així, ens ha estat possible de localitzar-la per a Vic, Manlleu, Taradell i Centelles.¹

En dues localitats de tant interès com són Roda i Torelló no la hi hem trobada. Per a Torelló, almenys, comptem amb les dades que dona l'historiador Fortià Solà per a l'any 1874²; seran, si més no, un punt de referència únic —al marge dels anys 1850 i 1860—, ja que tampoc la vila no apareixia en la informació de 1845 que abans hem comentat.

Una altra observació hem de fer: per a Manlleu hem triat l'any de 1871 per la seva major representativitat, ja que apunta la fi d'uns anys d'estabilitat per iniciar un nou període de creixement sostingut. Ha semblat que l'any indicat marcava millor la pauta dels anys setanta.

Aquesta vegada ens haurem de limitar a valorar l'estat de la indústria tèxtil —això sí, de manera més global, ja que inclou la totalitat d'especialitats: el lli, el cànem, la seda, etc. La comparança amb les dades del 1845 —de la mateixa naturalesa— haguera estat molt interessant si aquelles s'haguessin referit al nombre de fusos i telers, cosa que no fan.

Els resultats no fan altra cosa que confirmar la tònica anterior. En la filatura, Manlleu ha assolit ja el 80% del total —sense conèixer la xifra per a Roda, la qual sens dubte era elevada—, seguit de Torelló amb un 12% i de Centelles amb un 6'6%. Tant Vic com Taradell ratllen el 0'5%, xifra ínfima si es té present el paper preponderant que havien assolit tot just feia cent anys.

En el tissatge, ara ja Manlleu ocupa el primer lloc tant en el total de telers com en el nombre de telers mecànics i, per tant, de producció. La xifra del 42% dels telers

sobre el total de la comarca es desglossa en un 25% de telers mecànics i un 17% de manuals.

Vic compta amb un 28'3%, amb la totalitat de fusos manuals, seguida de Centelles, amb un 20'3% (més de la meitat del qual són fusos mecànics). Torelló representava un 5'4%, amb una proporció de fusos mecànics que no arriba a la meitat, mentre que Taradell comptava amb el 4% amb la totalitat de fusos manuals.

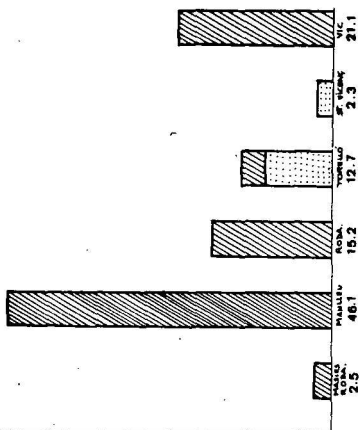
El panorama, vers la fi del segle, resta ben traçat si fem excepció de Roda de Ter. És de suposar, de tota manera, que seguiria ocupant un lloc rellevant tant en la filatura (probablement el segon) com en el tissatge (tercer o quart lloc; però segon en producció degut al seu caràcter totalment mecanitzat).

Ara, el binomi força hidràulica - prosperitat ja és indestriable. Resten poques sortides a les opcions intermèdies. Tota altra font d'energia, com el carbó, es trobava en una situació netament desavantajosa. Vic i Taradell són els exponents més clars d'aquest repte.

Centelles havia rebut una forta sotragada a la fi del segle XVIII però ara es recobrava amb energia. Torelló —si les dades que Solà apunta són fiables i globals— semblava no donar massa importància a la indústria tèxtil, empresa inicialment arriscada; degué preferir els beneficis segurs d'una indústria de solera com era la de la torneria de fusta i de banya.

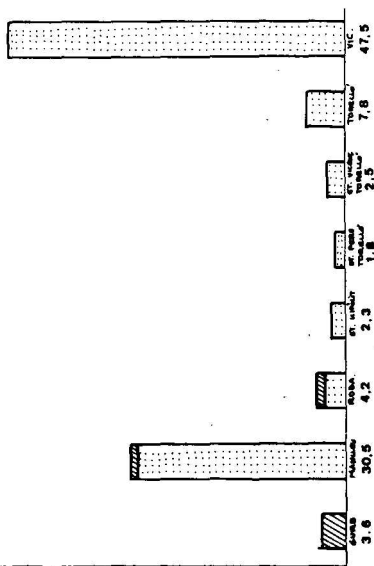
Manlleu i Roda esdevingueren al llarg del XIX, en un procés de creixement continuat, els dos nuclis que experimentaren d'una manera vigorosa les transformacions empreses per la «revolució industrial».

Filatura

NOTA: Filatura: Trácala: Trácala: Trácala:

Tissetge

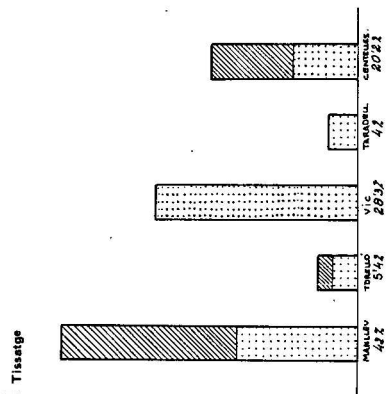
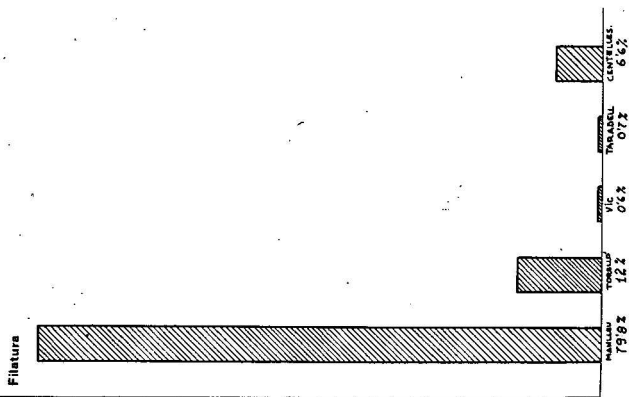
Gráfica de la industria cotonera el 1850, segons G. Graell

LA INDÚSTRIA TÈXTEL AL S. XIX

1845

1850

Poble	1845		1850		Fusos	
	Telers Corrents	Telers Mecànics	Màquines Filar	Telers Corrents		Màquines Filar
Centelles	17	-	10	25	14	480
Folgueroles	-	-	4	-	-	-
Manlleu	59	-	51	507	278	20.040
Les Masies de Roda	-	-	4	-	17	1.104
Roda	18	-	4	20	96	6.600
Sant Vicenç de Torelló	8	-	8	42	12	1.000
Sant Pere de Torelló	-	-	-	31	-	-
Torelló	-	-	-	133	48	5.500
Sant Hipòlit	-	-	-	40	-	-
Taradell	-	-	3	-	-	-
Vic	174	-	39	818	81	9.152
Gurb - Malars	-	-	-	-	60	-

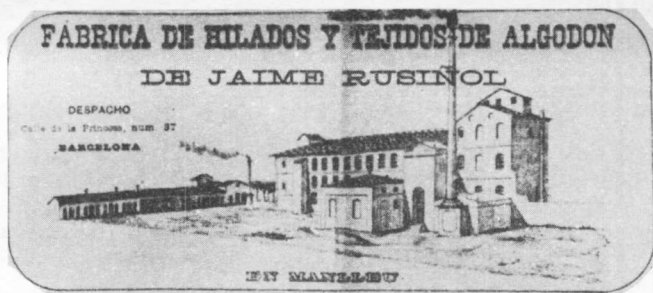
INDÚSTRIA TÈXIL DE LA PLANA VERS 1870 —

NOTA: TIBORS I TELERS MECÀNICS,
TIBORS I TELERS MANUALS.

Gràfica de la indústria tèxtil vers 1870, segons la Matricula industrial

NOTES:

- Les dades de 1850 i de 1861 són aproximades a les de les Matricules industrials amb què les hem contrastades.
- Les de 1861, però, només es refereixen a la indústria del cotó. Per tant ens hem valgut, en els casos que ens ha estat possible, de la Matricula industrial, concretament per a Centelles, Manlleu, Taradell i Vic, casos prou significatius.
Per a la resta de llocs, hem utilitzat les xifres de Giménez que, en la majoria de casos, seran vàlides per la implantació única del cotó en gairebé tots aquests pobles.
- Resta el cas de Torelló per al qual, en la manca de cap altra font, reproduïm les xifres que aportà Fortià Solà per al 1874.

Gravats de les fàbriques manlleuenques Rusinol i Viñas.
Extrets del «Plano industrial y comercial de Manlleu» de
J. Calvet, 1883

VIII. Canvis de localització de la indústria tèxtil. Anàlisi dels contrastos locals

Cal, però, contrastar la fredor que proporcionen les dades estrictes amb d'altres informacions corresponents a cada localitat. Només així podrem obtenir un esbós aproximat a les realitats concretes i diverses.

1. VIC: LES RAONS DE LA SEVA DESINDUSTRIALITZACIÓ

Vistes les conclusions que es desprenen de les dades ara mateix esmentades, i com ja és sabut, hem observat que la ciutat de Vic experimentà una veritable davallada.

El 1871, l'il·lustre vigatà, el doctor Salarich, s'aproximava als fets amb uns mots tan coneguts com potser excessivament sentimentalistes. En ells, enyorava l'esplendor de la indústria artesanal i de la menestralia, tot revalorant el paper de l'agricultura en el conjunt de l'economia osonenca, la qual defineix d'eminència agrícola.¹

El tema del canvi de localització industrial el preocupa fonament: «Manlleu, Roda y Torelló ven aumentar cada día el número de grandiosas fábricas en cuyas dilatadas cuadras hallan ocupación sus hijos y hasta los forasteros que allí acuden para aumentar su población.

No pudiendo las aguas con la fuerza de 600 caballos dar suficiente movimiento a las máquinas que nuevamente se paran, añádese a su fuerza la del vapor y así trabajan mancomunadamente las turbinas y los balancines elaborando preciosos artefactos y acarreado a aquellas poblaciones favorecidas beneficios cuantiosos y seguros...». I segueix: «Cada día mengua el número de maestros industriales, abolida está nuestra industria y comercio. El algodón que tan pujante está en pueblos

menos principales, tiene en Vich 138 telares [el 1852 en tenia 362], ni una chimenea de vapor se levanta sobre nuestros tejados; la lanzadera de mano o volante marcha aún con el empuje del tejedor, las máquinas de algunos de nuestros fabricantes están en Manlleu y Roda...».²

Excessiu pessimisme o realitat irreversible? Entre aquests dos extrems caldria situar la crisi conjuntural que travessa Vic. Salarich no es mostra optimista ni tan sols davant la possibilitat engrescadora per a l'economia vigatana que suposava la construcció del ferrocarril de Sant Joan, el qual proporcionaria als vigatans el carbó. Per molt rendible que resultés el carbó de Sant Joan, aquest no podria competir mai amb l'aigua. I encara hi afegia desavantatges: per al comerç vigatà, el ferrocarril suposarà un contratemps seriós, ja que introduirà gèneres d'altres localitats a preus competitiu.

Aquesta visió tan poc esperançadora no haguera pas estat compartida a Vic uns anys abans. Hom confiava veure solucionat d'una manera o altra el problema de l'energia. Primer, fou el projecte de la construcció d'un canal —idea que pren cos a finals del segle XVIII, sense èxit,³ i que reprèn el 1816 amb unes getions per aconseguir-ho que toparen amb els interessos dels molins.⁴ S'intentà de nou fer reeixir el projecte el 1841, i merescué dos anys més tard la protecció de la Infanta M.ª Luisa Fernanda, el qual fou encomanat a una companyia francesa. Malgrat que el 1847 s'autoritza la presentació de les formalitats corresponents, el projecte no surà. A partir d'aquests anys, alguns industrials s'instal·len a Manlleu, Roda i Sant Hipòlit.

Més endavant, vers el 1854, seria el projecte de construcció del ferrocarril fins a Sant Joan allò que féu albirar noves esperances a la decaiguda ciutat. Un editorial del periòdic «El Montañés» descriu amb caràcter desolador l'ambient de Vic: «... nos duele mucho el haber oído como personas extrañas han censurado algunas veces que a las seis o siete de la noche en el invierno, y en horas análogas de las demás temporadas del año, no se ve ya alma viviente en las calles. Sentimos vivamente que se diga que a horas adelantadas

de la mañana se ve transitar por la ciudad poquísima gente, y con un aire silencioso y grave, embozados todos con su capa, o capuchas, y presentando a veces la verdadera imagen de un gran convento, cuyos moradores pasan silenciosos por sus corredores y patios, saludándose apenas.»⁵

El mateix editorial es dol que tothom tingui les portes tancades, que ningú no assisteixi al teatre ni al ball ni a les tertúlies; els periòdics no són llegits i ni tan sols no es discuteixen qüestions polítiques ni d'altres temes.

El panorama és certament fosc en uns moments en què el país es troba en plena puixança.

Hom confiava, però, en un futur diferent mitjançant la millora produïda per la carretera Vic-Barcelona —amb efectes positius sobre l'agricultura, segons es diu—⁶ i, sobretot, per l'aprofitament del carbó de Surroca: «Otra mejora, y de más trascendencia todavía, pueden acarreararnos la abundancia y baratura del carbón de piedra. Nuestros compatriotas entenderán fácilmente que aludimos a la creación de vapores que pongan en movimiento y den vida al pueblo de Vich».⁷

No hagueren de passar massa anys perquè els vigatans abandonessin aquesta dèria, la darrera que els restava per mantenir les esperances d'esdevenir un nucli industrial important, en veure com el carbó de Surroca era considerat d'explotació poc rendible i de baixa qualitat.

Un nou factor que cal considerar —el qual sens dubte degué influir en el debilitament i en el desgast de les estructures econòmiques de Vic— és el seguit de guerres que l'assotaven des de principis de segle. El Dr. E. Junyent n'ha remarcat la importància: «Les guerres napoleòniques, els trasbalsos de les revolucions i les guerres civils configuren un llarg període que convulsionà i deturà l'arrencada vital adquirida durant els temps precedents. En sofrí el comerç i la indústria i se'n ressentí la gent que, enmig de l'apassionament per les lluites polítiques es dessagnà econòmicament amb les sagnies de les imposicions tributàries. Les pèrdues de vides en els camps de batalla, les desercions, els exilis forçats o voluntaris a cada capgirell dels transtorns polítics

i l'absència progressiva de les famílies benestants, contribuïren a la minva de població, que esdevingué més sensible amb la fuga de famílies i persones a la recerca d'altres llocs de treball». ⁸ Efectivament, si deixem a part les conseqüències directes de les guerres damunt les fàbriques (destrucció d'edificis, contribucions, dificultats en les comunicacions, etc.), aquestes incidiren directament en una població que reflectia clarament la conjuntura desfavorable en què es trobava Vic. Així, segons el mateix E. Junyent, tenim els següents censos⁹:

1819: 9.368 hab.; 1825: 9.907 hab.; 1854: 10.500 hab.; 1857-60: 13.112 hab.; 1874: 8.193 hab.; 1877: 12.478 hab.

El fort descens i els augments mínims de població, en un moment en què pobles com Roda i Manlleu quadruplicaven i triplicaven —respectivament— llur contingent d'habitants i en un període molt més reduït: 1842-1857, són exponents clars de la crisi oberta en què es trobava Vic¹⁰. Una crisi produïda —en gran manera— per la inadaptació a les noves circumstàncies que requeria la industrialització.

El punt més baix, pertanyent al 1874, coincideix amb l'assalt carlí a la ciutat (pels homes de Tristany). A partir d'aleshores hi ha una represa notable amb noves recaigudes a la fi de segle.

Fins a quin punt, de tota manera, la crisi afectà l'estructura comercial —bàsica en el conjunt de l'economia vigatana, no ho oblidem—? Salarich no dubtà d'afirmar el caràcter global de la crisi.

Aprofundint l'opinió de Salarich, podem adonar-nos perfectament de la justesa de les seves afirmacions. Si donem una ullada a la Matrícula Comercial corresponent als anys 1850-1860-1870 constatarem que la crisi era palpable i atenyia la base mateixa de la societat. Hem anotat alguns dels oficis més representatius en una davallada evident¹¹:

OFICI	1850	1860	1870
Mercaders de seda i cintes	29	13	16
Botigues de pernils / carn de porc	27	26	16
Confiters i cerers	32	23	21
Encastadors de pedres fines	12	8	7
Mercaders	19	15	14
Forns de pa amb botiga	26	22	20
Taverners	47	30	11
Constructors de carros	10	7	6
Sabaters	44	39	31
Manescals	9	8	6
Guarnicioners	15	10	9
Sastres	29	27	20
Espardenyers-soguers	86	59	55
Albarders	7	5	4
Carros amb cavalleries	30	37	11
Cavalleries de lloguer	31	12	3
Portadors (traginers)	71	19	11

Oficis als quals caldrà afegir els que assenyala Sala-rich:¹²

	1852	1870
Mestres de cases	11	4
Constructors de cardes	8	4
Fusters	41	35
Curtidors	41	29
Botigues de vi i aigua	43	22
Venedors de llavors	20	12
Telers de cotó	362	138

L'adequació de les estructures econòmiques i socials vigatanes a les transformacions operades en el seu si i al seu entorn no serà gens fàcil ni ràpida i no caldrà situar-la —d'una manera efectiva— fins a principis del nou segle. Mentre, els efectes es feien sentir en el comerç vigatà: bona part de les botigues —des de les de teixits a

les de queviures, passant per les tavernes— hagueren de tancar les portes en aquest període.

Entre 1858 i 1859 es pot constatar de manera efectiva una disminució irreversible del nombre d'obrers ocupats en les fàbriques: en algunes de les més importants s'observa el moviment següent¹³:

	1858	1859	
FÀBRICA	Treballadors	Altes	Baixes
Ramon Ricart	195	8	138
Josep Vilar	80	-	73
Antoni Balmes	92	18	46
Cristòfor Bofill	76	41	33
Ramon Capdevila	75	15	42
Pere Mas	68	18	38
Josep Fort	58	4	28
Josep Soler	22	-	15
Ramon Bassols	49	6	13
Rafael Berenguer	34	7	18
Josep Bassols	29	8	13
Francesc Canadell	21	2	12

Pràcticament totes les empreses han disminuït llur plantilla, tret d'alguns cas aïllat constituït per petites unitats de caràcter familiar.

Al capdavant del procés, podem considerar l'abast de la desindustrialització mitjançant un indicador clar que posa en evidència la situació precària de la indústria vigatana: dels 1.429 obrers amb què comptava el 1850, només en resten 540 l'any 1892¹⁴.

El ram de la pell

La indústria de la pell és específica de Vic. Sense pretenir aprofundir en l'evolució de les diferents branques que la conformen, ja que Ramon Genís ha tractat de

manera detallada el tema i, per tant, ens hi remetem, és interessant de conèixer el seu relleu en el conjunt productiu¹⁵.

La confraria de «sabaters, cuyraters, blanquers e asahonadors» fundada el 1438 constitueix una de les entitats de Vic més antigues i arrelades, la florida de la qual configurarà el vell paisatge de les adoberies a la riera Mèder, a la vora del pont romànic.

L'agrupació dels diferents oficis de la pell s'anà desmembrant a conseqüència de l'especialització creixent i de la competència i les tensions a l'interior del gremi: primer foren els sabaters a principis del segle XVII; més tard, els aluders a mitjan segle XVIII, i assoliren una dinàmica ben pròpia. Com en el gremi de paraires i teixidors, fou rellevant la institució de la Causa Pia. El 1751, a més a més, s'instituí a benefici del comú del gremi la cessió a aquest de les «carnasses», o pells malaguanyades, la qual cosa produí múltiples discussions en el seu si.

Els blanquers i assaonadors foren els qui constituïren el grup més important del ram de la pell, amb un gremi puixant i influent en la vida ciutadana i religiosa. La pretensió per part d'ambdós oficis de poder treballar les pells en tot el procés complet de fabricació produí també nombrosos conflictes i originà diverses associacions i separacions del gremi. La reagrupació es féu el 1793.

A principis del segle XIX els gremis han de fer front al liberalisme econòmic creixent i la crisi augmenta amb la inestabilitat política. Cap a mig segle, sembla que s'ha esllanguit fins i tot l'ofici.

Entre 1717 i 1831 el ram de la pell i del calçat s'ha mantingut estàtic: ha restat en la mateixa proporció, a l'entorn del 6'5%, entre les activitats productives mentre que el ram tèxtil s'havia duplicat: del 7'5% assolí el 15'8%¹⁶.

El 1845 tan sols hi havia tres fàbriques de curtits: la de Francesc Domingo (creada el 1802) amb cinc operaris, produint 600 dotzenes de pells (per valor de 50.000 rals); la de Jaume Rovira (del 1837), amb 4 operaris, produint-ne 300 dotzenes (per valor de 30.000 rals) i la

de Francesc Cañellas —aturada— (del 1833), amb un operari i una producció de 100 pells (per valor de 1.000 rals).

Poc després, el 1852, les fàbriques de curtits ja han crescut: en trobem dues de dedicades a les pells de vaca i de cavall i catorze de bestiar cabrum i llanar. A partir dels anys seixanta el creixement és ja un fet considerable: són onze les fàbriques de pells de vaca i de cavall i vint-i-vuit les de bestiar cabrum i llanar.

I el 1870, encara que en grau menor, es manté una indústria notable: hi ha deu fàbriques de vacum i d'equí i vint-i-una de cabrum i de llanar¹⁷. Les inundacions del 1863, que van perjudicar notablement els curtidors, degueren influir en el descens.

Ja dissolts els gremis, el 1864, l'ofici de la pell ha mantingut el seu relleu a Vic fins els nostres dies, adequat a les noves tècniques i necessitats del mercat.

2. *TARADELL: DE LA CRISI GREMIAL A LA DESINDUSTRIALITZACIÓ*

Si Vic, mercès a la seva pròpia dinàmica, mai no va deixar de tenir una activitat comercial o industrial al llarg del període en què es desindustrialitzà, Taradell va rebre les conseqüències de la crisi amb tot el seu pes.

La institució gremial —que havia estat forta a mitjan segle XVIII— mostrà símptomes evidents de feblesa cap a la fi de segle, quan els prohoms es negaren a pagar a l'Ajuntament uns arbitris d'oli i d'altres productes industrials. Segons A. Pladevall —que ha estudiat a fons l'ascens i la davallada del gremi—, les causes del seu aniquilament foren diverses: «L'encariment de les matèries primes, la falta de comerç amb motiu de les guerres de començaments del segle XIX, i finalment la introducció de la mecànica en la indústria...»¹⁸

Les contradiccions internes sorgien amb més força que mai i cap el 1815 es produeix una escissió entre paraires i teixidors, reflex d'una oposició ja vella. Cap el 1850, el Gremi, en ple esllanguiment, gairebé només existeix de nom.

Les conseqüències es feren sentir amb rapidesa i, malgrat no disposar d'altres informacions qualitatives, podem fixar-nos en la minva del nombre d'habitants. Pladevall diu: «la població entre 1860 i 1876, va disminuir de 112 habitants, i un altre cens oficial de 1877, dóna per tot el municipi de Taradell, 1852 habitants, cosa que lliga a mitges amb el cens també oficial de 1857 que dóna per tot Taradell 1.911 habitants. Cal pensar, però que molts devien considerar-se de Taradell i treballaven i vivien fora, a masies o poblacions del veïnatge.»¹⁹

Per fer-nos idea del que suposen aquestes xifres tan sols recordarem que el 1787 Taradell ja tenia 1.656 habitants. En uns 75 anys la població pràcticament no es mogué, resultat de l'atonía econòmica i de les crisis periòdiques.

El 1812 s'observaren puges sobtades en els preus del mercat de Vic, a conseqüència de la guerra, a les quals s'afegí la pesta: «Durant lo any 1809 en aquesta parròquia de Seva, en la qual lo número dels seus habitants no arribava a 700, ocorregueren 154 defuncions [normalment n'hi havia de 22 a 28 a l'any] ninguna de les quals fou ocasionada per les armes, y com en esta població, fou proporcionalment en las demás, pues en la de Taradell lo número de defuncions alcança en lo expresat any a 406.»²⁰

Resultat de tot plegat fou que moltes cases restessin abandonades en haver-se desplaçat els ocupants als pobles de la riba del Ter. Així, si el 1877 ja eren 58 les cases deshabitades, el 1900 (d'un total de 304) n'hi havia 82.²¹

Quin esdevenidor esperava a Taradell si el que havia estat el fonament del creixement anterior havia desaparegut pràcticament del tot!

Només podia esperar-se que, mitjançant nous mètodes i estils, es creessin altres condicions favorables a la creació d'indústries. Aquesta circumstància no es donà d'una manera clara fins a principis del nostre segle. Hi havia unes set fàbriques, una d'elles can Vega, encara amb l'empremta de la indústria artesanal: en una quadra

petita hi rutllaven sis telers, a més de tenir-ne d'altres en una casa particular, a part de 5 ó 6 repartits en cases. Un quadre més propi de finals del segle XVIII que no pas de finals del XIX.

Població delmada, crisis cícliques, estructures industrials esfondrades: la fi de segle havia de ser difícil per a Taradell. El pas d'una indústria important al no-res fou excessivament fort perquè les seves conseqüències —duríssimes per als taradellencs, entre elles l'emigració— no es fessin sentir en la vila.

3. CENTELLES: ENTRE LA CRISI I LA REEIXIDA

Si bé la vila de Centelles ha de ser englobada indefugiblement en el grup de pobles decadents, cal que ens afanyem a definir els trets que li confereixen una empremta especial. Malgrat haver experimentat a principis de segle l'esfondrament de la indústria artesanal, cosa que degué influir forçosament en l'extensa xarxa de «putting-out» (treball a domicili) que s'havia establert al seu entorn, al llarg de la primera meitat del segle XIX es mantingué una certa indústria llanera —la qual féu perviure la tradició tèxtil a la vila— i experimentà un procés de recuperació molt notable entre els anys cinquanta i seixanta.

L'any 1836 Centelles comptava amb vuit fabricants afincats, 116 treballadors empleats i un nombre modest de maquinària de filar i de teixir llana i estamonya.²²

Per assabentar-nos amb més detall de quina era la situació de la indústria i —en conjunt— del poble de Centelles, ens valdrem d'un testimoni de primera mà, un informe que es degué adreçar a la Junta de Comerç l'any 1837²³. La visió que s'hi donava no era gens optimista:

«1.ª La vila de Centelles està ab una decadencia tan gran que desde la guerra de la Independencia, lluny de haver tingut ningun augment la vila, en tant al contrari, que las casas que foren destruides se troban en lo mateix estat sens que sos dueños las hajian tornades a obrir.

«Las que han caygut desde aquella epoca estan

del mateix modo caygudes y desavidades.

«... 3.ª Comers no se coneix algun pues la unica varietat que existia en esta vila y que se podia dir capitalista que era la casa de Pujol ha deixat de existir per mort de son representat o cap de compañía, Felip Pujol, pues son hereu se ha ausentat de esta vila y ha fixsat son domicili a la part de la Marina hont se creu gira sos capitals.

«4.ª Sols se coneix la industria de llana y la de alguns petits marxants y los tenders y taberners.

«En quant a la llana, de tres petites fabricas que existian la de Bonaventura Sors ha tingut que plegarse per falta de treball, ha vengut tota la fabrica la que se ha plantat a Vich. Los altres dos sols se pot calcular que treballan dos mesos lo any per son dueño y lo restant treballan per altres y si no fos la llana que se los porta de Taradell, Vich, y altres parts tindrian que estar parades la major part de l'any.

«Los demes paraïres treballan un poch...

«Deu advertirse que la fabricacio de esta es enterament limitada a part del mecanisme, pues que ha de portarse per tot son aparell a Roda y a Vich, en el primer punt per batanar y al segon per aparell, resultant de este modo un defalch de consideració a los traficants de dit genero.

«No pot aumentar, pues que tot ha de ser per medi de sanch [manual], per falta de aygua y demes nesesari per tota fabricació.

«Los marxants son tant en petit pues sols un te una botiga regular.

«5.ª Lo unich Negociant de Bestiar, Felip Fortuny, ha deixat de existir y sa viuda ha plegat tot lo negoci.

«6.ª No hi ha magatsem algun per provehir a altres puns de vi ni oli ni altres provisions, sols unas petites tendas y tabernas per lo abast de la vila.

«7.ª Los traginers han deixat de existir pues solament Francesch Ribes té tres o quatre matxos que van a la carrera y lo petit carro del pagès, lo que prova lo poch trafich de esta Vila y es de advertir que la major part de any tragina per los comerciants de Vich.

«8.ª No se coneix fabricació ni en petit de cotó ni canam, ni altra industria.»

Tenim, doncs, un poble buit, vell, amb escassa activitat comercial i industrial. En un altre paper s'afegeix que els dos assortiments que funcionen, treballen per a Prats i Manlleu —a més de Taradell i Vic—. Es diu, també, que «Los traginers que antes formavan part de comerç e industria (molts) se an bengut los matchos y sols a quedat Francesch Ribes que fa de ordinari a Barcelona y algun altre de un animal per mantenir la taverna o gavella que han arrendada.»

Ni tan sols no hi ha una pagesia mínimament afincada, amb una economia basada en la cria de bestiar de llana, vacum, porcs i agricultura com existia en d'altres pobles propers. Hom es dol que a Centelles tot això «nos pot conciderar, per ser ella faltada de tot lo sobre dit y que quasi no hi ha mes que masovers y de poc arraygo». I acaba: «si no aguesen vingut alguns espatriats hi auriem casas tancadas, los arrendaments no valen quasi res; prova lo poch comers e industria de dita vila.»

Que poc s'assemblava Centelles a aquella impressió puixant que donava a finals del XVIII, quan Jordán y Frago li atorgava un lloc preeminent entre els pobles de Catalunya amb més telers!²⁴.

Podem constatar que aquesta decadència —almenys pel que fa a la indústria— encara havia de perllongar-se uns anys més²⁵.

La situació degué assolir límits angoixants com palesa un escrit municipal que es queixa de l'augment de la contribució: «viéndose en consecuencia el Ayuntamiento en la precisión de agregar al pago de esta contribución a muchos de sus vecinos que contaban para su subsistencia poco mas que el misero jornal resultando ya ser insoportable tal contribución por su exorbitancia a tendido el ningún comercio y escasa industria de esta villa. Y parece, como que se hubiese tratado de dar el último golpe y reducir a la miseria a estos habitantes...²⁶.

El 1840 hi havia dos fabricants de llana (Josep Sors i Francesc Oller) el primer amb cinc telers i el segon amb tres. Els 9 teixidors de llana restants comptaven cada

un amb 2 telers.

Tres anys després, el 1843, el total de telers ha disminuït: de 26 s'ha passat a 19 i d'onze fabricants, dos han plegat.

Cap el 1847 ja s'observa una represa: el total de telers de llana és de 29²⁷. D'aquest any, podem fer una anàlisi detinguda de l'estat de la indústria.

D'entrada hem de remarcar que es tracta d'una indústria llanera en la seva totalitat —rudimentària, amb dos telers per fabricant per terme mitjà—, amb màquines mogudes a mà i torns de peu per a filar. La tònica és de cinc o sis operaris per cada fàbrica (dos telers), excepte les de Josep Sors i Rogé, que compta amb 180 fusos a càrrec de dones i amb 31 operaris, i la de Francesc Oller, amb 300 fusos i 25 operaris. Els cavalls eren la força energètica utilitzada en ambdós centres de treball.

Les circumstàncies han variat ja considerablement a partir dels anys cinquanta. La matrícula de 1860 ho evidencia. Centelles ha experimentat un procés de reindustrialització. La indústria de la llana —encara nombrosa— és moguda majoritàriament a mà, en part per cavalleries i tota una fàbrica, la de Salvador Ribas (amb 3 cardes i 490 fusos —a part de dos telers manuals—), amb vapor. Aquesta ja és una innovació remarcable. Una altra novetat important és la introducció de la indústria cotonera en tres fàbriques. A la més important, la de Baltasar Fiol, amb 12 cardes, 3.800 fusos i 80 telers mecànics, tot mogut per vapor. Les de Josep Cerdà i Cia. i Bonaventura Oller tenien 20 i 18 telers —respectivament— moguts a mà²⁸.

A tot això afegirem que en el conjunt comarcal Centelles havia passat, de 1850 a 1860, del no-res en el ram del cotó al 5'6% en la filatura i al 14% en el tissatge.

L'any 1870 el pes de Centelles a la Plana es mantenia: en la filatura era d'un 6'6% mentre que en el tissatge havia augmentat fins el 20,2%, sens dubte ja en un estat industrial més avançat que no pas Vic.

La recuperació industrial ja era un fet. Caldria preguntar-se per quins motius s'operà allí i no pas a Taradell o a Vic. Podríem apuntar —hipòtesi que s'ha de compro-

var— el factor geogràfic. La seva proximitat a Barcelona —més que en cap altre poble de la comarca— degué ser un bon al·licient, així com el marc productiu menys institucionalitzat —menys encarcerat o potser menys controlat per la mesocràcia gremial— que el de Taradell.

Per últim, les dades demogràfiques confirmen en línies generals el procés de decadència i posterior deixonament de Centelles: en gairebé cent anys, de 1717 a 1830, la població no ha crescut sinó que fins i tot ha experimentat un descens lleuger. De 1830 a 1842 hom veu iniciar el procés d'arrencada amb un creixement sostingut fins el 1857: en aquests vint-i-set anys el nombre d'habitants ja s'havia doblat. En endavant, de 1857 a 1900, s'ha de parlar de creixement mínim, si no d'estancament, per emprendre una nova arrencada a l'inici del nostre segle.²⁹

4. GURB: LA FÀBRICA DE MALARS. UN CAS EXEMPLAR D'UTILITZACIÓ DE L'ENERGIA HIDRÀULICA

L'extensíssim terme de Gurb, tot i ser eminentment agrícola, es destacà en la industrialització de la Plana pel paper rellevant de Malars.

Els antecedents d'aquest indret al marge dret del Ter, proper a Roda —del qual no hem sinó donat algunes referències quantitatives— ens traslladen al 1521, any en què la Batllia General de Catalunya féu un establiment per a edificar un casal moliner, blader i draper a la vora del riu Gurri i del Ter. El 1779, el pagès de Vic Josep Molas n'aconseguí l'establiment en emfiteusi.

L'agost de 1827 Gaspar Molas presentava una instància al Tribunal Reial del Patrimoni amb uns propòsits molt significatius: «... viendo el corto beneficio que dejaban los molinos draperos o batanes, y el incremento que había tomado la fabricación de los hilados y manufacturas de algodón, calculó que invirtiendo parte de las aguas cuyo uso tiene concedido para el curso de molinos harineros y batanes para dar impulso a unas máquinas

de cardar sin variar el curso de ella, ni causar el menor perjuicio a nadie podría tal vez reportar alguna mayor utilidad, y llevando adelante la idea, en el año de 1823 suprimió uno de los cuatro batanes que tenía y subrogó en su lugar tres pequeñas maquinas de cardar algodón, y posteriormente a fin de poder aumentar el número de máquinas edificó un pequeño casal a la parte inferior del antiguo... donde tiene actualmente otras cuatro maquinas de la misma clase de cardar algodón; ... desearía que la facultad que tiene concedida de valerse de las aguas del río Ter para el curso de molinos harineros y draperos o batanes fuese extensiva a valerse de ellas para dar impulso a las siete maquinas de cardar algodón que tiene actualmente y a las demás de la misma clase que podrian añadirse en lo sucesivo...»³⁰. L'aprovació no es féu esperar massa i Molas hagué de fer un pagament de 250 rals de billó, a part d'un cens anyal.

El document és eminentment il·lustratiu del formigueig industrial que vivia el país i de les transformacions tant qualitatives com quantitatives que s'operaven.

En aquest temps, i en termes molt semblants, el comerciant que fou veí de Roda de Ter, Josep Moret, sol·licitava també un establiment per a valdre's de les aigües del Ter. Degut a la proximitat entre els dos establiments hom hagué d'arribar a un acord, no sense els típics estira i arronsa que caracteritzaven la cursa per a la utilització de l'energia hidràulica.

Pere Moret obtingué l'establiment el febrer del 1825 i dos anys després presentà expedient al·legant que no podia prendre les aigües en el mateix lloc on Molas les restituïa, demanant que li fos assegurada l'aigua necessària «a fin de que el establecimiento concedido a su padre José Moret, no fuese ilusorio».

A la fi hi hagué una resolució, la qual reconeixia els drets d'ambdós fabricants tot deixant clar, però, que Moret prendria l'aigua més avall, sense perjudici de Molas, i es comprometia a no impugnar les seves facultats i a no impedir-li l'ampliació de l'ús d'aigües ni la construcció de noves fàbriques³¹.

Per fer efectiu aquest respecte mutu hom havia esta-

blert uns nivells en les parets de la resclosa, del molí i als conductes que es dirigien a les màquines de Molas³².

Aquest procés de ràpida puixança rebé una sotragada momentània amb la primera guerra carlina. Una volta més, el cas de Malars pren valor representatiu en l'estudi de la industrialització per tal com reflecteix gradualment el procés amb tots els avenços i vicissituds.

El 2 de novembre de 1837 «el rebelde Tristany —tal com escrivia Josep Molas reclamant l'exempció del pagament de contribucions fins a la rehabilitació de la fàbrica— incendió el molino i fàbrica de Malars, propio del exponente de cuyas resultas quedó aquel edificio convertido en un montón de ruinas, como es público i notorio en este país...»³³.

L'esperit emprenedor i l'afany de guanys d'aquells peoners de la indústria tèxtil moderna eren massa forts perquè una contrarietat d'aquest tipus els fes desdir de llurs projectes. Com veurem també en el cas de Manlleu, possiblement les destroces de la guerra actuaren a manera d'agent estimulador per a l'ampliació de la maquinària i la reconversió de capitals —en definitiva—, sovint sota la forma de companyies de fabricants.

Així succeí a Malars. El 1842, Josep Molas exposava que «... para uso de una fabricación que tiene establecida en dicho Molino bajo el nombre de Molas Graells i Cia. desea aprovecharse de las aguas del río Gurri que desaguan junto a dicho molino...»³⁴. Ara, enfortida l'empresa amb la creació d'una companyia, hom abordava l'ampliació de la fàbrica, per a la qual cosa calia aprofitar l'aigua del Gurri, de cabal reduït.

Segons Madoz, una volta reconstruït, Malars constava de dos edificis espaiosos i d'algunes cases al seu entorn. La maquinària estava formada per dos jocs de batans, sis màquines de cardar cotó i d'altres de complementàries, vint màquines de filar cotó amb 240 pues cadascuna, modernes, les quals elaboraven productes capaços de competir amb els estrangers³⁵.

La renovació de la societat, com veurem en analitzar els vincles i lligams dels empresaris i fabricants, reflecteix un ampli ventall de socis —vuit concretament—,

entre els quals només trobem un Molas —Josep—, mentre que en formen part dos Clerch (Pere i Llorenç).

El creixement, no sols de la fàbrica sinó de l'indret, fou una conseqüència immediata. Així mateix ho constatava el pintor Arrau en desplaçar-s'hi el 1852: «un inmenso caudal de agua del Ter sirve de motor por medio de una turbina y de una rueda de chorro inferior. Unida a esta fábrica, hay otra más pequeña, también de hilados, un molino harinero de cuatro muelas y unos batanes para pieles de guantes. Es una especie de pequeña población distante media hora escasa del pueblo de Roda». ³⁶

Efectivament, la població d'allò que fou posteriorment colònia industrial era nombrosa, ja que el 1850, segons G. Graell, els obrers ocupats en la filatura eren 111 i en el tissatge, 75.

El relleu de Malars en el conjunt de la indústria comarcal fou creixent. El nombre de telers passà de 60 a 140 entre 1850-1861. Això suposava el 16'5% comarcal, mentre que en la filatura representava el 8'5%³⁷. Sens dubte, però, el factor més remarcable d'aquesta indústria era el seu caràcter totalment mecanitzat, la qual cosa l'erigia en capdavantera en aquest aspecte.

La fàbrica —convertida en colònia— ha arribat als nostres dies amb la raó social «Rifa, S.A.».

5. MANLLEU: INDUSTRIALITZACIÓ I DESENROTLLAMENT

Les primeres fàbriques

Entroncant amb tot el que hem vist, intentarem descendir als fets concrets que van donar pas a la industrialització manlleuena. I ho farem, des del punt d'arrendada, en aquest cas, l'aprofitament inicial de la força hidràulica, fins a la utilització racionalitzada del canal industrial.

D'una manera molt general, direm que l'antiga sèquia que des del 1769, partint de la resclosa de la Teula o del

Dolcet, posà en moviment la roda de fusta del Molí de Dalt o d'en Miarons, s'aprofita a partir del 1829 per fer anar una fàbrica tèxtil adossada al mateix molí.

Aquesta fàbrica considerada la primera, era portada per Domènec Feyner, reconegut com un dels peoners de la indústria local. A partir d'aleshores, s'iniciarà un període de cada cop més intensa activitat a l'entorn de la sèquia, que esdevindrà canal industrial i que en els anys quaranta provocarà un seguit inacabable de discussions i de plets entre els homes d'indústria per proveir-se d'una glopada més d'aigua.

De tota manera no entrarem pas de ple en aquest assumpte que mereix ben bé un coneixement detingut.

Per tant, procurarem extreure aquelles dades més significatives i importants, tot remetent-nos als estudis, fets a consciència, de Josep Prat i Eduard Rifà³⁸.

La possessió del molí esmentat ja va dur fortes pugnes al llarg del segle anterior, el XVIII, i en concret, durant la guerra de Successió, tot essent un dels motius de la presa de postura filipista dels manlleuencs.

El 1839, durant l'incendi de Manlleu, el molí és cremat i per això fou venut el 1840 a Francesc Mitjavila, el qual ha estat considerat com el mitjancer amb els primers industrials que s'atansaren a la Vila per establir-s'hi.

Segons en Rifà (persona vinculada a la indústria i que per tant la coneixia a fons com es palesa en el seu treball de recopilació de dades sobre l'establiment de la indústria a aquesta localitat —malgrat la seva manca de rigor científic, ja que no indicava les fonts d'origen de la informació—), un nou personatge, el Sr. Puget, fill d'Osseja i més tard veí de Vic, es traslladà a Manlleu el 1841 a la fàbrica de Can Barola, moguda per una roda de fusta que accionava l'aigua. En Prat dedueix que l'aparició de Puget com a arrendatari de la fàbrica esmentada, abans explotada per Feyner, es degué a la crema del 1839, que desanimaria en Fayner a continuar-hi³⁹.

Francesc Puget, fabricant procedent de Vic, sens dubte motivat per qüestions de rendibilitat s'establí a Manlleu i comprà a l'esmentat Mitjavila terrenys i aigua per aixecar la fàbrica de filats i teixits. La compra la farà

Gravats de la Colònia Vila-Seca i de la fàbrica Pujol de Manlleu
Extrets dels plànols de J. Calvet (1883) de Torelló i Manlleu
respectivament

amb l'Antoni Baixeras i en Salvador Juncadella, els quals no construïren una sola fàbrica sinó tres amb caràcter independent. A la pràctica no devia existir res més que un acord mutu de col·laboració entre les que es coneixeran des d'aleshores com «Les tres fàbriques».

Ara bé, el moliner es reservava una part de l'aigua per tal de poder seguir proveint el poble de farina.

Caldrà doncs, seguint els plantejaments d'en Rifà, considerar el 1841 com la data d'organització tèxtil a Manlleu.

També, en Martí Sanglas i en Sans Alemany i Serra formaren societat per engegar una nova fàbrica i el 1842⁴⁰ F. Puget compra terres per eixamplar el canal d'entrada d'aigua a la fàbrica dels tres propietaris.

Les fàbriques construïdes el 1843 eren de Joan Font, paleta, i Ferran Almeda, fuster, ambdós manlleuencs.

El mateix Rifà ens informa que el 1846 un tal Espauella cedeix terrenys per eixamplar el canal, ja que era insuficient per a les noves fàbriques que funcionaven, portades per Josep Coromines la primera, Joan Pujol la segona i Antoni Alemany i Agustí Serra la tercera, i encara estaven en projecte les de Martí Sanglas i Ramon Sans. La sèquia antiga s'amplià fins a 27 pams i passà de 4.000 a 6.000 litres.

Finalment, se sap que la fàbrica de Can Barola encara existia el 1846 i que el 1860 fou substituïda per l'anomenada Fàbrica de la Seda, que fou comprada el 1871 per en F. Puget.

Tornant al canal, l'E. Gaja en remarca la seva llargària, de 1.630 metres, amb vuit aprofitaments hidràulics, cosa que suposà sens dubte l'enlairament de la vila⁴¹.

El 1848 són projectades les divisions d'aigua del canal. Així mateix, seguim recollint la informació d'en Rifà, el 1861 el molí instal·là una turbina, en lloc d'una roda de fusta, per a la força. El 1847 ja havia estat substituït el pont de fusta, que dificultava el pas de l'aigua pel nivell baix en què es trobava, per un altre pont.

El mateix 1848, el 18 de març, és per en J. Prat la data del coronament de la creació del canal, ja que els propietaris de «Les tres fàbriques» formaren societat amb

l'altre grup de fabricants que hem esmentat, de cara a l'explotació comuna i la conservació del canal.

Ens trobem ara, ja ho hem esmentat, davant l'arrencada d'un procés de crescuda que no es deturarà, tret de petits lapses, i, en definitiva, a partir del qual es configurarà la fesomia del Manlleu actual.

Aviat es multiplicarà d'una manera vertiginosa el nombre de filatures concentrades al llarg del canal, les quals, amb la introducció de l'electricitat, es desenrotllaran fins i tot a l'interior de la vila.

Valoració quantitativa de les primeres indústries

Però, quin era en realitat el pes de la indústria manlleuena? En farem una aproximació quantitativa —mitjançant el recompte de la maquinària—, cosa que ens permetrà una comprovació clara d'aquest fenomen expansiu. Ens limitarem però al període que va de l'any 1850 (data de l'Estadística del Principat, del «Fomento del Trabajo Nacional») fins al 1884, ja que els hem cregut suficients per reflectir i constatar allò que desitjàvem, malgrat les possibles insuficiències o buits que puguin presentar en alguns aspectes o, fins i tot, alguna xifra probablement errònia. L'Estadística del 1850 serà una peça clau per poder valorar per primera vegada el pes real de la indústria localitzada a Manlleu des dels anys quaranta.

MANLEU. INDÚSTRIA TÈXTEL 1850

	Força motriu-cavalls vapor aigua cavalleria	Màq. Prep.	Màq. Mull- gemnis	filars Contf- nues / tines	Núm.fusos Selfac-	Fusos tòrçer	Màq. Fusos	Fusos	Operaris
FILATS									
Ramon Alsina	-	10	1.560	-	1.200	2.760	-	-	28
Srs. Fargas i Comas, Cia.	-	24	720	200	1.000	1.920	-	-	40
Srs. Farran i Casas	-	21	2.800	-	1.000	3.800	-	-	54
Isidre Llanas Germans	-	13	1.000	1.000	-	2.000	-	-	45
D. Gabriel Llanas, Cia	-	17	1.920	-	-	1.920	4	200	44
D. Francesc Puget	-	17	1.680	-	-	1.680	-	-	37
D. Ramon Pujol	-	19	1.200	-	-	1.200	-	-	19
D. Albert Salas i Germà	-	25	1.800	-	-	1.800	3	360	46
Srs. Sanglas Capdevila i Cia	-	15	2.400	-	-	2.400	-	-	32

Font: G. Graell

	Senzills	Compostos	Jacquard	Mecànics	Operaris
TELERS					
Joan Baucells	8	-	-	-	12
Francesc Baucells	7	-	-	-	11
Joan Bagó	5	-	-	-	9

Francesc Casas	8	-	-	12
Joan Comas	6	-	-	9
Francesc Dot	9	-	-	14
Joan Font	6	-	-	9
Joan Grau	9	-	-	15
Jaume Manceu	5	-	-	8
Eudald Puntí	4	-	-	7
Josep Pujol	6	-	-	9
Pau Roqué	6	-	-	10
Jaume Rifa	12	-	-	18
Francesc Roma	6	-	-	10
Joan Roure	12	-	-	19
Josep Sabatés Sario	68	-	-	85
Josep Sabatés Serra	2	1	-	5
Martí Sanglas	8	-	-	12
Josep Sabatés i Cia	30	64	-	160
Josep Sanglas	6	-	-	10
Josep Serra	4	-	-	6
Vicenç Sesari	3	-	-	5
Albert Sala i Germà	-	-	17	24
Josep Torrents	38	-	-	56
Josep Valls	4	-	-	6
Telers dispersos	170	-	-	250

Vistes les xifres, les quals denoten ja clarament que Manlleu ha esdevingut la primera població comarcal quant a la indústria dels filats de cotó, es pot dir que ocupa un lloc també considerable en els teixits, tot i que Vic en segueix ostentant el predomini.

Respecte als filats, veiem com la totalitat d'indústries són mogudes per aigua (la cavalleria i el vapor no s'utilitzen), amb un promig de 14 cavalls i mig per fàbrica.

El total de fusos (entre les seccions de filats i les de torçats) és de 20.040 i respecte a la maquinària es pot dir que no hi trobem cap «bergadana», màquina ja antiquada en aquests anys, però sí que en canvi hi ha una majoria de «mull-gemnis» o màquina predominant de l'època. El tipus de maquinària més avançat, com són les contínues o les selfactines, es troben en un estat absolutament minoritari.

Sobre la mà d'obra cal dir que els 345 operaris ocupats en les 9 fàbriques donen un promig de 38'3 operaris per fàbrica, nombre que ja és considerable per a l'època, i que trenca de ple amb la secular tradició d'indústria familiar.

En el tissatge, però, la xifra de promig dóna un nivell baix: 21'6 operaris per fàbrica, resultat del total de 541 operaris repartits en 25 tallers. Això, sense comptar els 170 telers dispersos que ocupen uns altres 250 operaris, la qual cosa ens verifica un fet: ens trobem encara davant d'una indústria de tipus rudimentari, especialment la del teixit, en la qual predomina encara la iniciativa del taller familiar (amb 1 ó 2 telers) i els telers senzills (manuals).

Podem veure que de les 25 fàbriques només 2 passen dels 50 operaris i una d'elles, dels 100 i també que d'un total de 564 telers, només en trobem 17 de mecànics, i encara en una sola fàbrica.

Això demostra que, malgrat tot, el teixit segueix tenint un pes molt específic a Manlleu, i amb ell la iniciativa individual, ja que és on s'ocupen més persones.

Si establim una comparança amb Vic, a la vigília de l'any en què Salarich es lamentava, obtindrem que el

teixit, al cap de comarca, hi segueix essent molt important: hi ha 818 telers que ocupen 1.362 persones i que, tot i que encara hi dominen, com és propi del teixit, les petites manufactures amb telers senzills, es constata clarament que té un promig d'operaris per fàbrica molt més elevat que Manlleu: un total de 47,2. És a dir, trobem 8 fàbriques que passen dels 50 treballadors d'entre les quals 4 sobrepassen els 100 (amb 106, 275, 111 i 175 treballadors respectivament).

L'explicació més lògica d'aquest fet, tot i que al primer cop d'ull semblaria que els resultats haurien de ser al contrari, la trobaríem en la tradició i la força inequívoca d'aquest tipus d'indústria a Vic.

Aleshores, per abreujar el que podria ésser una exposició llarguíssima, hem resumit en el següent quadre el resultat de l'estudi de la contribució industrial de Manlleu de 1850 a 1884⁴² centrant-lo en la indústria tèxtil.

Voldríem, això sí, establir les remarques següents, a part de les observacions que ja anotem en el requadre sobre augments o disminucions de la maquinària, ja sigui per la majoria o per algun fabricant important:

1.ª Es fa palesa la tendència de la indústria a créixer, a voltes d'una manera accelerada i a voltes lenta, amb períodes de deteniment o fins i tot de retrocessos. Ja hem parlat de la clara correspondència en els moviments d'alça i baixa de la indústria tèxtil entre Manlleu i el conjunt català i, per tant, aquesta inestabilitat no ens ha d'estranyar. A més a més, els fabricants es troben en una fase d'experimentació industrial.

2.ª La reducció progressiva del nombre de contribuents, paral·lela a l'enfortiment d'una minoria, cosa que equival a la disminució progressiva dels tallers petits —familiars la majoria—, molt nombrosos al principi (el 1853, dels 95 contribuents, 59 eren propietaris d'un o dos telers!).

L'exigència d'una inversió major —per modernitzar i tecnificar la indústria— fomentà l'associació alhora que desplaçà els petits fabricants, els quals es veien obligats a engruixir el proletariat. El 1854, a tall d'exemple, s'han

MANLLEU: INDÚSTRIA TÈXTIL, ANYS 1850 — 1884

ANY	Núm. TELERS			FUSOS
	COMUNS	MECÀNICS	Núm. CARDES (278 màq. prep.)	
1850	507	17		20.040
1853 ^a	224	16	96	25.138
1854	165	16	105	29.670
1856	148	-	125	35.524
1857 ^b	166	30	116	31.232
1858	158	30	139	39.420
1859 ^c	149	-	146	41.476
1860	136	-	136	41.876
1861	139	-	134	38.336
1865 ^d	100	50	107	33.470
1866	89	50	110	34.470
1867	89	50	120	33.510
1868	90	50	104	33.760
1869	71	50	104	33.360
1870	81	86	104	31.955
1871 ^e	149	219	116	52.366
1872	118	183	116	52.766

ANY	Núm. TELERS			FUSOS
	COMUNS	MECÀNICS	Núm. CARDES	
1873	124	146	97	45.580
1874 ^f	131	225	132	53.974
1875	119	146	97	44.946
1876	125	60	115	45.214
1877	122	186	89	44.030
1878	111	168	57	28.414
1879 ^g	78	20	50	23.164
1880 ^h	96	295	128	45.928
1881	91	263	80	43.030
1882 ⁱ	97	128	68	37.502
1883 ^j	94	382	79	53.920
1884	93	362	-	54.978

(Font: Contribució Industrial. A.M.M.)

NOTES:

(Augments o canvis importants en la maquinària)

- a. Josep Guixà, Capdevila i Cia., Llanas i Cia., J. Blanch i Cia. (M. Sirvent).
- b. Almeda, Xipell i Cia. (7 cardes, 3.200 fusos)
Pere Font (9 cardes, 1.960 fusos, 30 telers).
- c. Llanas i germans (10 cardes, 3.000 fusos)
Dulcet i Linés (12 cardes, 3.200 fusos).
- d. Almeda Sindreu i Cia. (7 cardes, 3.299 fusos, 150 telers mecànics).
Alemany, Casacuberta i Gras (3 cardes, 700 fusos).
- e. Almeda (114 telers mecànics).
Augment general de fusos.
- f. Augment Dulcet i Comas.
- g. Baixes: Almeda Sindreu i Cia. Traslladat a Sant Vicenç de Torelló.
- h. Important crescuda: augment general de maquinària (la dupliquen i tripliquen).
- i. Disminució maquinària Camil Roig.
- j. Forta crescuda. Augment maquinària general.

donat de baixa 17 contribuents, amb 34 telers. I l'any 1867, resten ja poquíssims contribuents amb un o dos telers. El procés de concentració ja ha assolit un nivell considerable.

L'augment progressiu dels telers mecànics, amb clar avantatge, posa de manifest aquest fenomen.

3.ª Alhora que es produeix l'augment i la millora de la maquinària, es constata l'aparició ininterrompuda de noves indústries importants, algunes de les quals provenen d'altres localitats, així com també es produeix el desplaçament d'algunes, ja establertes, cap a d'altres llocs —com féu Almeda-Sindreu i Cia. a Sant Vicenç de Torelló—, fruit de la inestabilitat esmentada.

Per últim, cal tenir presents les possibles imprecisions o errors de les dades, de la limitació de les quals som ben conscients, però, malgrat tot, ens proporcionen elements indicatius prou interessants.

Per cloure aquesta visió, farem esment d'una enquesta adreçada a les fàbriques manlleuenques el maig del 1904, on es presenta un estat força concret de la situació.

Enmig de múltiples consideracions sobre la crisi econòmica regnant, a conseqüència de greus dificultats per col·locar la producció, la qual cosa provocava una forta competència i un excés de mà d'obra, les dotze fàbriques que responen presenten un informe detallat de la situació, fins i tot en termes de productivitat: n'hi havia 6 de filats —algunes amb prop de 200 obrers—, 4 de teixits i 2 de tintoreria i blanqueig⁴³.

El creixement demogràfic

El creixement demogràfic acompanya tot el procés d'industrialització en la complexa relació de causa i efecte. Les dades són prou il·lustratives:⁴⁴

Any	1830	1842	1852	1857	1860	1877	1900
Hab.	1970	1991	3300	4220	4243	5314	5823

L'augment més espectacular té lloc entre 1842 i 1852: en aquests deu anys, la població gairebé s'ha doblat. A partir d'aleshores, el procés de creixement no es deturà, encara que es produí a un ritme més moderat.

Hi ha un fet evident que és el de la immigració: Manlleu i Roda atreien la mà d'obra, tant dels centres industrials en decadència (especialment de Vic, que ja havia iniciat la davallada) com de les poblacions agrícoles del seu entorn. El fenomen era constatat a bastament a l'època i hom pot veure com el nombre de naixements manté una dinàmica regular, de creixement moderat, a mig segle.

Cal afegir, a més a més, un altre factor no menys preable: l'annexió, el 1844, dels grups de masies de la rodalia al terme de Manlleu, amb un total de 661 habitants —el 1857— desglossats de la manera següent: Clavelles, 79 habitants; Les Masies de Manlleu, 317; Vilamirosa, 259 i Vilacetrú, 6.

El moviment ciutadà

Un dels trets més característics del s. XIX malgrat que estigui carregat de conflictes i d'inestabilitat, és el clar dinamisme que es reflecteix a tots nivells. Ho podem constatar molt bé en aquest apartat.

A partir de la crescuda industrial, i alhora demogràfica, el nucli urbà de Manlleu haurà de desenrotllar-se i adequar-se a les noves exigències de l'expansió. S'observarà, doncs, un moviment continuat tant en l'aspecte cultural com social i religiós i, en darrer terme, en l'ambient ciutadà.

En el camp de la cultura, des de mitjans de segle es dóna una major importància a l'ensenyament. Per posar un exemple, es coneix el funcionament de l'Escola dominical, per instruir els adults i els joves que treballen. També és conegut el funcionament de l'Ateneu Català de la classe obrera, fundat el 1864, que treballava per al desenrotllament cultural dels obrers.

Amb tot, com veurem, no devia ser gaire considerable el nombre de persones que podien assistir-hi.

El nivell cultural no creixerà d'una manera determinant fins a finals de segle. Les observacions que podem fer, de tota manera, són imprecises, ja que en manca una informació completa. Una dada bàsica per a conèixer l'estat cultural, com és d'esperar ínfim en aquests anys, és el nombre de persones que saben llegir i escriure. Aquesta dada, la podem recollir d'una manera periòdica, almenys per ara, des del 1877 i arribarem fins el 1910. Vegem-ho esquemàticament:

any	saben llegir	saben llegir i escriure	no saben llegir	sobre total d'habitants
1877	95	1.214	4.005	5.314
1887	48	1.639	3.635	5.322
1900	104	2.871	2.848	5.823
1910	69	3.176	2.771	6.026

Les xifres parlen. En molts pocs anys hom veu un fort descens de la gent analfabeta (el 1877 ho era el 75'5%),

augmenta considerablement el nombre de persones que han après a llegir i arriba el 1910 amb un 46% d'analfabets.

A finals de segle, concretament el 1892, hi havia quatre escoles públiques: 3 de nois i 1 de noies, que eren de l'Estat, a més del Col·legi del Carme i el del Sagrat Cor dels Germans, fundats el 1856 i el 1880 respectivament.

L'any 1902 funcionaven sis escoles que acollien un total de 548 alumnes i l'any 1909 es difon un ban de l'Ajuntament pel qual s'obliga l'assistència a l'escola dels nens i nenes compresos entre 6 i 12 anys⁴⁵.

Ens restarà donar una ullada a l'aspecte de les comunicacions i al creixement urbà.

Les precàries vies de comunicació són radicalment transformades en el segle XIX. La carretera de Manlleu a Vic s'inaugura l'agost del 1864 i uns anys després, el 1870, el ferrocarril ja arriba a Manlleu, amb totes les millores per al comerç i la indústria que el fet comporta⁴⁶.

En l'aspecte urbanístic és important de remarcar l'aplec d'iniciatives que es duen a terme: des de l'obertura de nous carrers a l'eixamplament del pont sobre el Ter, la instal·lació de l'enllumenat públic, del gas, etc. Una de les empreses de més ambició fou la construcció de la Plaça, que canvià substancialment la fesomia de la vila, ja que abans de la reforma no era altra cosa que un conjunt de terres repartides en mans de petits propietaris, la qual fou enllestida pels volts del juny del 1894 i se l'anomenà Plaça de Fra Bernadí, en homenatge al caputxí manlleuenc que intervingué com a representant de Catalunya a Madrid en la guerra dels Segadors.

No podríem cloure la visió del segle sense parlar de l'activitat de les societats i associacions, reflex directe del dinamisme esmentat. Hi ha, des dels anys vuitanta, una aparició constant de societats de tota mena, des de culturals o recreatives fins a les de tipus mutual o obrer. Les més conegudes, de caire cultural o esportiu, seran: la Societat Coral l'Estrella, El Progrés —on s'aplegaven obrers i republicans— (Centre Lliure Republicà més

tard), la Joventut Catòlica, El Casino Universal, el Foment Moral i Material, el Foment Industrial Mercantil, el Centre Tradicionalista, la Lira, el Centre Ocellaire, el Centre Català i l'Associació Catalanista Rafael de Casanova; d'aquestes entitats, en tenim una informació abundosa, però no ens hi estenem per motius d'espai.

Moltes d'elles es veuran obligades a donar-se de baixa per la inestabilitat regnant, especialment per la conflictivitat social, ja que a més el nombre d'associats solia ser reduït⁴⁷.

El segle XX ja s'iniciaria amb un considerable moviment ciutadà: l'any 1908 hi havia més de 10 associacions pietoses i confraries (algunes amb més de 1.400 associats), 6 societats de socors mutu, unes 5 societats obreres de diferents oficis, més de 3 cooperatives de consum i 1 de producció i un reguitzell d'entitats recreatives de tot tipus.

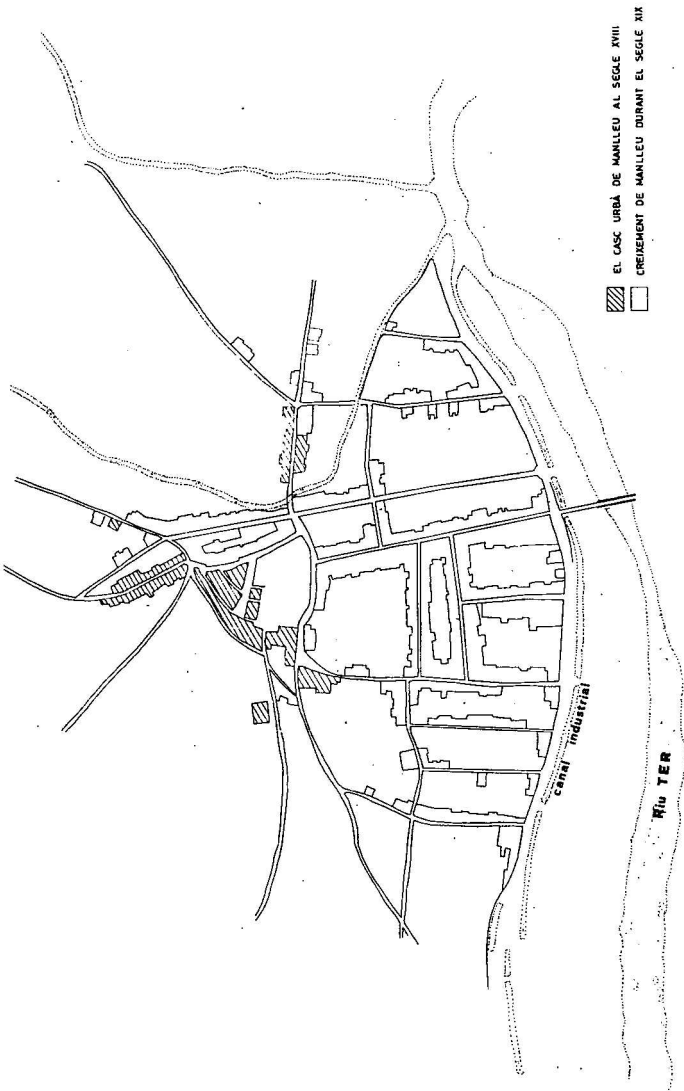
Cal remarcar la força d'alguna d'elles, especialment de la Societat Obrera de l'Art Fabril i els seus annexos que, segons consta, tenia uns 600 afiliats, xifra important, així com de la Cooperativa del Pa, que en tenia 226⁴⁸.

Totes aquestes dades, que poden ampliar-se molt encara, no fan res més que posar en evidència l'empenta amb què neix el nostre segle i la forta reeixida amb què es tancava el segle passat, de profundes transformacions com hem vist i a les quals Manlleu no restava pas aliè.

6. RODA DE TER: PROCÉS DE CREIXEMENT IRREVERSIBLE

Tot i que Roda de Ter és un exponent clar d'industrialització i desenrotllament, hem topat amb algunes dificultats, degudes a la manca d'informació, a l'hora de poder constatar efectivament el procés⁴⁹.

De tota manera, les dades de 1850 i 1861 són un indicador efectiu de quin era l'abast del creixement rodenc, amb una filatura i un tissatge que gairebé doblaren el contingent al llarg del decenni, caracteritzades per un grau de mecanització elevat —total en el tissatge—

▨ EL CASC URBÀ DE MANLLEU AL SEGLE XVII
 □ CREIXEMENT DE MANLLEU DURANT EL SEGLE XIX

**Plànol del creixement urbà de Manlleu al llarg del segle XIX. Dels treballs del Pla d'Urbanisme.
 Reproducció de Maria Verdguer.**

cosa que convertia Roda en la població capdavantera de la comarca pel que fa a la tecnificació.

Com succeí als altres centres fabrils, ni tan sols les xacres produïdes per la carlinada —i d'una manera especial en la indústria— no havien de deturar el procés continuat de creixement. Malgrat que les conseqüències es feien sentir. Així, el 1823, la fàbrica de Magí Corominas —de filats de cotó, amb maquinària anglesa—, tot i haver satisfet les contribucions pertinents als comandants de les partides reialistes «sin embargo de ser la referida Fábrica muy útil en esta población por ocuparse en ella un crecido numero de muchachos y muchachas inabiles para otras labores —del campo— y trabajos pesados, los que más sin la mencionada ocupación debían entregarse a la mendicidad o al ocio; y sin embargo de no haber habido queja particular contra el nombrado Dn. Magin Corominas, fue la dicha Fábrica —maliciosamente— incendiada y reducida a cenizas a principios del año, desde cuya época no se ha vuelto a restablecer...»⁵⁰ I encara hom pot constatar com a la fi de la 1.ª guerra carlina, el 1839, un nou assalt —carlí— perjudicà la població, fou cremada la collita i deixà els habitants en una situació econòmica tan precària que l'Ajuntament no gosà percebre el delme⁵¹.

D'entre les indústries que prendran volada esmentem del 1854 les dels vigatans Antoni Ricart —amb 3.180 pues i 14 cardes per a cotó, al marge de la fàbrica que ja tenia a Vic—, la de Joan Portavella, amb 10 cardes i 1.760 pues de llana, a més de les de Pere Antoni Compte, amb 1.920 pues i 7 cardes per a cotó, i la dels Germans Baurier, d'origen francès —en un principi Petrus Baurier era viatjant de teixits francesos— afincats a Roda, on instal·laren una avençada indústria de teixits —amb telers mecànics—, de gèneres llaurats i amb dibuixos, cosa desconeguda aquí. Instal·laren 20 telers mecànics i selfactines⁵² i en donaren d'alta 32 més l'any següent. Llur arrelament fou ple i el 1862 es traslladaven a la nova fàbrica de Salou —a la vora del Ter— i així nasqué el centre fabril de Còdol Dret, el qual comptava el 1874 amb 2.000 fusos⁵³.

Òbviament, aquest progressiu nivell de concentració industrial havia de repercutir en les estructures demogràfiques i urbanes rodenques, fins al punt que és on es produeix l'índex de creixement més sobtat de la Plana al llarg del s. XIX. Així ho mostren els censos:⁵⁴

	1830	1842	1857	1877	1900
Roda	557	593	1.931	2.258	2.287

En un primer «salt» cap a la industrialització (1842-57), el nombre d'habitants s'ha triplicat de llarg. En una segona etapa (1857-1877), augmentà pausadament. L'impacte damunt les estructures urbanes —eminentment rurals fins aleshores— havia de ser impressionant. No ha d'estranyar-nos que la fesomia de la vila de Roda canviés ja radicalment, com queda palès en el seguit d'obres públiques que es duïen a terme.⁵⁵

És més, pels volts de 1841, Roda devia tenir ja un aspecte eminentment urbà, per tal com en la població les terres de cultiu hi eren escasses. Un testimoni de l'època afirmava que tan solament hi havia tres famílies pageses en el nucli urbà i que la resta de la població dedicada a l'activitat agrícola es concentrava en el terme de Masies de Roda.⁵⁶ Ben aviat, doncs, la major part dels rodencs trobaven la font de subsistència principal en la indústria tèxtil.

7. LA VALL DEL GES: TORELLÓ, SANT PERE I SANT VICENÇ. DIVERSIFICACIÓ INDUSTRIAL I COMERCIAL

Abans de tota anàlisi, cal observar el fet de la manca d'informació que envolta el cas de Torelló. Aquesta manca es deu sobretot a l'absència de la Matricula Industrial anterior a 1900 a l'Arxiu Municipal. Haurérem de basar-nos, només, en les dades de 1850 i 1861, així com en les facilitades per Fortià Solà, especialment per al 1874, així com en d'altres informacions complementàries de tipus indicatiu. Feta aquesta observació, remarcarem la peculiaritat del cas de la Vall del Ges:

hom pot parlar d'industrialització —en el vessant generalitzat de la indústria del cotó— vers els anys cinquanta, però caldrà també afegir tot seguit que aquest procés trobà aviat un sostre i que fins i tot es reduí considerablement. Sembla que les energies i els capitals s'esmerçaven en un altre sector: la torneria de fusta i de banya. Aquesta fou la tendència general a la Vall.

Efectivament, si el 1850 a Torelló el nombre aproximat de treballadors tèxtils era de 307⁵⁷, per al 1857 Solà donà la dada de 219⁵⁸. Si en aquesta darrera no hi ha cap omissió, el fet és evident.

Com a xifra comparativa, podem aduir la del nombre de torners a l'any 1857: 94, i encara podríem afegir-hi la de pintaires: 27. Les limitacions produïdes per la manca d'altres fonts no ens permetem anar més enllà en les constatacions.

Tot i que la indústria del cotó minva a Torelló —especialment en la branca del tissatge—, aquesta segueix ocupant un lloc remarcable a la comarca el 1874: el 12% en la filatura i el 5'4% en el tissatge (segons la maquinària).⁵⁹

No massa lluny d'aquest any, Madoz ja havia observat: «además de los molinos harineros y la fábrica de papel, hay otras de tejidos e hilados de algodón, y algunas de lana gruesa, cuya industria ha decaído de 20 años a esta parte; pero la que principalmente prospera es la fabricación de artefactos de tornería y peinería, tanto de boj como de asta, cuyo obrage goza de mucho crédito, y se esporta desde Barcelona a todos los mercados de la Península y aún a la isla de Cuba.»⁶⁰ Hom hi afegia —no sense raó— una notable estructura comercial: 5 botigues de roba i 20 de queviures entre d'altres, al marge de l'exportació de cereals.

En connexió amb el moviment originat a Manlleu i Roda, Torelló experimentarà també les conseqüències produïdes pel canvi de localització industrial. Als antics molins s'hi estableixen fàbriques: Can Basses, Fàbrica Feyner, Fàbrica Espona i Fàbrica Pericas.⁶¹ En general, però, les sol·licituds per a la concessió d'aigües són més tardanes que als dos pobles esmenats, és a dir, a l'en-

torn de 1860.

És digne d'esment, a més, el tint Pujol, fundat segons Solà el s. XVII, el qual mantingué la seva activitat fins a finals del XIX, sense que en coneguem altres detalls d'interès.

L'evolució demogràfica de la Vall del Ges ens serà d'utilitat per tal de comprendre millor el procés de creixement que s'hi experimentà, així com el pes específic —i oscil·lacions— de cada localitat.⁶²

	1830	1842	1857	1860	1877	1887
Torelló	1.853	2.114	2.396	2.299	2.859	3.229
Sant Pere	1.282	971	2.081	2.018	1.481	1.466
St. Vicenç	260	309	535	558	646	851
Orís	445	208	687	625	749	501

Podem constatar unes tendències evidents. La primera d'elles, el creixement de Torelló, principal nucli urbà. Però cal distingir aquest augment, caracteritzat per la moderació i fins i tot amb una aturada entre 1857 i 1860, del salt demogràfic experimentat a Roda i Manlleu.

El segon centre és Sant Pere, el qual veu augmentar i descendre el seu contingent humà. Malgrat que cap el 1860 gairebé arribi a igualar en el nombre d'habitants a Torelló —cal tenir en compte que en aquests anys ja s'havia produït l'agregació dels termes de la Vola i Curull—, a partir d'aquells moments inicià la davallada. L'explicació és raonable: Sant Pere és l'única població de la Vall del Ges que no pot aprofitar-se del Ter. En l'enquesta de 1845 es deia: «Estas Masias por ser todas compuestas de casas de campo de labradores propietarios y colonos no hay fabricación alguna de ninguna naturaleza».⁶³ En conseqüència, a partir del moment en què Torelló i Sant Vicenç veuen créixer la indústria i establir-s'hi llurs colònies amb una aportació de mà d'obra important, Sant Pere veu minvar la població, de manera que de l'any 1857 al 1900 perdrà un 30% d'habitants.

Mentre, Sant Vicenç experimentava un procés de creixement continuat, semblant al de Torelló, el qual prenia una embranzida considerable a partir de la dècada dels

noranta: entre 1887 i 1897 la població quasi s'havia doblat. Dues fites decisives en el procés foren l'establiment de les fàbriques de Frederic Marcet - Francesc Sindreu i de Ferran i Pere Almeda - Puget (provinents de Manlleu) a Vila-seca; la colònia es creà el 1894 (segons J. M.ª Puchades), i de la colònia de filatures a Borgonyà el 1895.

El terme d'Orís viurà un procés similar, encara que en una escala més reduïda, a partir de la fi de segle amb l'expansió de les colònies de la Mambra i el Pelut.

Però allò que caracteritzarà més la Vall en l'aspecte de la indústria serà la torneria.

La torneria, de tradició immemorial en aquesta contrada, té els primers antecedents coneguts a l'època medieval i assolí a mitjan segle XIX un paper rellevant en el conjunt de l'activitat econòmica a mesura que la filatura prenia volada: rodets, canons de metxera, bitlles i altres accessoris de fusta eren produïts en multitud de tallers que abastien les conques del Ter i del Llobregat.

L'ofici de torner és descrit de manera interessant per J. M.ª Puchades: «El torner era l'home que s'ho havia d'arreglar tot: els dilluns anava al bosc a tallar la fusta, principalment boix o faig. Un cop seca, la serrava a mà amb elements rudimentaris i la preparava per a, finalment, treballar-la amb el torn de peu. Aquesta màquina consistia en una calca que amb el peu es movia amunt i avall segons una corba definida per la fletxa d'elasticitat d'una ballesta formada també d'una branca de boix ben seleccionat. Es lograva així un moviment alternatiu, que es transformava en rotatori per enrotllament de la corda d'enllaç sobre un cilindre que constituïa l'eix motor del torn. La continuïtat en aquesta labor durant molts anys podia influir en la constitució fisiològica i en alteracions o deformacions anatòmiques de l'obrer: era una feina molt dura, car exigia treball de mans i peus.

A mesura que aquesta activitat creixia, es feien necessaris una major perfecció i automatisme, i també era precís cercar altra font d'energia que no fos el propi motor humà. Així s'empraren també recursos antics però potents, i algun establiment utilitzà la força animal

mitjançant el vogi o aprofitant el salt hidràulic d'algun vell molí fariner». ⁶⁴

El caràcter d'aquesta indústria era bàsicament familiar, encara que a mitjan segle XIX van arrelar molt fort dues fàbriques: la primera d'elles, la Torneria Pujol, neixia l'any 1853 sota la direcció de Joan Pujol Freixer, que fou el perfeccionador dels mitjans rudimentaris de l'època, seguit del seu fill Fortià. L'any 1891 l'empresa endegà la instal·lació d'una torneria mecànica amb caldera de vapor i fabricava rodets, canilles, tubs i altres articles. La fusta era extreta de Bellmunt i del Collsacabra. L'empresa ha mantingut l'activitat fins als nostres dies. ⁶⁵

La segona fàbrica fou la Torneria Vidal, en funcionament des del 1854, la qual, per necessitats de producció, el 1875 engegà una màquina de vapor i s'amplià el 1898.

Tenim, doncs, una indústria familiar molt nombrosa i una altra de concentrada, en nombre reduït. Ambdues, però, assoliren un arrelament molt important que imprimí unes característiques molt especials a la Vall, la qual esdevingué el primer nucli d'aquesta especialitat a Catalunya.

8. *SANT HIPÒLIT DE VOLTREGÀ: INDUSTRIALITZACIÓ TARDANA*

El que havia estat primer nucli industrial de la comarca en el s. XVIII, no es referà si no molt tímidament de la davallada en què s'immergí, fins avançada la segona meitat del segle XIX. Abans, és inútil parlar d'indústria tèxtil moderna a Sant Hipòlit, a menys que hom es refereixi a la tradicional parairia —persistència de la manufactura artesanal— que encara subsistia gràcies a l'arrelament del vell aparell productiu. Així, trobem que el 1837 el pes de la producció artesanal era semblant al de Centelles: hi havia 12 telers i 70 torns de filar (manuals). De la llana, se'n fabricaven baietes i s'hi ocupava un total de 117 operaris. En aquesta relació feta pel municipi, hom constata que tots són pareires «sin que

haya Fábrica alguna, de ninguna clase.»⁶⁶

En el cens de la indústria del 1845 —esmentat abans— tota resposta que es dóna és que a Sant Hipòlit no hi ha fàbriques de cap classe, encara.

El 1850, només hi trobem dos petits fabricants: Lluçà Camps i Salvador Goula, el primer amb 30 telers manuals i el segon amb 10.

Deu anys més tard, l'augment no ha estat pas massa espectacular: hi ha establerts 2.056 fusos mecànics —repartits en dues empreses— i 30 telers mecànics en una altra fàbrica.

No podem explicitar amb exactitud l'establiment de les primeres fàbriques al terme de Sant Hipòlit ni tan sols al de Les Masies de Voltregà. Manquen les Matricules Industrials en ambdós arxius. Per al cas de Les Masies, s'inicia el 1881, amb l'establiment de les indústries dels Germans Saladrigas, amb 2.000 fusos, 98 telers mecànics i 13 cardes per a cotó, i la de Joan Lacambra, de planxes metàl·liques.⁶⁷

Coneixem però, mercès a una memòria⁶⁸, la fundació anterior, l'any 1872, d'una fàbrica per Fortià Moreta i B. Darhis, la qual se serví de l'aigua del Ter i que —una volta més en el procés que estudiem— experimentà les destrosses de la carlinada —en aquest cas, la tercera guerra—. L'empresa, tot i que fou important, tingué uns inicis molt inestables econòmicament abans no es consolidà, fins avençat el nostre segle.

Per últim, observarem que la població seguia un procés paral·lel al d'aquest estat de coses⁶⁹.

Sant Hipòlit	1830	1842	1857	1877	1887
	1.110	939	910	1.284	1.631
Les Masies	1830	1842	1857	1877	1887
	947	860	1.085	1.371	1.451

El procés descendent produït entre 1787-1830 (de 1832 habitants a 1.110) servava continuïtat fins avençada la segona meitat del segle XIX, en la mesura en què Sant Hipòlit es desindustrialitzava, sense trobar el punt d'inflexió fins a les dues últimes dècades, en les quals

recuperà un cert nivell industrial. Semblantment ocorregué a Les Masies de Voltregà, amb la diferència que la represa fou anterior.

S'ha de remarcar l'equilibri en el nombre d'habitants entre el nucli urbà i les Masies —on es concentren, encara, bona part de les fàbriques—; equilibri que tot just s'ha vist trencat —favorable a Sant Hipòlit— en aquests darrers decennis del nostre segle.

Vic sempre ha estat el centre comercial de la Plana.
La Plaça de Santa Clara a principis de segle. Foto de l'A.E.V.

IX. Fabricants i capitals: Llor procedència i vinculacions

Un dels punts més foscos, avui, de tot el procés industrialitzador a la Plana és el que fa referència a l'empresariat. Diverses són les qüestions que hom es planteja a l'hora d'establir lligams entre el fenomen a nivell nacional i comarcal: qui eren els capitalistes —o bé empresaris fabricants—? D'on procedien? I llurs capitals? Existia un empresariat autòcton o bé en quina mesura incidien els empresaris barcelonins a la Plana? Quins lligams s'establien entre uns i altres?

Hem de confessar —d'entrada— que són massa preguntes per a respondre, almenys en la perspectiva actual.

Només podrem dibuixar un esbós en el qual s'emmarcaran aquestes qüestions i que ens definirà a grans trets aquest tipus de relacions.

Podem avançar una constatació molt evident que confirma —si més no en bona part— la tesi de Jordi Maluquer: la jerarquització productiva —o dependència econòmica de la major part d'indústries de grans empreses barcelonines— era un fet. Mitjançant aquesta operació les empreses més fortes es veien resguardades en les freqüents maltempsades conjunturals. Sovint, els empresaris de l'interior treballaven per compte aliè i llurs fàbriques eren simples instal·lacions complementàries de les grans, i hi aportaven tan sols els seus coneixements tècnics.¹ D'aquesta manera els empresaris —majorment barcelonins— s'estalviaven la inversió en capital fix i veien disminuïts els riscos, que requeien plenament en les indústries subalternes: aquest era el cas que es produïa amb la contracció de la demanda, davant la pressió salarial i les reivindicacions obreres.

Riscos econòmics menors i salaris baixos eren atractius suficients per al moviment de capitals a l'interior del

Principat, als quals caldrà afegir l'aprofitament de l'energia hidràulica i la barator dels lloguers. No sembla que restin altres explicacions prou convincents que ens aproximïn al caràcter de la indústria de la Plana, si no es tracta del seu caire socialment tranquil —la qual cosa constituïa un factor d'atracció important—, lluny de la conflictivitat social i política barcelonina.

CAPITALS BARCELONINS I VIGATANS

Podrem constatar amb detall la incidència dels capitals barcelonins en el procés industrialitzador osonenc. En canvi, pel que fa a la presència de capitals vigatans —tot i que existí— hem de dir que fou molt més moderada. L'acumulació de capital mitjançant la renda agrària —malgrat que, com hem vist, les estructures vigatanes no eren gens propenses a la inversió industrial—, que havien trobat una via de sortida en l'intent fallit d'industrialització del primer quart de segle, frustades les esperances de reeixir a Vic, havien de cercar nous camins allí on les perspectives eren més favorables. Els pobles de la conca del Ter —Manlleu, Roda, Torelló— atraïrien els capitals vigatans.

Per últim, constatarem l'existència d'una classe de fabricants, autòctona, la qual exercia una funció tècnica i que en rares ocasions degué desembossar capitals un xic elevats. Si de cas, es tractaria d'una indústria de caràcter gairebé familiar, la qual cosa permetia un cert nivell de rendibilitat mitjançant l'autoexplotació.

1. L'ACTUACIÓ EXTERIOR DELS CAPITALS VIGATANS. ELS SAFONT

Tot i que no coneixem amb detall la incidència en la indústria osonenca de l'actuació dels capitalistes que intervenien a Barcelona, podem fer esment d'alguns dels casos més rellevants. Analitzar els tipus de lligams que mantenien en els cercles econòmics barcelonins és una

tasca llarga i de gran interès que caldrà emprendre.²

Sense cap mena de dubte, el personatge de més relleu fou Josep Safont i Casarramona³, que participà en empreses econòmiques de gran volada a Madrid i en d'altres punts de l'Estat espanyol. Havia nascut a Vic, a les darreries del XVIII, on residí fins a finals de la guerra de la Independència i després es traslladà a Barcelona. D'aquesta estada a Vic, hom tan sols en coneix un negoci de cotó i la propietat de masies i terres de conreu. A Barcelona participà activament en el comerç i esdevingué subministrador de l'exèrcit, de corporacions i botiguers a la menuda i s'especialitzà en la importació de queviures mallorquins. Fou a partir d'aquests moments, en què ja devia comptar amb el suficient suport econòmic i amb un ventall ampli de relacions, quan es traslladà a Madrid.

A la mort de Ferran VII la inestable situació política i econòmica espanyola ofería un marc d'actuació molt propici a l'especulació i als guanys desmesurats. Safont, conjuntament amb el català Ceriola Sarri, subministrà l'exèrcit i facilità préstecs de curt termini a la hisenda pública, exhaurida per la guerra carlina i el desgavell polític-econòmic regnant. L'adquisició a baix preu de títols de la Renda Pública —sistema de pagament que utilitzava Hisenda— alhora permeté a Safont la compra de béns desamortitzats. Aquest és un aspecte que de bon segur ens aportaria molta llum sobre els seus afers econòmics.

De 1836 a 1866 regentà una casa de Banca a Madrid, de la qual mantenia una sucursalia a Vic. Seria bo de conèixer amb precisió la seva intervenció en la compra de béns amortitzats a la comarca. De ben segur que materialitzà la seva presència econòmica mitjançant Llanas —casat amb una seva filla— representant seu a la sucursal bancària de Vic. El mateix Llanas, o descendents seus, esdevindran coneguts industrials a Manlleu. Sabem, això sí, que Safont comprà els delmes a Roda els anys 1837 i 1838.⁴

El seu nom aparegué relacionat amb els Beltran de Lis, agents dels Rostchild. Participà també en nego-

cis minaires i morí el 1841.

La seva trajectòria fou continuada per Josep Safont i Lluch, l'hereu únic, que participà encara en afers de més envergadura, estretament relacionats amb els homes i l'administració estatal liberal, entre les quals activitats cal remarcar l'arrendament del paper segellat i l'establiment d'un important taller de metal·lúrgia a Madrid —on produïa estàtues, fanals per a l'enllumenat públic, canons, màquines de vapor, ponts de ferro, carrils, etc. tot mantenint la casa de Banca, amb presència rellevant a la Borsa de Madrid.

En aquest cas sí que sembla obvi que Safont i Lluch no mantenia cap relació econòmica activa amb la Plana de Vic, massa lluny del seu centre d'actuació i de les seves ambicions.

ELS RICART

En una dimensió molt més reduïda i local —però no menys interessant pel procés d'expansió seguit— s'ha de fer esment dels Ricart, una família vigatana que endegà un negoci lligat al ram de la pell a finals del s. XVIII —fabricació de calçat— fins l'any 1840, en què Miquel i Ramon instal·laren una fàbrica de filats de cotó a Vic, modesta i rudimentària, i que esdevingué una de les més puixants vers el 1860⁵.

Cap el 1845, a més a més, ja havien posat en funcionament una altra indústria a Roda de Ter, aprofitant l'energia hidràulica i emprant maquinària moderna adquirida a Barcelona i a d'altres fabricants de la comarca de Vic. El 1850 tenien ocupats 175 obrers a Vic i 60 a Roda.

No hagueren de passar massa anys perquè els trobéssim vinculats al negoci de banca que portava el seu nom.

Esdevingueren, sense cap mena de dubte, els capitalistes arrelats a la Plana amb més influència. L'evolució de llurs activitats i posterior incidència en els cercles inversionistes i industrials resta per conèixer.

Són dos capitalistes vigatans dels quals, si bé no coneixem amb detall llur activitat, sí que podem apuntar cap on feien sentir les seves iniciatives. Això ha estat possible —com en d'altres casos que ja comentarem— mercès a l'ajut del professor Miquel Izard.⁶

El primer d'ells, Josep Sala, el trobem el 1854 participant en l'explotació d'unes mines —no sabem on— junt amb Joan Coll, de Barcelona, i Pere Armengol, de Tavèrnoles, sota la raó social «Coll, Sala i Armengol».⁷

L'altre, Pere Font, intervingué en un conveni per mantenir la casa «Badia, Lagalina i Cia», fàbrica de filats i teixits situada a Monistrol, junt amb Joan Lagalina i la seva dona Maria Moriel —ambdós de Monistrol— i Josep Badia, d'Igualada. El 1850, a Vic, feia rutllar una fàbrica amb 24 obrers. L'any 1857 establia a Manlleu una fàbrica amb important contingent de maquinària.

De bon segur que trobaríem d'altres vigatans en el món industrial, comercial i financer català, sobre els quals hauran de donar llum nous estudis.

2. LA INVERSIÓ A LA COMARCA

Aquest aspecte sembla de més bon definir i ve caracteritzat —com assenyalàvem abans— per la presència barcelonina i vigatana en els diferents pobles de la conca on es produïa la industrialització. Vegem-ne els casos més significatius.

ANTONI SOLER

Vigatà, el 1849, participà conjuntament amb el barceloní Manuel Masó i amb Francesc Puget, ciutadà francès afincat a Vic —del qual ja parlarem més detingudament—, en una fàbrica de filats de cotó —no sabem on era emplaçada— sota la raó social «Masó, Soler i Cia».⁸ El capital era de 15.000 lliures catalanes. L'any 1845

tenia una fàbrica de teixits de cotó a Vic amb tres treballadors, posada en marxa el 1800, la qual comptava amb 45 treballadors el 1850.

PERE NADAL I LLORENÇ ALIER

També vigatans, els trobem el 1853 participant en una fundició de ferro a Vic sota la firma «Alier, Mir i Cia». Juntament amb ells participaven Isidre Sala i Pere Mir, de Barcelona. El capital de què disposaven fou de 127.000 rals, xifra considerable segons podem comparar amb moltes de les iniciatives coetànies.⁹

La fundició havia estat posada en funcionament el 1842 i constituïa, el 1845, una indústria molt modesta, de dos operaris.

Probablement degué experimentar un relleu vers els anys cinquanta. De tota manera ja no devia existir el 1860, perquè no apareixen en la contribució industrial ni aquest any ni el 1870.

FRANCESC BAULENAS

De Barcelona, participà el 1849 en la creació de la fàbrica de filats de cotó a Manlleu que portava el nom «Fargas, Comas i Cia», juntament amb Pau Bosch, Pasqual i Josep Fargas, Nicolàs Comes i Isidre i Joan Serra —ambdós de Manlleu—. El capital invertit fou de 19.401 duros.¹⁰

Els noms de Fargas i Baulenas restarien estretament lligats a Manlleu.

L'any 1850 ocupaven 40 obrers.

GABRIEL I JOAN LLANAS

Ambdós vigatans, emparentats amb els Safont, com hem vist, el 1853 obren una filatura de cotó a Manlleu sota la firma «Llanas y sobrinos», amb Jacint Comella,

Josep Comella, Francesc Tous i Josep Pericas. El capital fou de 60.000 duros.¹¹ A part del relleu econòmic dels Llanas, convé ressaltar la persona de Francesc Tous, vinculada a empreses d'envergadura com fou una indústria manufacturera de cardes i objectes de cuir, en la qual participà amb els germans Deu, els Girona i Sindreu.¹²

Abans de 1853, el 1850, però, ja existien les fàbriques d'«Isidre Llanas, Germans» i «Gabriel Llanas i Cia» amb 45 i 44 obrers respectivament.

JOAN BLANCH I MARIÀ SIRVENT

Aquesta companyia és molt il·lustrativa pel caràcter de la seva unió.

Joan Blanch, de Manlleu, associat a Marià Sirvent i Esteve Gifreda, de Barcelona, estableixen el 1853 una filatura de cotó a Manlleu —amb 20.000 duros— sota el nom «J. Blanch i Cia».¹³ El 1856 hi rutllaven 11 cardes i 4.160 fusos mecànics.

La unió no tindria res de remarcable si enmig no aparegués la persona de Marià Sirvent, home vinculat a les iniciatives econòmiques de més relleu que es duïen a terme al país, entre les quals esmentarem una societat financiera, el 1853, («Sociedad de Fomento Nacional») i la participació en la societat «Caminos de hierro del Este» (ferrocarril fins Arenys) el 1852. A part de posseir diferents empreses tèxtils sota el seu nom —el 1840 a Badalona, per exemple—, el trobem el 1851 fundant una nova companyia («M. Sirvent y Cía») i el 1854 creant «El Porvenir de la industria».¹⁴

JOSEP MOLAS

El fabricant afincat a Malars (Gurb), abocat a un procés d'ampliació de la fàbrica de filats i teixits de cotó, el 1851 establí la raó social «Molas, Graell i Cia» conjuntament amb Pere Clerc, Llorenç Pons, Llorenç

Clerc, Jacint Mata, Joan Capdevila, Pere Antoni Compte —amb fàbrica a Vic i Roda— associat amb el barceloní Masó, i Josep Espona, posseïdor d'una modesta fàbrica a Torelló. El capital global era de 60.000 lliures catalanes.

Els noms de Pere Clerc i Llorenç Pous apareixen vinculats a una altra indústria tèxtil creada el 1853 sota el nom «José Arnau i Cía». ¹⁵ Aquest darrer, l'any 1850 comptava —en la seva fàbrica de teixits a Vic— amb 60 obrers.

JOSEP I JOAN PORTAVELLA

Josep Portavella fou un altre fabricant vigatà el negoci del qual prengué ràpidament volada. Establert el 1794 a Vic, l'any 1845 era l'empresari amb major nombre d'obers a la comarca: n'ocupava 416.

A l'entorn dels anys cinquanta, el seu fill Joan posà en funcionament una altra fàbrica a Roda, més d'acord amb els avenços del temps. El 1850 comptava amb 51 obrers, mentre que a Vic en tenia 275, xifra elevada per a l'època.

JOSEP BASSOLS

Segons s'ha dit, Vic fou de les primeres ciutats d'Espanya on s'introduí el lli i s'hi elaborà amb solvència. La casa Bassols s'hi especialitzà des de 1790. L'iniciador fou Francesc Bassols, però va ser amb el seu fill que el negoci esdevingué puixant. Viatjà per França i Suïssa a fi de millorar els coneixements tècnics i assolí un mercat considerable per Catalunya i tot Espanya. ¹⁶ L'any 1845 treballaven per a ell nou obrers. Fou succeït pel seu fill Ramon.

PERE BAURIER

Pere Baurier Berchoux, nascut a Lió, era viatjant de

teixits francesos i sojornava sovint a Espanya. Tant fou així que s'afincà a Roda, on llogà uns locals prop del Ter i posà en funcionament uns telers mecànics que introduïen la novetat —a Espanya— de teixir uns gèneres llaurats i amb dibuixos anomenats «Piqué». Vingué acompanyat de tres tècnics francesos. Els 1853 rebé d'Isabel II un privilegi que li atorgava durant cinc anys l'exclusiva d'aquella producció amb telers Jacquard;¹⁷ li calgué, però, la col·laboració econòmica del seu germà Juli i de dos francesos més i s'amplià la raó social el 1854: «Baurier Hnos. Azema y Rolland», amb un capital de 480.000 rals.

El 1864 realitzà una ampliació per aprofitar millor l'energia del Ter. Vuit anys més tard la raó social esdevenia «Pedro Baurier», en haver deixat la part corresponent la vídua del seu germà Juli. En ser major d'edat el fill de Pere, Antoni, la firma esdevingué «P. Baurier e hijo».

RAFEL I FRANCESC PUGET

Si hom segueix l'evolució de la família Puget, hi troba el veritable prototipus d'industrial català de mitjan segle XIX, emprendedor i inquiet.

De manera semblant als Baurier, Rafel Puget provenia de França, del poble d'Osseja, a la Cerdanya. Sembla que fou en el període napoleònic quan s'expatrià i s'establí a Vic. De propietaris rendistes que eren, els Puget esdevindran fabricants. En principi fou el ram de la seda el que atragué llur atenció, però es dedicaren exclusivament, a partir del 1834, a la fabricació de filats i teixits de cotó. Sembla ser que als inicis actuaven com a capitalistes i amb l'ajut de tècnics. Aviat, però, Rafel Puget es desplaçà a Manchester per tal d'introduir-se en el món de la tècnica en el primer país productor d'aleshores. En tornar, inicià la producció del cotó. Però les condicions que Vic oferia no li eren gens favorables.

En efecte, el contacte directe amb els canvis que s'estaven operant a Anglaterra amb la Revolució Indus-

trial li proporcionaren una visió molt avançada en el terreny productiu. No ha d'estranyar-nos que fos dels primers fabricants que es desplaçaren a Manlleu per tal d'aprofitar l'energia hidràulica, el 1841, i que esdevingués aviat una de les fàbriques de major producció, amb uns 35 treballadors el 1845. La fàbrica de Vic, però, la mantingué, i de 12 obrers que tenia el 1845 passà a tenir-ne 111 cinc anys després.

L'any 1849 F. Puget creà amb Antoni Soler de Vic i Manuel Masó de Barcelona la fàbrica de filats de cotó «Masó, Soler i Cía». ¹⁸

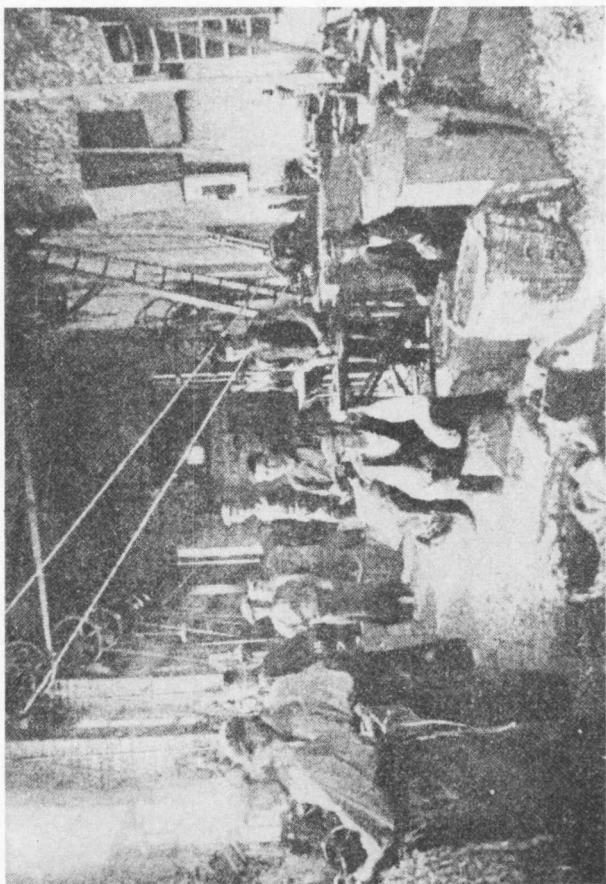
El 1865 participà en una de les empreses de Manlleu de més envergadura: «Almeda, Sindreu i Cía» (comptava amb 7 cardes, 3.299 fusos i 150 telers mecànics), la qual, el 1879, es traslladà a Sant Vicenç de Torelló on fundà la colònia de Vila-Seça.

A més a més, establí lligams familiars amb l'Almeda, que era un dels fabricants importants de la comarca. Així mateix, el nom de Francesc Alemany —director tècnic— va lligat al de Puget, ja que promocionà Alemany per tal de participar en la societat esmentada. Puget degué morir vers 1882 ó 1884 i la seva dona —Teresa Munt— i el seu germà Francesc foren els continuadors de l'activitat industrial. ¹⁹

D'ALTRES FABRICANTS

La relació seria llarga si disposéssim de més informació. El tema bé es mereix un estudi llarg que ens apropi als trets característics de l'empresariat: l'activitat en la qual participa, l'origen dels capitals, els vincles amb d'altres capitalistes —especialment de Barcelona—, etc.

Hi ha d'altres fabricants de cert relleu, la informació sobre els quals és escassa: Sanglas-Capdevila (el 1850 tenien 46 obrers en la seva fàbrica de filats a Manlleu; a part, en Sanglas feia funcionar-ne una altra, modesta, de teixits), Albert Salas Germans a Manlleu (el 1850 tenien 32 obrers en la filatura i 24 en el tissatge), Jaume

Visió interior del taller de tomeria J. Puig de Sant Pere de Torelló.
Guia oficial de Vich y su partido. 1927

Torrens i Bofill a Vic (amb 70 obrers en la filatura i 59 en el tissatge) i Ferrer i Cia. a Roda (amb 109 obrers en el tissatge).

Entre ells, és digne d'esment Domènec Feyner, un dels primers fabricants que tragueren profit de l'energia hidràulica a Manlleu en la dècada dels trenta —ja que a l'entorn de 1839 cedí la fàbrica de can Barola a Francesc Puget—. Uns anys abans, el 1821, havia estat administrador de l'impressor vigatà Joan Dorca, era amo d'un molí fariner, feia rutllar una fàbrica de filats de cotó i percebia bons beneficis provinents d'arrendaments.

L'any 1850 ja el trobem instal·lat a Torelló —de bon segur d'uns anys abans— amb una fàbrica de filats de 30 treballadors.

D'altres tan sols en coneixem algun detall: l'Antoni Vaixeras de Vic s'associà a Salvador Juncadella de Barcelona.

X. Els treballadors

Mesurat el paper de l'empresari emprenedor en el procés industrialitzador, hem de valorar la participació dels veritables artífexs de les transformacions esmentades. Efectivament, foren els treballadors, amb llur treball diari, sovint grisós, amb més patiments que excel·lències i llur malviure els qui les feren possibles.

Aquest protagonisme, massa sovint bandejat per la sobrevaloració de la figura de l'empresari, ha de ser justament reconegut.

D'aquí ve, doncs, que la història s'interessi pel treball, pel nombre d'obrers, per les formes de treball i d'explo-tació, per les seves condicions de vida, per l'organitza-ció i la resposta obrera enfront dels empresaris, així com per la reacció de les classes dominants o contrarevo-lució.

Val a dir, de tota manera, que l'estat dels estudis sobre aquesta qüestió és molt incipient. Se n'han fet pocs treballs i encara de temàtica parcial. Manca una visió de conjunt sobre els treballadors i el moviment obrer¹: una visió que ens apropiï a les formes de vida i de cultura obrera, a les organitzacions en les quals s'aplegaven els obrers per fer valdre llurs drets, a la seva resposta enfront de situacions límit —massa sovint provocades per la intransigència de la patronal, dispo-sada a mantenir a tota costa l'ampli marge de beneficis dels primers temps—. I, també, ens cal conèixer l'acti-tud de contraofensiva de la patronal —mitjançant la contrarevolució— basada en un ampli teixit de solidari-tats entre tots els estaments dominants.

1. EL NOMBRE DELS OBRERS

Si, per ara, ens veiem molt limitats en el coneixement de les formes de vida i de cultura dels obrers —pràc-ticament ja, la major part de la població dels principals pobles osonencs—, podem almenys fer-ne una aproxi-

mació quantitativa que ens revelarà l'augment vertiginós del seu nombre i, per tant, ens mostrarà el caràcter de transformació essencial que experimentarà la comarca en aquests anys.

Tenim a l'abast dos punts de referència prou útils: els anys 1850 i 1892². El primer d'ells, als inicis del procés industrialitzador. El segon, consumada la seva primera gran etapa, a la vetlla d'encetar un nou avenç.

Segons aquestes xifres, en el període esmentat les fàbriques a la comarca s'han duplicat: de 45 han passat a 90. Pel que fa al nombre global d'obriers, s'ha passat d'uns 3.600 a uns 8.000. Analitzades individualment reflecteixen bé la culminació del procés industrial i la proletarització de la població osonenca.

Llevat de Vic i Sant Pere de Torelló, les úniques poblacions que han vist minvar el seu nombre d'obriers industrials a conseqüència de la desindustrialització que han patit, la resta presenten uns resultats evidents:

	1850	1892
Manlleu	1.116	2.620
Torelló	307	1.029
Roda	290	732
Sant Vicenç	65	610
Sant Hipòlit	45	1.080

El doctor Josep Salarich advertia el fenomen de l'abandó del camp tot qualificant aquest treball de «deficient i ruïnós» per al pagès. Observava que la pagesia (i alhora l'artesanat manufacturer), «que era la expresión del bienestar de estos pueblos, ha desaparecido completamente absorvida por las grandes asociaciones e inmensos capitales que han levantado grandiosas fábricas, donde han acudido a buscar ocupación los menestrales antiguos y últimamente los mozos de labranza, y hasta algunos colonos que han alzado su casa y con familia se han entregado en brazos de la fabricación, que les ofrece salarios más fijos, más seguros. Y adquiridos con menos molestia y exposición a las inclemencias del tiempo. El pedrisco no se llevará su cosecha, la sequía no agotará sus campos, la epizootia no diezmará sus ganados, el

porvenir le sonríe y cierto que tras un horizonte risueño se ocultan tempestades que pueden contener el rayo, que también hay crisis fabriles, suspensiones de trabajo, etc. etc., pero estas calamidades se ven muy lejanas y entre tanto los telares van invadiendo las poblaciones y casas de campo...»³. Anàlisi plena de ressentiment i d'enyor envers el vell sistema productiu, però alhora realista al màxim pel que fa al treball industrial.

2. EL TREBALL

Ja s'ha escrit molt sobre les pèssimes condicions de treball i de vida de la classe treballadora del vuit-cents. Voldria només sintetitzar aquesta situació a la Plana tot remetent-me als treballs publicats.

D'entrada, cal observar les transformacions substancials que s'han produït en el treball. Un altre vigatà il·lustre, el doctor Joaquim Salarich, n'ha copsat i descrit lúcidament els trets definitoris: a mitjan segle XIX la comarca era aclapadorament agrícola i la població dedicada a la indústria no ho feia d'una manera exclusiva, sinó complementària a l'activitat del camp⁴. A la fi de segle trobem ja un estat de coses ben diferent. Les llargues jornades de treball i les transformacions produïdes en la societat catalana han menat inevitablement bona part de la pagesia a les naus industrials.

El mateix Salarich, el 1858, afirmava: «Es verdad que nos admiran mucho esas inmensas cuerdas cuyas complicadas máquinas movidas por el agua o por la fuerza elástica del vapor, producen tanto y con una perfección a que jamás habría llegado la mano del hombre;... Si recordamos empero que estos obreros antes eran pequeños industriales, que constituían una clase que ha desaparecido para pasar a la de jornalera y mercenaria; que perdida su independencia, se ve unida a la rueda que dirige; que en lugar de los aires del campo se ve obligada a respirar un ambiente muchas veces contaminado e insalubre; si además contemplamos la tierna edad de algunos infelices atados al manubrio que deben mover continuamente... cesará entonces nuestra admiración»⁵.

No calen pas comentaris repetitius. Tan sols incidirem en algun aspecte més de la qüestió, imprescindible per a comprendre la cruesa dels enfrontaments inevitables entre obrers i patrons que tan caracteritzaven la segona meitat del segle XIX i els inicis de l'actual.

Llargues jornades de treball, en condicions insalubres, sobreexplotació de la canalla i les dones i inestabilitat laboral constitueixen un quadre molt poc atractiu i el pa de cada dia del procés industrialitzador, acompanyat de sous baixos i manca d'assegurança social.

La jornada de 16 hores sembla freqüent en els períodes de feina considerable. Es tendia, però, a les 14 hores. En una data tan tardana com 1884, els infants de Manlleu i dels environs, a partir dels sis anys, assoleixen el nivell més alt de Catalunya pel que fa a la jornada laboral: de 12 a 14 hores! Aquesta pràctica era ja totalment fora de llei segons s'establí el juliol de 1873.⁶ Al treball desmesurat calia afegir les distàncies considerables, les poques hores de son i l'alimentació deficient de la quitxalla. Obviament, el seu treball, amb sous miserables, era molt rendible als patrons; de la mateixa manera succeïa amb el treball de les dones, les quals anaven ocupant progressivament els llocs de treball a les fàbriques.

A Vic podem constatar la baixa edat dels treballadors en algunes fàbriques, així com la presència de la dona (meitat del total). Malgrat tot, la tònica general són els treballadors d'edat avançada, tret que va molt lligat al caràcter tradicional de la indústria vigatana. Vegem doncs a tall indicatiu, per al 1858 i 1859, alguns casos significatius pel que fa al treball infantil⁷:

Fàbrica	Total d'obrers	Majors de 20 anys	
Pere Mas	75	54	De 19 a 10 anys: 21
Josep Font	62	39	De 19 a 9 anys: 18
Josep Fargas	17	3	De 19 a 12 anys: 14

Caldria cercar noves informacions, que, sens dubte, ratificarien el fet a bastament.

La pràctica de treball majoritària de les dones era la jornada nocturna: l'any 1892, dels 1870 treballadors que ocupaven les catorze fàbriques de Manlleu, 750 —en la seva majoria dones— feien el torn de la nit. En les altres poblacions de la comarca l'índex era força menor.⁸ El sistema provocarà no poques tensions en desplaçar els homes de les contínues de filar: serà la causa de diferents vagues.

La insalubritat és un altre dels trets característics del treball: Salarich parla de quadres fosques i humides, d'accidents sovintejats, de la pols de la borra... Torrent i Garriga ja havia constatat, el 1893, que generalment els manlleuencs no eren gent d'estatura gran ni robustos ja que, reclosos a la fàbrica des de llur infantesa, no havien pogut respirar l'aire pur⁹.

El consum de la carn —bon indicador per mesurar la millora en l'alimentació— no augmentarà significativament fins a les darreries de segle. Josep Salarich en féu esment: «como la alimentación de las personas va mejorando todos los días el uso de la carne irá cada día en aumento. De algunos años a esta parte en Vich se mata doble número de reses y esta diferencia se nota aun más en los pueblos fabriles, como lo demuestra Manlleu, que antes llevaba semanalmente al matadero 8 ó 9 carneros y en la actualidad unos 100; Roda que 20 años atrás mandaba al matadero una res por semana, envía actualmente unas 40; Centellas que mataba 2, actualmente 30.»¹⁰ En les poblacions menys industrials la proporció era menor però el consum de la carn augmentava progressivament.

Una altra constant era la inestabilitat del treball: L'abundor de mà d'obra, la constant renovació tecnològica (mcanització), les crisis conjunturals (manca de cotó), l'escassetat d'aigua a l'estiu i les glaçades a l'hivern —per a les fàbriques amb energia hidràulica— i els conflictes socials creaven una situació d'inestabilitat laboral constant que queia amenaçadorament damunt la dèbil classe treballadora. Per adonar-nos-en, només recordarem les dades de 1858-1859 abans esmentades per a la ciutat de Vic, en l'inici de la seva desindustrialització.

3. LES FORMES D'ORGANITZACIÓ I DE RESPOSTA OBRERES

Davant d'aquesta situació tan precària i cada vegada més deteriorada, la classe treballadora feia front comú per defensar els seus interessos més elementals.

¿A partir de quin moment els treballadors deixaren de mobilitzar-se momentàniament —a l'estil dels tumults populars de l'antic règim— per començar a prendre consciència de la seva situació i de la mancomunitat d'interessos que els aplegava?

La concentració humana en edificis-fàbrica fou un dels passos previs decisius.

Malgrat haver-hi treballs sobre aquest tema, ni de molt bon tros no comptem amb una visió global satisfactòria. Recordem, ara, els moments i les organitzacions més decisius.

L'Associació de Teixidors de Vic, amb una filial a Manlleu, esdevingué un dels primers graons organitzatius¹¹, coincidint amb el període de llibertats de 1840-1843. També coincidint amb el nou temps de llibertats, del 1854 al 1856, tornem a tenir referències del moviment obrer. L'agost del 1854 una «Comissió de la classe obrera» s'adreçà a l'ajuntament per tal d'aconseguir —com s'havia acordat a Gràcia el 28 de juliol— que augmentessin els preus de les peces teixides i disminuís llur tiratge, per a la qual cosa fou creada una Comissió Mixta¹².

Hom dona per acceptat que fou arran d'un d'aquests conflictes que aparegué en el llenguatge obrerista la qualificació d'«esquirol», tal com ha dit J. Vila «com a qualificatiu infamant, als obrers que en temps de vaga treballen en condicions que tots desestimen, i que no estan associats»¹³. Segons ell mateix, l'accepció es difongué el 1852, quan un fabricant de teixits manlleuenc va voler rebaixar el preu de la mà d'obra, i degut al fet que els teixidors es negaven a treballar, portà a teixir les peces al poble veí de L'Esquirol.

Malgrat no haver-n'hi massa referències, sabem que Manlleu, Vic, Sant Hipòlit i Roda participaren en la

primera vaga general, el juliol de 1855. Fou a Sant Hipòlit on prengué un caire més violent¹⁴.

A Vic hi hagué aldarulls¹⁵ en resposta a l'ordre del general Zapatero que dissolia les societats.

El 1855 s'havia constituït legalment la societat obrera «Tejedores de lana, hilo y algodón de la Ciudad de Vich», el director de la qual era Francesc Busoms. La seva vida seria breu. L'agost de 1856, per ordre del governador, el batlle escrivia a Busoms: «...procederá V. inmediatamente a participar a los individuos que forman la Sociedad de Tejedores, de la que es director que queda disuelta de hecho y de derecho...»¹⁶.

És important de remarcar l'aparició a Manlleu, el 1862, de «El Progreso», entitat cultural obrera, encara que minoritària, que desplegà una activitat important i entroncà amb el republicanisme.

Pràcticament fins a l'entorn de 1870, amb l'Associació de les Tres Classes de Vapor —de la qual Manlleu en constituí un dels principals nuclis— no podem tornar a parlar d'organitzacions de tipus reivindicatiu. A partir de 1883, a causa de disensions internes, una part dels obrers cotonaires s'afiliaren a tendències anarquistes, especialment a Roda, i, pel febrer del 1888, els obrers de Manlleu de les Tres Classes de Vapor —de marcada tendència marxista— intervingueren activament en l'organització d'un Congrés Nacional Obrer a Barcelona, que fundà la central socialista espanyola U.G.T.¹⁷. Cap a la fi de segle naixien nombroses societats mutuais i cooperatives de gran ajut per a la classe treballadora. Una de les societats més combatives, sens dubte, fou la Societat Obrera, fundada a Manlleu el 1897, la qual intervingué en nombrosos conflictes. Sembla que estava vinculada a la Federació Tèxtil Espanyola¹⁸. El 1898 comptava amb 400 socis. Al cap d'un any de rutllar ja havia desplaçat les Tres Classes de Vapor, plena de contradiccions internes i caracteritzada pel seu moderantisme.

La fi de segle fou terriblement conflictiva. La síntesi organitzativa serveix per fer-nos adonar de la ràpida cohesió que assolí el moviment obrer als principals cen-

tres fabrils de la Plana, la qual cosa es posà de manifest immediatament com a resposta a l'acció dels empresaris de reduir els salaris per fer front a la superproducció, arran de la pèrdua dels mercats colonials.

Les vagues foren constants, entre d'altres, la del 1885 (contra l'excés de pues que havien de dur els treballadors a les contínues), la del 1891 (oposant-se a la baixa dels salaris) i la del 1899 (per retornar als sous pactats el 1891), la qual esdevingué general a Roda, Torelló i Vic, una volta els obrers manlleuencs hagueren assolit llurs propostes; aquestes accions trobaren la resposta agressiva de la patronal en els locauts de 1900 i 1901.

Segons A. Balcells, el 1900, amb el pretext d'haver-se format en alguns llocs de Catalunya partides carlines —ràpidament desarticulades—, es proclamà l'estat de guerra tot facilitant la repressió al moviment obrer que es mobilitzà al Ter, Freser i Fluvià en resposta a la mesura patronal. Arran d'aquesta lluita les societats obreres van resultar malparades —a conseqüència de la repressió— i els patrons acomiadaren els militants sindicals, que eren substituïts per dones i canalla. A Roda tothom es resistí a ocupar les vacants i al cap d'unes setmanes, el 18 de març de 1901, els fabricants declaraven un nou locaut arreu del Ter.

Aquest fou l'antecedent del moment de violència més inusitada a tota la conca del Ter. Als inicis del mes de març Manlleu, Roda i Torelló viuran moments de gran tensió, dels quals la premsa barcelonina es farà ressò a primera pàgina. El conflicte és ben conegut però s'allunya massa del nostre centre d'interès.¹⁹

4. LA CONTRAREVOLUCIÓ

A l'entorn de la patronal s'havien establert uns vincles de solidaritat entre els sectors dominants de la societat. Hom suposa una estreta col·laboració amb l'empresariat per part de les autoritats municipals —majoritàriament també empresaris— i fins i tot d'un sector obrer privilegiat, qualificat, de caràcter conservador.

Però es fa més complex de valorar l'ascendent de l'Església en el moviment obrer, tant ideològicament com culturalment, així com, en darrer terme, en l'actitud oberta de contrarevolució empresa pels bisbes de Vic Josep Morgades i Josep Torras i Bages.

I aquesta és una característica específica de la comarca. Com havia de repercutir l'ascendent de l'Església en el conjunt de transformacions experimentades a partir de la revolució burgesa i la industrialització? Vet aquí un dels punts centrals de tot el procés de transició que resta per conèixer.

Hom pot, però, entreveure algunes actituds relacionades amb l'acció vigilant de la institució sobre el moviment obrer. El 1846 es creà a Manlleu la Germandat Mutua de la Nostra Senyora dels Dolors, societat de socors mutu, amb incidència notable damunt la classe treballadora.

L'actitud de l'Església es perfila cap a la fi de segle: progressivament acomplia una política social de signe clarament reformista, en defensa de la propietat i de l'ordre establert, l'objectiu principal de la qual era contrarestar tota mena d'insurrecció. Molt abans, ja, el 1833, el bisbe Corcuera, havia fet una crida a l'ordre social i al respecte a la monarquia, en la mort de Ferran VII. Podem comprovar l'abast d'aquesta política bàsicament a través de dos canals. El primer, mitjançant les cartes o exhortacions pastorals dels bisbes, com la de Josep Morgades, de l'abril de 1892, en la qual contraposava els termes de «caritat» i «paciència» al de «revolució», terme aquest últim que associa als de «immoralitat» «misèria moral» i «tirania», tot considerant que els obrers eren enganyats pels socialistes i anarquistes²⁰. Certament, l'Església temia les organitzacions obreres de tipus reivindicatiu. En un interrogatori del mateix any, respost per la parròquia de Manlleu al bisbat, hom diu: «El estado de la fe y costumbres va en decadencia por ser las causas generales y principalmente por ser esta villa, el centro, des de muchos años, de los trabajos socialistas y anarquistas...»²¹.

El segon camí, molt efectiu, mitjançant el treball de

cada dia, fou la creació de diverses societats mutuels obreres, com l'Associació d'Operaris de la Nostra Senyora del Carme a Manlleu (1888-1891). La finalitat d'aquesta societat —de clar signe reformista— era, segons els estatuts, «... de armonizar el desarrollo del capital, mediante el fomento del trabajo, realizando las buenas costumbres, y procurar cordiales relaciones entre patronos y obreros, dedicándose éstos con esmero y puntualidad al trabajo en los dias y horas de costumbre, evitando conflictos que puedan perjudicar a unos y otros». La vaga només s'emprendria en cas de ser aprovada per un jurat format per les autoritats eclesiàstica, governativa i judicial, per 3 obrers i 3 patrons. Pràcticament, era impossible de fer vaga!²².

El mateix bisbe Morgades, com faria Torres i Bages, recomanava als obrers d'afiliar-se a aquestes societats en la pastoral esmentada.

Quina incidència assolia l'acció de l'Església en la classe treballadora? És una qüestió, aquesta també, important i alhora massa poc coneguda.

Cap a la fi de segle, tan sols a Manlleu hi havia unes deu associacions obreres de caire religiós. Ignorem la xifra d'afiliats a l'Associació d'Operaris del Carme, però la Germandat dels Dolors el 1898 comptava amb 500 afiliats. Tot i que moltes d'elles agrupaven pocs membres, en general devien assolir una incidència notable²³. Altres mitjans d'influència efectiva eren les escoles religioses, les classes dominicals per als treballadors i els centres culturals com la Joventut Catòlica, plenament arrelada a Vic i Manlleu.

Malgrat tota la pressió ideològica exercida per l'Església, la tensió acumulada i l'opressió soferta per les classes més desvalgudes esclataven en moments crítics tot escapant al control dels sectors socials dominants.

Massa sovint hom ha ignorat que les opcions radicals caracteritzen tant o més l'actuació de l'empresariat que la dels treballadors, els quals responien igualment en darrer terme per mantenir el lloc de treball i llur subsistència enfront de l'actitud tancada de la patronal. El fet el podem constatar de manera concreta en la vaga del

març de 1901²⁴: arran del locaut als inicis de març —dut a terme per cinquanta-set fàbriques del Ter i del Freser— s'inicien les tensions. Tot just havia finit una vaga iniciada a les darrerries del 1900, que l'Associació de fabricants de l'Alt i Baix Ter, del Freser i de Vic s'adreçà al govern recomanant-li que no s'aprovés la proposta de llei presentada al Senat sobre la formació de Jurats mixtos. Quina via restava als obrers si els empresaris descartaven el diàleg?

Però no eren solament aquestes actituds les que duien a un cul-de-sac. La premsa també prenia partit. I no ho solia fer a favor del més dèbil. També es posà clarament de manifest en la vaga de 1901. El periòdic «El Ter», de Manlleu, en parlar de les reivindicacions de la Societat Obrera ho fa en aquests termes: «efectos que un día impidieron el aumento, el mayor desarrollo de la industria a que venía llamada esta villa, entre otras circunstancias, por la pericia y soltura que tenían fama y tienen aún sus obreros, y hoy hará que sea la primera población de las que bañan el río Ter, que tendrá tal vez que cerrar los establecimientos fabriles ¿porqué? porque los directores de la asociación de trabajadores lograron sino hacer aumentar en esta el precio de los trabajos y reducir las horas del mismo, facilitando la competencia a los fabricantes de las otras poblaciones de la cuenca del Ter». ²⁵

Concloent, podem constatar com aquesta actitud tancada de la patronal contrasta amb els amplis marges de benefici que aquesta obtenia —cosa que era de domini comú en l'època— i que el professor Miquel Izard ha ratificat: aquests guanys foren alts en la primera meitat del segle XIX i a partir de 1848 segueixen essent segurs però a un nivell més baix. Al 1852 i 1860 —a llur entorn— el fet es fa palès²⁶.

Les maltempsades produïdes per la manca de cotó, la mateixa feblesa estructural de la indústria tèxtil catalana —amb una gran proporció de petites unitats productives— i els creixents conflictes laborals —a partir de l'organització obrera— degueren sorprendre un empresariat avesat a beneficis substanciosos. A la fi de segle,

la crisi produïda per la pèrdua colonial empitjorà notablement la situació i es creà un estat de tensió social.

Les autoritats municipals vetllaven amb zel i amb actituds inflexibles, pròpies de la patronal, l'ordre social establert. El fet esdevé una constant a partir de mig segle.

El 1856 el governador de Barcelona té informat el batlle de Vic dels disturbis que s'han produït a la capital «por parte de algunos díscolos y mal intencionados enemigos del bienestar del país», admetent que encara hi ha algun desordre «merced a los instigadores ocultos que están conmoviendo a dicha clase para convertirla en instrumento de sus depravados fines dirigidos al exterminio de todo lo más sagrado de la sociedad». La carta es clou amb una advertència: «Deseche V. toda noticia siniestra y exagerada que llegue a su conocimiento, inculque V. a todos sus administrados adhesión al orden, y en unión con ese Ayuntamiento ocuparse de salvarlo a todo trance».²⁷ I no cal dir que l'ordre, llevat de múltiples moments de crispació, s'imposà.

A la fi del sexenni liberal —com corresponia a cada període polític en el qual les llibertats elementals eren restringides— s'experimentà un enduriment notable. El 1874, el cap militar del partit de Vic procedia a dissoldre —mitjançant un ban— totes les societats obreres i acusava de rebels els contraventors en termes ben clars: «Habiendo llegado a mi noticia que en algunos de los pueblos del distrito de mi mando, las clases obreras han formado sociedades que no tienen otro objeto que el de disminuir las horas de trabajo, hacer aumentar el jornal a los trabajadores y sujetar a los amos o dueños de toda clase de establecimientos, tanto comerciales como industriales, al capricho y voluntad de los directores de aquellas, hasta el punto de no permitirles valerse de los operarios y aprendices que tengan por conveniente, coartándoles así la libertad de obrar y disponer de lo suyo en la forma que mejor les parezca, y como quiera que semejante modo de proceder entraña en sí un principio de socialismo que en modo alguno puedo tolerar...»²⁸. L'al·legat en favor de l'empresariat sorprèn per

la seva nitidesa.

Però encara s'havia d'arribar a un punt en què les actituds, enfrontades, esdevindrien més clares: a la fi de 1900 i principis de 1901 s'assoleix la màxima tensió social. Mentre tot Manlleu ha signat una petició per tal que siguin readmesos 47 acomiadats, les portes del diàleg són tancades als obrers. Al periòdic «La Plana de Vich» —de caire obert— hom comenta amb ironia que es fa difícil una solució al conflicte per tal com el batlle, Josep Casacuberta, és alhora fabricant —i segons ell mateix primer fabricant— i compta amb treballadors acomiadats²⁹.

El cercle havia esdevingut asfixiant: un front comú —de les autoritats a l'Església institucional, passant per la premsa—, cohesionat a l'entorn de la patronal, provocava a la comarca l'esclat social més violent del moviment obrer quan a Torelló morí un jove de 26 anys a conseqüència d'un tret. Els fabricants abandonaven atemorits la Plana, que fou ràpidament presa per les forces d'ordre.

Treballadors de la fàbrica Rifà (Molas). Any 1905. Arxiu del senyor Joan Oliba.

XI. Anàlisi de les transformacions produïdes en les estructures socials i productives osonenques al llarg del segle XIX

A l'hora d'intentar sintetitzar, a manera de cloenda, els canvis essencials produïts en les estructures osonenques del dinovè, topem, de nou, amb greus inconvenients interpretatius a conseqüència de la manca d'estudis monogràfics previs.

Caldrà atorgar, doncs, a aquesta anàlisi un caràcter molt provisional en tant que no s'enllesteixin temes tan essencials com el del procés desamortitzador amb les seves repercussions econòmiques, la «revolució burgesa» i l'ascendent efectiu de l'Església en el conjunt de la societat vigatana, entre d'altres.

Podem, però, avançar uns trets definitoris d'aquesta societat tot afirmant que al llarg del segle no solament han canviat ostensiblement —en diferents graus, segons els llocs— les estructures productives, com hem vist, sinó que ha estat qualitativament tota una societat el que ha canviat.

1. LA POBLACIÓ

En el segle XIX s'ha repetit, en certa manera, el «salt» demogràfic produït el set-cents, però molt localitzat a mig segle: dels 44.000 habitants i escaig del 1830, s'arriba a més de 63.000 el 1857 (segons Madoz, el cens del 1860 dona uns 58.000 habitants). En els moments anteriors i posteriors a aquestes dates, s'experimentaran minves de la població en general, tal com hem vist en analitzar individualment cada localitat. Els moviments migratoris foren una constant al llarg del segle.

Hem esmentat ja els diferents models de creixement

o d'estancament que tenen lloc a la comarca. Convé, però, remarcar que el creixement demogràfic no s'experimenta tan sols en aquelles poblacions on la industrialització s'acompleix efectivament.

Per bé que Manlleu i Roda siguin els centres on l'augment esdevé més notable, hi ha d'altres pobles de signe plenament rural que acusen creixements semblants i fins i tot superiors. Ben exemplars, entre d'altres, són els casos de L'Esquirol (que guanya un 175%), Gurb (un 125%) i Orís (un 100%)¹.

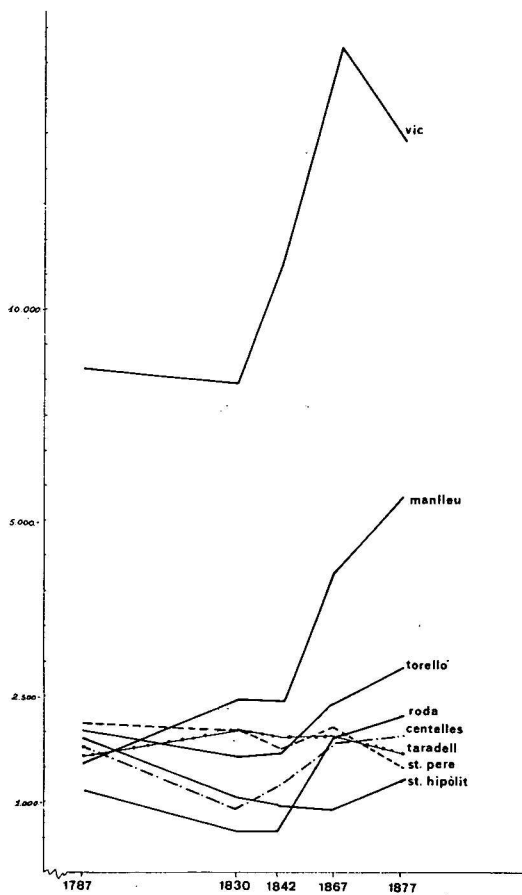
Haurem, doncs, de considerar l'ascens a dos nivells: a nivell de poblacions industrials i a nivell rural. El fenomen de la interrelació econòmica fa explicable aquesta paradoxa aparent. L'especialització i la divisió del treball consoliden aquest tipus de relacions entre el camp (proveïdor de mà d'obra i de productes agraris, alhora que consumidor de productes industrials) i el nucli industrial (consumidor dels productes del camp i proveïdor de productes industrials a aquest). A la vegada, el camp es tecnificava i millorava el cultiu davant la crisi provocada per l'emigració als centres industrials i la improductivitat de l'explotació.

A mesura que avança i es consolida el model econòmic capitalista, l'esbós esdevé més cohesionat. En aquest context es van perfilant, a escala comarcal, les bases per a la integració en el mercat nacional.

2. UNA SOCIETAT EN TRANSFORMACIÓ

Malgrat que qüestions com el procés desamortitzador i la «revolució burgesa» mereixen un estudi aprofundit —encara inexistent—, les seves repercussions afecten de ple els plantejaments d'aquest treball, en tant que el caràcter de la desamortització i la forma en què s'acomplí la «revolució burgesa» degueren condicionar indefectiblement bona part del procés de la societat osonenca vers el capitalisme.

Tan sols en podem apuntar alguns trets essencials, a partir dels treballs publicats².

DEMOGRAFIA DE LA PLANA · 1787 - 1877

Gràfica de l'evolució demogràfica dels pobles de la Plana de Vic, entre 1787-1877

A Vic les vendes es perllonguen de 1838 a 1845 en la desamortització de Mendizábal. Un dels trets essencials fou la qualitat de les terres subhastades, especialment les pertanyents al clergat regular (32'15 ha.). En canvi, bona part dels béns immobles del clergat secular es lliurà de la venda decretada el 1841. Així ho ha constatat Elisa Badosa adduint l'habilitat dels afectats, a través d'expedients de reclamació o per l'escassa preocupació de l'administració. Sens dubte que la influència de l'església hi jugà un paper determinant.

Vic, on la major part de les finques són rústiques, és un dels vuit municipis de la província en el qual les vendes puguen més³.

Pel que fa a la resta de poblacions de la comarca, se subhastaren poques finques i encara de poc valor. La participació dels municipis fou la següent⁴:

Poble	Finques	Valor (rals)	% Provin.
Folgueroles	3	118.625	0'09
Gurb	4	81.030	0'06
Malla	5	110.450	0'08
Les Masies de Voltregà	3	64.300	0'04
Sant Bartomeu del Grau	1	16.400	0'012
Sant Feliu S.-Oristà	1	130.100	0'099
Sant Hipòlit de Voltregà	1	40.000	0'030
Sant Julià de Vilatorrada	6	58.668	0'044
Santa Eugènia de Berga	1	520.000	0'396
Vic	42	2.960.332	2'253
Sant Esteve de Vinyoles	1	3.900	0'002

El valor dels béns desamortitzats a Vic és aclaparador en el conjunt comarcal. Les vint-i-sis finques corresponents als altres pobles tenen un valor d'un milió de rals, aproximadament.

Ara, cal plantejar-se qui foren els compradors de béns. F. Simón ha remarcat especialment la intervenció de persones de pes com Josep Safont i Ramon d'Abadal. Safont fou una de les poques persones en tot l'estat espanyol que adquirí finques desamortitzades en di-

ferents províncies (Barcelona, Madrid, Sevilla, etc.).

A la província de Barcelona adquirí nombroses finques i de molt valor: a Santa Perpètua (per sis milions de rals) a Tiana (on es féu amb tres boscos), a Santa Eugènia i a Vic (on comprà una casa que pertanyia als dominics -per 300.000 rals-, una part de la Torra dels Frares, dels carmelites, i quatre finques de menys importància).

El mateix Simón conclou que els compradors no foren petits propietaris ni agricultors sinó persones enriquides amb el comerç, o bé terratinents de pes. L'afirmació, si bé en part és òbvia en els casos de Safont i Abadal, ha de ser discutida i matisada a la llum de noves investigacions. Coneixem les terres desamortitzades inicialment, la seva localització i llur caràcter. Ens manca, però, una valoració detallada, cas per cas, que ens faciliti noms: cal conèixer els altres compradors -la majoria-, malgrat que adquirissin finques de menys valor. Ens és imprescindible per tal de poder establir lligams i conèixer l'estrat social a què pertanyen els compradors: terratinents, comerciants, homes vinculats a la indústria, etc., per esbrinar el caràcter de la nova classe burgesa en ascens i la possible ruptura o aliança d'aquesta amb els vells quadres dominants de l'antic règim. Així mateix, s'han de constatar les conseqüències econòmiques i el procés econòmic que les vendes probablement van generar.

Cal, també, conèixer els moviments d'oposició per part dels sectors conservadors -d'influència decisiva a Vic- al projecte liberal. I ja des de principis de segle i en el Trienni. El bisbe Strauch encapçalava una oposició molt consistent. Però, com es materialitzava i quins efectes tenia en la resistència al programa polític liberal? I quina era la força del sector liberal vigatà?

Tampoc no hi ha constància, per ara, de moviments populars importants a l'entorn de l'any 1.835.

Són massa les qüestions que s'han de dilucidar abans de poder perfilar un esbós mínimament satisfactori d'aquests aspectes tan essencials per entendre el segle XIX.

LA INDUSTRIALITZACIÓ

A manera de recapitulació, tot sintetitzant les idees que han anat sorgint al llarg del treball, podem concloure, pel que fa a la indústria, que el procés que hem estudiat és, si no un procés sobtat, sí evident.

El més remarcable és que ha canviat substancialment el caràcter de la «indústria», terme del qual ens hem valgut potser excessivament per anomenar coses diferents: la manufactura del segle XVIII i la unitat de treball-fàbrica per al XIX, superats els primers decennis.

L'encarcament i la improductivitat de l'aparell gremial manufacturer anuncien una crisi irreversible, aguditzada per fabricants lliures i la Junta de Comerç. La llibertat de fabricació i de mercat esdevenen cavalls de batalla d'aquest conflicte, amb l'oposició dels sectors més vinculats a la institució gremial.

En el primer terç del segle XIX ja s'assenyala amb claredat el nou caràcter de la indústria, malgrat que encara amb feblesa. No serà fins el període 1840-1875 que s'esdevindran les transformacions més profundes en el mode produir i es replantejarà la indústria.

Els canvis de localització, per a l'aprofitament hidràulic, la mecanització de la maquinària i l'utilitatge, la generalització del ram del cotó -de major productivitat-, l'exigència d'un nivell més alt d'inversió i, a conseqüència d'aixó, de concentració industrial -mitjançant la creació de companyies, la desaparició progressiva dels petits fabricants i del treball a domicili-, no són altra cosa que graons inevitables en aquest context de transformacions. L'augment de la productivitat industrial i l'acumulació de beneficis en mans de la classe burgesa, amb l'explotació d'una classe treballadora majoritària, en són trets característics essencials.

La industrialització a la Plana compta amb un altre factor específic -probablement comú a d'altres comarques-: la fort incidència dels capitals barcelonins, mediatitzada, en aquest cas, pels capitals vigatans, mòdics però presents.

Al capdavant conclourem dient que, si definir com a

revolucionari el procés industrialitzador a la Plana de Vic seria totalment desmesurat -per la modèstia del seu abast i per les condicions generals que emmarcaven el país aleshores-, pot ésser qualificat de procés clar, d'efectes evidents en el conjunt social i productiu osonenc, malgrat les seves limitacions.

3. *UNA SOCIETAT CAPITALISTA*

Culminada la primera fase i l'embranchida més forta de la industrialització, s'han redistribuït les relacions entre els nuclis productius a la comarca. La societat plenament capitalista emmarca les noves relacions i s'estan produint les darreres transformacions per tal d'adequar les estructures productives d'Osona a les del context català i així integrar-se conjuntament en el mercat nacional.

En l'aspecte agrari, si als anys cinquanta Joaquim Salarich qualificava la comarca d'essencialment agrícola, on la feina dels camps era l'ocupació exclusiva de dos terços dels habitants malgrat els nuclis industrials ja avençats⁵, en el darrer quart de segle la situació ja ha evolucionat fins al punt que cal replantejar-se l'agricultura mateixa.

El 1876 el doctor Josep Salarich havia arribat a la conclusió que el sistema de cultiu vigent era deficitari i ruïnós: amb prou feines hom abastava la Plana de cereals, mentre els mercats del Barcelonès s'omplien d'hortalisses de Mataró, i els bracers fugien del camp a les fàbriques. L'alternativa que plantejava es basava en la necessitat imminent d'un canvi de cultiu que substituís el sistema de cereals pel cultiu de plantes farratgeres, fonamentat en la cria de bestiar i també de cereals; partint, però, d'un bon sistema de rotacions (cereal-llegum, tubèrcul o farratge-cereal).

El sistema havia de complementar-se. La cria de bestiar donava, segons Salarich, grans guanys; als sis mesos d'haver nascut, era pagat al doble: el bestiar oví, el mular i el porcí, especialment. El consum de la carn era

creixent.

Els camps de planta farratgera, per a la pastura, serien més beneficiosos que no pas els sembrats de cereals. La pràctica dels adobs donaria resultats més profitosos que no pas remoure contínuament la terra⁶.

Aquesta fou, en essència, la seva proposta: un projecte basat en fonaments molt reals i amb criteri científic. Ell mateix, però, observà que la tradició pesava molt i que difícilment la pagesia canviaria les actituds i hàbits heretats del antecessors. Per aixó, d'una manera realista, afegia que el canvi seria lent.

Un graó més en la integració al mercat i en la consolidació del sistema d'intercanvi intercomarcal el constituí la millora de les vies de comunicació. El 1849 s'havia enllestit la carretera Barcelona-Vic i es treballava en la de Vic-Ripoll. Així se superarien els seculars problemes de comunicació i de transport de mercaderies que havíem definit per al segle XVIII⁷. Al mateix temps s'iniciaren les obres de la carretera de Vic a Olot. El fet més decisiu, però, fou l'arribada del ferrocarril. Aquest vingué precedit d'un debat animat sobre si era convenient o perjudicial per al comerç vigatà. Davant la imminència del fet -la realització era cosa segura- el tema fou substituït per la discussió sobre la trajectòria que seguiria en passar per la ciutat. Inaugurada la línia Barcelona-Granollers el 1854, fins el juliol del 1875 no arribà a Vic.

El 1876, per commemorar l'esdeveniment, Josep Salariç presentava una memòria en el Círcol Literari i sentenciava la qüestió: «No es el combinado sistema de ferro-carriles el enemigo más poderoso de nuestra agricultura, es el sistema del libre-cambio el que inunda nuestros mercados y hace que nuestros cereales queden almacenados y convertidos en polvo.... No ignoro que las provincias Andaluzas, Aragón y Castilla pueden inundar nuestros mercados con trigos de superior calidad, con cuya baratura no podemos competir, pero son trigos españoles: el precio dado en cambio de ellos no saldría del reino y quizás consistiría en productos de nuestra industria. Así la industria agrícola ayudando a la manufactura y dándose las manos ambas contribuirían al

bienestar del Principado». I segueix: «Al lado del mal que puede causarnos nuestro ferrocarril, ¿podremos ben-decirlo? Sí ...; va a llevar la riqueza a los confines de nuestra comarca. Los espesos bosques que desde tiempo inmemorial aguardan una salida para sus maderas van a lograrlo por medio del ferro-carril»⁸.

Aquests guanys els constata de manera afectiva: el tràfic comercial ha crescut considerablement. Vic expedeix patates i fusta en quantitats considerables, així com embotits; alhora, rep farina, cereals i altres productes rars a la comarca: vi, oli, sal i gèneres colonials i estrangers⁹.

El que Vic perdia per l'augment del preu del blat, ho guanyava amb escreix mitjançant la patata i la fusta, dos dels productes innovadors en l'agricultura osonenca. I aixó seria l'inici, perquè s'havia d'esdevenir el mateix amb d'altres productes: les hortalisses (que competiran amb les del Vallès i la costa), la llet i l'aviram de corral podran guanyar el mercat barceloní, cosa impensable abans de l'arribada del tren.

El que passa —objectava— és que el tren ha trobat Vic desprevingut: calia, doncs, adequar la producció -i les forces productives- a les exigències del mercat.

Amb un marge de temps més ampli, per valorar la certesa de les afirmacions de Salarich, ens valdrem de l'informe de Joaquim d'Abadal sobre els cultius de la Plana, presentat en un congrés celebrat a Vic el 1908. En ell es ratifica el caràcter mixt (agrícola i industrial) de la Plana, amb una agricultura puixant, la producció de la qual era abocada en gran manera a Barcelona «qu'es una boca que no diu may prou». La millora és diària mercès al bon ús del adobs, als canvis de conreu -amb bones rotacions-, a la selecció de llavors, etc. El blat representa una bona part del cultiu -així com d'altres tipus de cereals- i la resta és ocupat per la patata, pagada a preus elevats¹⁰.

Salarich, doncs, home agut com era, havia afinat la seva visió econòmica de la Plana; les transformacions s'hi anaven operant encara que de manera paulatina.

En aquest context, cal fer esment d'una entitat cívico-

cultural que assolí gran relleu en la societat vigatana del darrer terç de segle: a finals de 1860 sorgia el Círcol Literari de Vic. L'entitat prenia cohesió a l'entorn de nombroses personalitats que coincidiren en un moment d'expansió econòmica i cultural -en el context de la Renaixença-.

Les figures de Balmes (encara que ja traspassat), dels bisbes Aguilar, Morgades, Torres i Bages i moltes personalitats intel·lectuals com Jaume Collell, Serra i Campdelacreu, Martí Genís i els Salarich mateix, constituïen l'aglutinant d'un moviment vigorós i heterogeni.

Intentant definir els grans corrents que es perfilaven a l'interior del Círcol, trobaríem homes estrictament científics, catalanistes, un sector marcadament religiós, industrialistes, hisendats i terratinents.

Posats a cercar-hi uns elements comuns, possiblement els trets més definitoris convergirien cap al factor essentat de l'expansió vigatana i cap al model econòmic proteccionista. Encara, però, podriem primfilar més i hi trobaríem un afany científic i erudit comú: en són una mostra evident els acurats treballs -que tant ens serveixen- de Joaquim Salarich i el seu fill Josep. El catalanisme, en el seu vessant conservador, esdevindria un altre tret característic, així com el fet religiós.

Coneixem poc, però, la dinàmica dels diferents sectors al seu interior -si existien cohesionats- i les actituds que prenien. En el terreny polític, hi coexistien destacats membres carlins i d'altres de liberals, catalanistes i declarats apolítics.

El Círcol s'esllanguia a principis d'aquest segle -després d'haver deixat la seva empremta al país-, quan pràcticament tothom qui inicialment l'impulsà havia desaparegut i el context econòmico-social era tot un altre¹¹.

4. *VERS UN NOU MODEL DE VIDA*

El pas a una societat capitalista consolidada imposà profunds canvis en el model i en les formes de vida tradicionals.

Canvien les formes de treball i alhora el mateix viure: un proletariat industrial anava prenent cos i s'anaven afermant diferents tipus de burgesia a l'entorn dels seus interessos. Les concentracions industrials originen mutacions profundes en l'ocupació i la distribució de l'espai: creixen aparatosament uns nuclis urbans que dibuixen una nova fesomia del territori. Alhora, la vida en aquests nuclis també ha canviat: l'associacionisme floreix i hom participa de ple en tota mena d'activitats.

Com a característica remarcable de la Plana, s'ha de fer esment de l'ascendent de l'Església en tot tipus d'activitat social.

Les oposicions polítiques i les lluites socials són a la base d'aquesta nova estructura social: les actituds irreconciliables que enfronten empresaris i obrers seran una constant, de la mateixa manera que els desajusts en la transició troben expressió en les llargues lluites entre carlins i liberals.

La classe social majoritària en aquests nuclis, la dels treballadors, es cohesiona progressivament i hi arrela un tipus de cultura específica i una consciència clara de grup explotat que lluita per la millora de les condicions de vida.

Al capdavant del procés, doncs, podem dir que és l'essència mateixa de la societat el que ha canviat: s'havien assentat les bases de la societat actual.

* El contingut del treball present es correspon, bàsicament, amb el de la tesi de llicenciatura, presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona (15-VI-81), sota la direcció del professor Josep Fontana i Lázaro.

Al marge de les múltiples esmenes que hi he realitzat, per tal d'adequar-lo a una lectura millor, he abreujat considerablement el capítol IV, sobre la decadència gremial i, en un grau menor, el que es refereix a l'evolució de la indústria entre 1850 i 1860, suprimint a tal fi un capítol.

I. APROXIMACIÓ A LES ESTRUCTURES DE LA SOCIETAT OSONENCA DE FINALS DEL SEGLE XVIII

1. REPARAZ, Gonçal de: *La Plana de Vic*, Ed. Barcino, Barcelona 1928, p. 112. Carles SUDRIÀ s'hi refereix: *L'ingrés agrícola a la Plana de Vic al segle XVIII*, «Recerques» 9, p. 81. Curial, Barcelona 1979 (resum de la tesi de llicenciatura).
2. VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, III, Ed. 62, Barcelona 1975, p. 204.
3. Veure SERRA i CAMPDELACREU, Josep: *Les vinyes a la Plana de Vic*, Divulgacions de l'A.M.V., Vic 1881; pròleg.
4. VILAR, P.: *Op. cit.*, III, p. 338.
5. SUDRIÀ, C.: *Op. cit.*, pp. 77-101.
6. MOLAS, Pere: *Economia i societat al segle XVIII*, Ed. Paraula Viva, Barcelona 1975, pp. 183-184.
7. JUNYENT, Eduard: *La ciutat de Vic i la seva història*, Curial, Barcelona 1976, pp. 256-259.
8. Tenim un treball en via de publicació a la revista «Ausa» sobre *L'estat dels camins a la comarca en el segle XVIII*.
9. CARESMAR, Jaume: *Discurso sobre la Agricultura, Comercio e Industria...*, B.P.R.M. Ms. 2.471, ff. 109-127.
10. PUIG, Núria: *La sociedad de Vic en el siglo XVIII (1717-1831)*. Treball inèdit. Vic, setembre del 1975.
11. A.C.A. Reial Audiència. Consultas. Reg. 1159. Ernest Lluch (*El pensament econòmic a Catalunya*, Ed. 62) i Jaume Carrera (*Història política y econòmica de Cataluña: S. XVI-XVIII*, vol. IV), ho citen.
12. A.M.V. Plec «Papers varis». S. XIX.
13. JUNYENT, E.: *Op. cit.*, pp. 254-255.

II. ANÀLISI COMPARATIVA DE LES DADES SOBRE LA MANUFACTURA TÈXIL DEL SEGLE XVIII

1. PLADEVALL, Antoni: *Estado de la fabricación de la lana en la comarca de Vich en los años 1764-5*, «Ausa» V (1964-67), pp. 249-256. JUNYENT, E.: *La comarca de Vich en 1782*, «Ausa» III (1958-60), pp. 50-8.
2. *Noticia individual de los telares de lana y lino*, B.C. J.P.C., lligall 65, C. 90 (Núm. 1). J. CARRERA en parla (*Op. cit.*).
3. ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Ed. Curial, Barcelona 1973.
4. JORDÁN Y FRAGO, J.: *Geografía nueva de España*, Madrid 1779. Diego M. GALLARD: *Almanak Mercantil*, Madrid. Hem localitzat els anys 1796-97-98-99, 1802-03-05-06.
5. D'altra banda, utilitzem la referència de Zamora amb una certa confiança, ja que hem consultat a la B.P.R.M. les respostes al qüestionari que Zamora trameté a les autoritats municipals, i les xifres d'indústria coincideixen.
6. A.M.M. *Relación de las fábricas, sus géneros y dueños*, 29-VIII-1777. Governació 20-265.

III. APROXIMACIÓ A LA INDÚSTRIA DE LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVIII

1. ORTIZ, Roser: *Historia del gremio de paraires de la ciudad de Vic*. Tesi de llicenciatura U.B.. *El gremi de paraires de la ciutat de Vic*, «Ausa» VI, pp. 103 i ss.
2. MOLAS, P.: *Op. cit.*
3. ARRANZ, Manuel i GRAU, Ramón: *Problemas de inmigración y asimilación en la Barcelona del S. XVIII*, «Revista de Geografía» IV, núm. 1 (1970), Dep. Geografia U.B., pp. 72-76.
4. A.H.M.B., J.P.C. Vol. 81, ff. 77-79.
5. *Ibid.*, ff. 175-79.
6. *Ibid.* ff. 175-79.
7. *Ibid.*, ff. 175-79.
8. *Ibid.*, f. 167 i vers.
9. *Ibid.*, f. 141 i vers.
10. *Ibid.*, ff. 78-79.
11. CARESMAR, J.: *Discurso...*, B.P.R.M., Ms. 2471, ff. 109-27.
12. ZAMORA, F.: *Op. cit.* pp. 62-3.
13. JUNYENT, E.: *La comarca de Vich...*
14. A.M.M. Governació 20-265. *Relación de las fábricas...* 1777.
15. A.H.M.B., J.P.C., Vol. 25, ff. 66-72.
16. JUNYENT, E. *La comarca...*, p. 52.
17. A.H.M.B., J.P.C., vol. 22, pp. 82-88.
18. A.M.V. Plec Indústria-Fàbriques. S. XVIII. Informe de Josep Lluçà Fontcuberta.

19. CARRERA, Jaume: *Op. cit.*, pp. 161-63 (vol. IV).
20. LLUCH, Ernest: *El pensament econòmic a Catalunya: 1760-1840*, Ed. 62, Barcelona 1973.
21. A.M.M. Governació 19-264. Resposta a l'enquesta de febrer de 1798.
22. A.M.M. Gov. 19-264. «Interrogatorios». 12-X-1802.
23. ZAMORA, F.: *Op. cit.*, pp. 66-67.
24. ZAMORA, F.: *Op. cit.*, pp. 56-57.

IV. LA FI DELS GREMIS

1. MOLAS, P.: *Economia i societat...*, pp. 72-104.
2. VILAR, P.: *Catalunya ...*, vol. III, pp. 519-20.
3. MOLAS, P.: *Op. cit.*, p. 20.
4. MOLAS, P.: *Op. cit.*, p. 106.
5. MOLAS, P.: *Op. cit.*, p. 107.
6. MOLAS, P.: *Op. cit.*, p. 185.
7. PLADEVALL és qui primer l'ha estudiada, per Taradell, publicant un seguit d'articles molt interessants en la revista «Taradell», núms. 218 al 254. Jaume Carrera en recollí moltes informacions a *Historia política y económica de Cataluña S. XVI-XVIII*, Bosch, Barcelona 1946.
8. A.H.M.B., J.P.C., vol. 65, ff. 67-94.
9. PLADEVALL, A.: *El Gremi de paraires i teixidors de llana*, «Taradell», núm. 248 (1969).
10. A.H.M.B., J.P.C., lligall 72, pp. 119 i ss.
11. *Ibid.* vol. 57, ff. 1-53 i calaix 69, ff. 168 i ss.
12. *Ibid.* vol. 27, ff. 48-79, i vol. 33, ff. 175 i ss. També CARRERA, J.: *Op. cit.* vol. III, p. 109, i vol. IV, pp. 286-87 i 296.
13. A.H.M.B., J.P.C., vol. 55, 115-121. Informe de dos veedors elegits: J. Ordeig i J. Campàs (23-VII-1771).
14. A.H.M.B., J.P.C., vol. 51, ff. 6 i 7.
15. *Ibid.*, vol. 51, ff. 11-20 vers.
16. *Ibid.*, vol. 51, ff. 47 i vers.
17. *Ibid.*, vol. 51, ff. 50-65 vers.
18. *Ibid.*, vol. 51, ff. 90 vers-95.
19. *Ibid.*, vol. 51, ff. 111-113.
20. *Ibid.*, vol. 51, ff. 96 vers.
21. *Ibid.*, vol. 51, ff. 124-137.
22. *Ibid.*, vol. 51, f. 148.
23. *Ibid.*, vol. 51, ff. 158-160 vers.
24. *Ibid.*, vol. 51, f. 163 i vers.
25. *Ibid.*, vol. 51, ff. 171-77.
26. *Ibid.*, vol. 51, ff. 181-82.
27. *Ibid.*, vol. 51, ff. 187-89.
28. *Ibid.*, vol. 51, ff. 196-197 vers.
29. *Ibid.*, vol. 70, ff. 165 i ss.

V. ELS ANYS DE TRANSICIÓ: EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XIX

1. *Almanak Mercantil*. D. M^a. GALLARD. Madrid 1796. B.S.E.C.E.A.
2. *Ibid.*, 1806.
3. Jordi Figuerola, que actualment estudia el Trienni Liberal a Vic, me l'ha facilitada.
4. FRÍGOLA, Vicente de: *Demarcación de los límites de las cuatro provincias...* 1822. A.E.V. Les mateixes dades o molt semblants les trobem a: *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña*, Imp. Brusi, Barcelona 1824 (A.E.V.); MIÑANO, Sebastián de: *Diccionario geográfico-estadístico...* Madrid 1826-29; GALOARDAS, Juan B.: *Cataluña en la mano*, Imp. Torres, Barcelona 1831.
5. A.M.M. Governació, 21-266 (27-XII-1816).
6. A.M.M. Governació, 1-246. Actes (24-XI i 22-XI de 1840).
7. *Diccionario Geográfico Universal*. SOCIEDAD DE LITERATOS. Imp. Torres, Barcelona 1833, vol. VIII, p. 238.
8. GALOARDAS, J.: *Op. cit.*
9. Es pot constatar a: MADÓZ, P.: *Op. cit.*, vol. III, pp. 458-75.
10. RUIZ Y PABLO, A.: *Historia de la R.J.P. de Comercio de Barcelona, 1758-1847*, C.C.N.B., Barcelona 1919.
11. MOLAS, P.: *Op. cit.*, p. 182.
12. MADÓZ, P.: *Op. cit.*, p. 458.
13. PUNTÍ, Ramon: *Les generacions parlen. 1745-1930*, Copivic, Vic 1978.

VI. L'ESTAT DE LA INDÚSTRIA ENTRE 1845 i 1850

1. *Estado de las fábricas de todas especies y nuevas industrias que existen en este partido*. Resposta a un interrogatori del 2-1-1845. A.M.V., plec «Indústria-fàbriques».
2. GRAELL, Guillem. Estadística de 1850. *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*, Imp. Tasso. Barcelona, 1911. GIMÉNEZ, F.: *Guía Fabril*, 1861.
3. IZARD, M.: *La revolución industrial en España (1832-1861)*. Univ. Mérida, Los Andes, 1969.
4. Miquel Izard ha fet l'anàlisi de les dades en la seva tesi esmentada.

VII. LA INDÚSTRIA TÈXTIL VERS EL 1870

1. A.M.V. Matricula Industrial, 1870.
A.M.M., *ibid.*, 1871.
A.M.T., *ibid.*, 1870, plec 47.
A.M.C., *ibid.*, 1870.
2. SOLÀ, Fortià: *Història de Torelló*, vol. I, pp. 577-79, Torelló 1947.

VIII. CANVIS DE LOCALITZACIÓ DE LA INDÚSTRIA TÈXTEL
ANÀLISI DELS CONTRASTOS LOCALS

1. SALARICH, Joaquin: *Estudio topográfico-médico del Llano de Vich*, Memòria premiada per la R. Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona (I-II-1871), pp. 65-68.
2. *Ibid.*, pp. 65-68.
3. CARESMAR ja en parlava. «Discurso ...» B.P.R.M., Ms. 2471, ff. 109-127.
4. JUNYENT, E.: *La ciutat de Vic...*, p. 319.
5. «El Montañés». 22-VI-1854. Núm. 36. A.E.V.
6. *Ibid.*, 7-V-1854. Núm. 4.
7. *Ibid.*, 2-VII-1854. Núm. 42.
8. JUNYENT, E.: *Op. cit.*, p. 317.
9. *Ibid.*, p. 317.
10. Vegeu la gràfica on es comparen els creixements demogràfics.
11. A.M.V., Matricula Comercial: 14-II-1852, 27-IX-1860 i 20-VII-1870.
12. SALARICH, Joaquim: *Op. cit.*, p. 66.
13. A.M.V., Indústria-Fàbriques: *Indice de las fábricas. Lista nominal de los operarios que ocupan... 1858-59.*
14. SALLARÉS, Juan: *El trabajo de las mujeres y los niños*, Imp. Vives, Sabadell 1892, p. 130.
15. GENIS, Ramon: *El ram de la pell a Vic*, Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic 1959. El mateix autor ha publicat tres articles a «Ausa» II (1955-57): *El gremio de aluderos y guaneros de Vich*, pp. 110-120; *El gremio de curtidores y zurradores de Vich en la edad moderna*, pp. 397-409; *Los curtidores y zurradores de Vich*, pp. 295-300.
16. PUIG, Núria: *La sociedad de Vich...*
17. Per al 1845: A.M.V., *Estado de las fábricas...* Per als anys 1852, 1860 i 1870: A.M.V., Matricula Industrial.
18. PLADEVALL, A.: *Taradell, vila industrial*, «Taradell», núm. 76.
19. PLADEVALL, A.: *Taradell al segle XIX*, «Taradell», núm. 287.
20. *Ibid.*, núm. 287.
21. *Ibid.*, *Taradell, vila industrial*, núm. 76.
22. A.M.V., Indústria-Fàbriques. Enquesta de l'abril de 1836.
23. A.M.C., Contribució Industrial. Instruccions a Pau Canas. 1837.
24. JORDÁN Y FRAGO, José: *Geografía ...* vol. IV, p. 81.
25. A.M.C. Contribució Industrial. Anys: 1840, 1843 i 1847. Relacions presentades a la Comissió de Fàbriques.
26. A.M.C. Contribució Ind. Observación general 1840.
27. A.M.C. Contribució Ind. 1847.
28. A.M.C. Contribució Ind. 1860.
29. IGLÉSIES, Josep: *L'evolució demogràfica...* «Roda», 8 (1950).
30. Fons documental de la Fàbrica Rifà. Escrit del 13-VIII-1827. He d'agrair l'amabilitat del senyor Joan Oliba, qui m'ha permès de consultar-lo.
31. *Ibid.* 15-XI-1830.
32. *Ibid.* 2-VIII-1829.

33. *Ibid.* 23-I-1838.
34. *Ibid.* 16-VII-1842.
35. MADOZ, P.: *Diccionario...*, article *Granollers de la Plana*.
36. «Gazeta de Vich» (9-VIII-1924), núm. 2825: *Vich, setanta anys enrera. Notes del viatge del pintor Arrau. Agost del 1852*.
37. Pel 1850: G. GRAELL; pel 1861: F. GIMÉNEZ. Més enllà d'aquestes dates és difícil seguir-ne l'evolució, ja que, segons el secretari municipal, a l'Arxiu de Gurb no es troba la Matricula Industrial. El fil el reprendriem a la fi del segle, mercès a la documentació de l'empresa.
38. PRAT, Josep: *El canal industrial de Manlleu*, «Lletres Amicals», vol. XXI (Manlleu 1961).
RIFA, Eduard: *Inicis de la industrialització a la vila de Manlleu*, «Articles» (Barcelona 1938).
39. PRAT, J.: *Op. cit.*, p. 21.
40. RIFA, E.: *Op. cit.*, p. 367.
41. GAJA, Esteve: *Història de Manlleu*, Ed. Jaimes, Barcelona 1976, p. 170.
42. A.M.M., *Contribució Industrial, anys 1852-1885*. Hisenda, S. 205 - A. 205.
43. A.M.M., *Enquesta Industrial 1904*. Governació S. 56, A. 302.
44. IGLÉSIES, J.: *L'evolució demogràfica...* El cens de 1852 prové de l'A.E.V., Estadística Parroquial: 1807-57; dona 745 veïns. A partir del 1860 els censos són de l'I.N.E.
45. A.M.M. Instrucció pública. Governació. S. 34, A. 279.
46. GAJA, E.: *Op. cit.*, p. 178.
47. A.M.M. Societats i associacions. Governació S. 17, A. 262. Tenim un article publicat: *Les societats manlleuenques del segle passat a Les entitats de Manlleu*, Gràf. Manlleu 1981.
48. S.B.V. Estadística del bisbat. 1908. Parròquia de Sta. Maria de Manlleu.
49. Efectivament, a l'arxiu municipal —que es troba en un estat veritablement caòtic i deixat— no hem trobat altres Matricules Industrials que les dels anys 1849 al 1854, dificultant així tota possibilitat comparativa.
50. A.M.R. Plec Indústries. 27-XIII-1824.
51. A.M.R. Plec Béns Nacionals. 1839.
52. A.M.R. Altes i Baixes de la Matricula Ind. 1854. VILAR, Jaume: *Inicis de la indústria tèxtil a Catalunya i a Roda*, «Roda», núm. 24 (1965).
53. PARAREDA, Ramón: *Ayer de nuestras industrias*, «Roda», 37 (1978).
54. IGLÉSIES, Josep: *L'evolució demogràfica...*
55. A.M.R., plec «Obres Públiques».
56. A.M.R., plec Béns Nacionals: *Origen y estado actual del Pósito... 1841*.
57. GRAELL, G.: *Op. cit.*
58. SOLÀ, Fortià: *Op. cit.*, pp. 571-72.
59. Recordem que per als altres pobles hem utilitzat l'any 1870, llevat de Manlleu (1871).

60. MADOZ, P.: *Op. cit.*, Torelló, vol. XV, pp. 29-30.
61. SOLÀ, F.: *Op. cit.* les esmenta.
62. PUCHADES, Josep M.^a: *Torelló*, «Notes demogràfiques de la rodalia de Torelló» (1979).
63. Gener de 1845.
64. PUCHADES, J. M.^a: *La indústria a Torelló*, «Miscel·lània Pau Vila», I.E.C., Ed. Montblanc-Martin, Granollers 1975, p. 534.
65. *Un siglo al servicio de la industria textil. Centenario de la Tornería de Fortián Pujol*, Torelló 1953.
66. A.M.V. Plec Indústria-Fàbriques. 3-III-1836: *Noticia de los consumos de varios telares y artefactos existentes en este pueblo*, St. Hipòlit.
67. A.M.M.V. Padrons Indústria. Matrícula Ind. 1881.
68. *Cincuenta Aniversario de Industrias Riva, S.A. 1929-75* Barcelona 1975.
69. IGLÉSIES, J.: *L'evolució demogràfica...*

IX. FABRICANTS I CAPITALS

1. MALUQUER DE MOTES, Jordi: *La estructura del sector algodonero en Cataluña durante la primera etapa de la industrialización (1832-1861)*, «Hacienda Pública Española» núm. 38 (1976).
2. La tesi d'Àngels Solà, esdevé un model interessant i útil, basat en el buidatge dels arxius notariais (U.B.).
3. SAMPEDRO, Ramón de: *Els Safont «Ausa» II*, (1955-57), pp. 311-19.
4. A.M.R. Bienes Nacionales. 1859.
5. Fons Ricart. A.E.V.
6. El professor Izard m'ha proporcionat amablement les anotacions extretes del buidatge de la font de l'A.C.A.: *Fondos de la Junta de Comercio. Registro de órdenes y oficios, 12/1 a 12/5*. Audiencia. Té publicat part d'aquest material al *Catálogo y estudios complementarios de la Exposición Documental y Bibliográfica sobre la industria textil catalana*. «Inversión de capitales en la primera etapa de la industrialización catalana». Museu Provincial Tèxtil. Imp. Marcet, Terrassa 1973.
7. A.C.A. *Fondos...*, 14-I-1854. Notari Torrent.
8. *Ibid.*, 3-II-1849. Notari Josep Pla.
9. *Ibid.*, 9-VI-1853. Notari Odena.
10. *Ibid.*, 11-IV-1849. Notari Planas.
11. *Ibid.*, 6-VIII-1853. Notari Elías.
12. *Ibid.*, 7-IV-1854. Notari Planas.
13. *Ibid.*, 24-VIII-1853. Notari Odena.
14. *Ibid.*, 17-XII-1853. Notari Planas; 30-VII-1852, Not. Moragas; 5-I-1840, Not. Odena; 29-VIII-1851, Not. Odena; 17-II-1854, Not. Soler; respectivament.
15. *Ibid.* 10-XII-1851, Not. Marzola; 11-X-1853, Not. Marzola.
16. MONGE Muley, i altres: *Personalidades eminentes de la industria textil española*, Barcelona 1952, p. 89.

17. *Ibid.*, p. 101. També: PARAREDA, Ramón: *Ayer de nuestras industrias: el Jacquard en España*, «Roda» núm. 37 (1978).
18. A.C.A. Fondos... 28-VI-1854. Not. Ferran.
19. A.C.A. Fondos... 3-II-1849. Not. Pla.
ALBAREDA, J.: *Els Puget, peoners de la indústria manlleuena*, «Manlleu», núm. 13 (1978).

X. ELS TREBALLADORS

1. Entre d'altres: OLLÉ, J. M.^a: *El Moviment obrer a Catalunya. 1840-43*, Nova Terra, Barcelona 1973; VILA, Pilar: *El moviment obrer a Manlleu en el segle XIX*. «Manlleu» (1978); DUARTE, Àngel: *La solidaritat i l'organització obrera a Manlleu a principis del segle XIX*, «Manlleu» (1979); ALBAREDA, Joaquim: *La conflictivitat social a Manlleu (finals del segle XIX, principis de l'actual)*. *El març de 1901*, «Manlleu» (1980).
2. Pel 1850, GRAELL. Pel 1892, SALLARÉS I PLA, *op. cit.*; Gurb, no hi consta.
3. SALARICH, José: *El cultivo alterno*, Vic 1876.
4. SALARICH, Joaquim: *Estudio topográfico-médico del Llano de Vich*, Vic 1871, p. 57.
5. SALARICH, Joaquim: *Higiene del tejedor*, Imp. Soler, Vic 1858, pp. 4-5.
6. A.M.V. Indústria-Fàbriques: *Indice de las fábricas. Lista nominal...* 1858-59.
7. COMISIÓN DE REFORMAS SOCIALES. *Trabajo de los niños*. Vol. II, Madrid, 1890, pp. 174-76.
8. SALLARÉS I PLA, Juan: *Op. cit.*
9. TORRENT, Domingo: *Manlleu, croquis para su historia*, Imp. Ramon Anglada, Vic 1893.
10. SALARICH, José: *Op. cit.*, pp. 46-7.
11. OLLÉ, J. M.^a: *Op. cit.*
12. A.M.V. Plec Indústria-Fàbriques. 1-VIII-1854.
13. VILA, J.: *Els orígens del mot esquirol*, «B. Dialectologia Catalana» I.E.C. (Gener-Juny 1916) Barcelona, p. 49.
14. OLIVERÓ, Rossend: *La primera vaga general a Barcelona i les seves repercussions a Vic*, Tàrrrega 1935, p. 26.
15. VILA, J.: *Els primers moviments socials a Catalunya*, Ed. Nova Terra, Barcelona 1972, p. 205.
16. A.M.V. Plec Indústria-Fàbriques. Carta del batlle al governador, 7-VII-1856 i comunicació del batlle a Busoms, 22-VIII-1856.
17. IZARD, Miquel: *Revolució industrial i obrerisme*, Ariel, Esplugues de Llobregat 1970, p. 93.
18. DUARTE, A. *La solidaritat...*, «Manlleu» (1979).
19. GAJA, *Op. cit.*; VILA, *El mov. obrer...*; ALBAREDA *La conflictivitat...*
20. CORCUERA, Pablo J. de: Pastoral, 25-X-1833. A.E.V.; MORGADES, Josep: Pastoral, 17-IV-1892, A.E.V.; TORRAS I BAGES, Josep: Pastoral, 11-II-1906, A.E.V.; FIGUEROLA, Jordi: *El bisbe Torras i Bages i els obrers de Manlleu*, «Manlleu» núm. 43 (1979).

21. S.B.V. Estadística parroquial, 1892, pp. 116-19.
22. S.B.V. Estatuts.
23. ALBAREDA, J.: *Les societats manlleuenques...*
24. ALBAREDA, J.: *La conflictivitat social...*
25. «El Ter». 30-VII-1898, núm. 17.
26. IZARD, Miquel: *La revolució industrial...*; pp. 168-171.
27. A.M.V., plec Indústria-Fàbriques. Carta del 19-VII-1856.
28. A.M.V., plec Societats-Cens obrer-Qüestions socials. Ban de D. Raymundo Serrat, tte. col. de infanteria. 22-IV-1874.
29. «La Plana de Vich». 14-II-1901. Núm. 85.

**XI. ANÀLISI DE LES TRANSFORMACIONS PRODUÏDES EN
LES ESTRUCTURES SOCIALS I PRODUCTIVES OSONENQUES
AL LLARG DEL SEGLE XIX**

1. IGLÉSIES, Josep: *L'evolució demogràfica de la comarca de Vic, «Roda de Ter»*, núm. 8, (1950). També JUNYENT, Eduard: *Evolució demogràfica de la comarca de Vich*, «Revista Vic» (1965).
2. SIMÓN SEGURA, Francisco: *La desamortització de Mendizábal en la província de Barcelona*, «Moneda y Crédito», núm. 98 (Madrid 1966). També BADOSA COLL, Elisa: *Aspectos cuantitativos de la desamortización en la ciudad de Vich* «Estudios históricos Archivo de Protocolos», IV (Barcelona, 1974).
3. F. SIMÓN, estableix la següent relació percentual: Barcelona: 42'35%, Tiana 7'97, Santa Perpètua 6'76, L'Hospitalet 3'94, Sant Cugat 2'95, Castellví de R. 2'88, El Prat del Llobregat 2'88, Sarrià 2'80, Vic 2'25. *Op. cit.*, pp. 131-135.
4. Sempre segons SIMÓN SEGURA: *Op. cit.* p. 127 i ss.
5. SALARICH, Joaquim: *Estudio topográfico...*; p. 57.
6. SALARICH, José: *El cultivo alterno*; p. 87.
7. MADÓZ, Pascual: *Diccionario...*; pp. 26 i 33.
8. SALARICH, José: *Op. cit.* pp. 65-66 i p. 71, respectivament; FONTANA, J. *Formación del mercado... Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Ariel, Barcelona 1975.
9. Les xifres són les següents:

	REBUT	EXPEDIT	
Blat	539.752	Patates	1.767.789
Farina	1.100.827	Llenya	3.000
Vi	607.304	Travesses	746.340
Oli	333.392	Cèrcols	27.266
Sal	362.735	Fustes	93.802
		Llonganissa	23.659

SALARICH, José: *Op. cit.*, p. 70.

10. D'ABADAL, Joaquim: *Cultius de la Plana de Vich...*, Fed. Agrícola Catalana-Balear. Vic, XI Congrés (Juny 1908), Imp. Portavella, Vic 1909, p. 34.
11. SALARICH, Miquel: *Història del Círcol Literari*, P.E.A., núm. 4, Vic 1962.

Fonts i bibliografies

FONTS

ARXIU I MUSEU EPISCOPALS DE VIC:

Fons Ricart: Docs. de la indústria.

Estadística parroquial 1807-57.

Plec «Romanços» (s. XIX).

Premsa: «El Montañés», 1854; «Gazeta de Vich», 1924; «La Plana de Vich» 1899-1901; «Manlleu»; «Taradell»; «Roda de Ter»; «Revista Vic»; «Ausa».

ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ. BARCELONA:

Consultas. Reg. 1159.

R.A. Lligalls. Papeles de S.E. sig. 259

ARXIU MUNICIPAL DE MANLLEU: Governació 20-265; 19-264; 21-266; 1-246 (Actes); 56-302; 34-279; 17-262.

Hisenda. Matricula Industrial 205-205.

ARXIU MUNICIPAL DE CENTELLES: Matricula Industrial.

ARXIU MUNICIPAL DE MASIES DE VOLTREGÀ: Padrons indústria. Matricula.

ARXIU MUNICIPAL DE TARADELL: Matricula Industrial.

ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE BARCELONA: Fons de la Junta Particular de Comerç. Volums consultats: 49, 55, 78, 65, 50, 56, 70, 72, 69, 59, 57, 65, 51, 68, 54, 33, 11, 22, 27, 25, 81 i Caixes 2 i 16.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA: Fons de la Junta Particular de Comerç. Lligalls consultats: 51, 53, 65, 68, 26, 59.

ARXIU MUNICIPAL DE VIC:

Plec «Societats-Cens obrer-qüestions socials»

Plec «Papers varis. S. XIX».

Plec «Indústria-fàbriques». Seglès XVIII i XIX.

Matricula Industrial.

Matricula de Comerç.

ARXIU MUNICIPAL DE RODA DE TER: Plec Indústries - Altes i Baixes; Matricula Industrial. Plec Béns Nacionals. Plec Obres Públiques.

BIBLIOTECA DE PALACIO REAL. MADRID:

CARESMAR, Jaume. Discurso sobre la Agricultura, Comercio e Industria... Ms. 2.471. També es troba a la B.C. Fons J.P.C. MS. 143 bis. Fons de Francisco de Zamora. Resposta de l'Ajuntament de Roda. Ms. 2.436.

SECRETARIA DEL BISBAT DE VIC:

Estadística del Bisbat, 1908.

Butlletí del Bisbat.

BIBLIOTECA POPULAR DE MANLLEU:

Periòdic «El Ter», 1897-1901.

FÀBRICA RIFÀ: Fons particular del senyor Joan Oliba de la Fàbrica Molas. Barcelona.

BIBLIOTECA DEL SERVICIO COMERCIAL ESPAÑOL DEL ALGODON. Barcelona: Diccionaris segles XVIII i XIX i informacions diverses.

FÀBRICA ALMEDA-ALEMANY: Fons particular. Barcelona.

BIBLIOTECA DEL FOMENT DEL TREBALL NACIONAL. Barcelona: Estadística de 1850.

ARXIU MUNICIPAL DE SANT VICENÇ DE TORELLÓ: Altes i Baixes de la Matrícula Industrial.

BIBLIOGRAFIA GENERAL

ARACIL, R. - GARCIA, M.: *Els inicis de la industrialització a Alcoi*, «Recerques» III, Ariel, Esplugues 1974.

ARRANZ, M. - GRAU, R.: *Problemas de inmigración y asimilación en la Barcelona del s. XVIII*, «Rev. Geografía» IV, núm. 1 (1970), U.B.

BALCELLS, Albert: *Cataluña Contemporánea*, 2 vols. Siglo XXI, Madrid 1977.

BALCELLS, Albert: *Trabajo industrial y organización obrera en la Cataluña contemporánea*, Laia, Barcelona 1974.

BENET, Josep - MARTI, Casimir: *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni progressista, 1854-1856*, Curial, Barcelona 1976.

CARR, Raymond: *España, 1908-39*, Ariel, Esplugues 1969.

CARDOSO, C. - PEREZ, H.: *Los métodos de la historia*, Crítica, Grijalbo, Barcelona 1976.

CARRERA, Jaume: *Historia política y económica de Cataluña. S. XVI-XVIII*, Bosch, Barcelona 1946.

COMISIÓN DE REFORMAS SOCIALES: *Trabajo de los niños*, Madrid 1980.

FONTANA, Josep: *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Ariel, Esplugues 1975.

FONTANA, Josep: *La crisis del Antiguo Régimen*, Crítica, Grijalbo, Barcelona 1979.

FONTANA, Josep: *Aribau i la indústria cotonera a Catalunya*, Dalmau, Barcelona 1963.

FRÍGOLA, Vicente: *Demarcación de los límites de las cuatro provincias 1822 (A.E.V.)*.

GALOBARDAS, Juan: *Cataluña en la mano*, Imp. Torres, Barcelona 1831

- GALLARD, Diego: *Almanak Mercantil*, Madrid.
- GIMÉNEZ, F.: *Guía Fabril*, 1861.
- GIRALT-BALCELLS-TERMES: *Los movimientos sociales en Cataluña, Valencia y Baleares*, Nova Terra, Barcelona 1970.
- GRAELL, Guillermo: *Historia del Fomento del Trabajo Nacional, Barcelona, 1850*.
- IGLÉSIES, Josep: *L'obra cultural de la Junta de Comerç*, Dalmau, Barcelona 1969.
- IGLÉSIES, Josep: *Síntesi de la Junta de Comerç de Barcelona*, Dalmau, Barcelona 1969.
- IZARD, Miquel: *La Revolución Industrial en España (1832-1861)*, Univ. Mérida (Los Andes). Tesis Doctoral, inédita. 1969.
- IZARD, Miquel: *Revolució industrial i obrerisme*, Ariel, Esplugues 1970.
- IZARD, Miquel: *Burguesos i proletaris*, Dopesa, Barcelona 1978 (Conèixer Catalunya).
- IZARD, Miquel: *Manufactureros, industriales y revolucionarios*, Crítica, Grijalbo, Barcelona 1979.
- IZARD, Miquel: *Catálogo y estudios complementarios de Exposición Doc. y Bibliográfica sobre la ind. textil catalana*, Imp. Marcet, Terrassa, 1973.
- JORDÁN Y FRAGO, J.: *Geografía Nueva de España*. Madrid 1779 (S.E.C.E.A.)
- LLUCH, Ernest: *El pensament econòmic a Catalunya: 1760-1840*, Ed. 62, Barcelona 1973.
- MADOZ, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*, Madrid 1845, 16 vols.
- MALUQUER, Jordi: *El socialismo en España. 1833-1868*, Crítica, Grijalbo, Barcelona 1977.
- MALUQUER, Jordi: *La estructura del sector algodonero en Cataluña durante la primera etapa de la industrialización*, «Hacienda Pública», núm. 38 (1976).
- MIÑANO, Sebastián de: *Diccionario geográfico-estadístico*, Madrid 1826-29.
- MOLAS, Pere: *Economía i societat al segle XVIII*, Paraula Viva, Barcelona 1975.
- MOLAS, Pere: *Comerç i estructura a Catalunya i València, s. XVII-XVIII*, Curial, Barcelona 1977.
- MONGE MULEY i altres: *Personalidades eminentes de la industria textil española*, Barcelona 1952.
- NADAL, Jordi: *El fracaso de la Revolución Industrial en España*, Ariel, Esplugues 1975.
- NADAL, Jordi: *La población española. s. XVI-XIX*, Ariel, Barcelona 1975.
- NADAL, Jordi - RIBAS, E.: *Una empresa cotonera catalana...*, «Recerques» 3, Ariel, Esplugues 1974.
- NADAL, J. - TORTELLA, G. eds.: *Agricultura, comercio colonial, y crecimiento económico en la España contemporánea*, Ariel, Esplugues 1974.
- NADAL, Joaquim: *La industrialització al Gironès: l'exemple de Salt* «Recerques» 6, Ariel, Esplugues 1976.

- OLLÉ, Josep M.^a: *El moviment obrer a Catalunya. 1840-3*, Nova Terra, Barcelona 1973.
- PARIAS, L. H.: *Historia General del Trabajo*, Grijalbo, Barcelona 1965.
- RUIZ Y PABLO, A.: *Historia de la Real Junta Particular de Comercio de Barcelona: 1758-1847*, C.C.N.B., Barcelona 1919.
- SALARICH, Joaquim: *Higiene del tejedor*, Vic 1858.
- SALLARÉS, Juan: *El trabajo de las mujeres y los niños*, Imp. Vives, Sabadell 1892.
- SERRA, Eva: *Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del s. XVIII*, «Estudis d'H.^a Agrària», Curial, Barcelona 1978, núm. 1.
- SIMÓN SEGURA, Fco.: *La desamortización de Mendizábal en la provincia de Barcelona*, «Moneda y Crédito», núm. 98 (Madrid 1966).
- SOCIEDAD DE LITERATOS: *Diccionario geográfico universal*, Imp. Torres, Barcelona 1833.
- TORTELLA, Gabriel: *Los orígenes del capitalismo en España*, Tecnos, Madrid 1973.
- TORRAS, Jaume: *Liberalismo y rebeldía campesina*, Ariel, Esplugues - Barcelona 1976.
- TORRAS, Josep M.^a: *Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat*. «Miscel·lània Aquallatensia» / 2, C.E.C.I., Igualada 1974.
- VICENS VIVES, Jaume: *Historia económica de España*, Ed. Vicens, Barcelona 1971.
- VICENS, J. - LLORENS, M.: *Industrials i polítics*, Ed. Vicens, Barcelona 2 1972.
- VILÀ, Josep: *Els orígens de la indústria catalana moderna: s. XVIII-XIX*, «Estudios geográficos» (Barcelona 1960), núm. 78.
- VILÀ, Josep M.^a: *Els primers moviments socials a Catalunya*, Nova Terra, Barcelona 1972.
- VILÀ, Pau: *Aspectes geogràfics de Catalunya*, Curial, Barcelona 1978.
- VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Ed. 62, Barcelona 3 1973, 4 vols.
- VILAR, Pierre: *La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i un destí*, «Recerques» 3. Ariel (Esplugues 1974).
- VILAR, Pierre: *Crecimiento y desarrollo*, Ariel, Barcelona 3 1976.
- Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña*, Imp. Brusi, Barcelona 1824.
- ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Curial, Barcelona 1973. A cura de Ramon Boixareu.

BIBLIOGRAFIA COMARCAL

- ABADAL, Jozquim de: *Cultius de la Plana de Vich...*, Fed. Agrícola Catalano-Balear. XI Congrés (Juny 1908). Imp. Portavella, Vic 1909.
- ALBAREDA, Joaquim: *Les societats manlleuenques del segle passat*, Apèndix al llibre de M.ª P. Vila i R. Claparols: *Les entitats de Manlleu*, Manlleu 1981.
- ALBAREDA, Joaquim: *Els Puget: peoners de la indústria manlleuena*, «Manlleu», núm. 13 (1978).

- ALBAREDA, Joaquim: *La conflictivitat social a Manlleu (finals del segle XIX, principis de l'actual)*, F. Major, «Manlleu» (1980).
- BADOSA, Elisa: *Aspectos cuantitativos de la desamortización en la ciudad de Vic*, «Estudios históricos y doc. de los Archivos de Protocolos», núm. IV, Barcelona, 1974.
- CASASAS, Enric: *Tona, descripció històrica i geogràfica*, Gràf. Diamant, Barcelona 1943.
- Cinquenta aniversario de Industrias Riva, S.A. 1929-75*, Barcelona 1975.
- DUARTE, Àngel: *La solidaritat i l'organització obrera a Manlleu a principis del segle XX*, «Manlleu», F. Major (1979).
- FIGUEROLA, Jordi: *El bisbe Torras i Bages i els obrers de Manlleu* «Manlleu», núm. 43 (1979).
- GAJA, Esteve: *Història de Manlleu*, Ed. Jaimes, Barcelona 1976.
- GALADIES, M.: *Recuerdo histórico de la carretera de Barcelona a Vich*, Vic 1846.
- GENÍS, Ramon: *El ram de la pell a Vic*, Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic 1959.
- GENÍS, Ramon: *El gremio de aluderos y guanteros de Vich*. «Ausa» II pp. 110-120.
- GENÍS, Ramon: *Los curtidores y zurradores de Vich*, «Ausa» II, pp. 293 i ss.
- GENÍS, Ramon: *El gremio de los curtidores y zurradores de Vic en la Edad Moderna*, «Ausa» II, pp. 397-409.
- GUDIOL, Josep: *La premsa vigatana*, «Gazeta vigatana» (1905), p. 106.
- GUDIOL, Josep: *Vic en la guerra de la independència*, «Gazeta de Vich» núm. 447 (1917).
- Guia oficial de Vich y su partido*, Guías Catalonia, Barcelona 1927.
- IGLÉSIES, Josep: *L'evolució demogràfica de la comarca de Vic*, «Roda de Ter», núm. 8, (1950).
- JUNYENT, Eduard: *La ciutat de Vic i la seva història*, Ed. Curial, Barcelona 1976.
- JUNYENT, Eduard: *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Patronat d'Estudis A., Vic 1969.
- JUNYENT, Eduard: *Evolució demogràfica de la comarca de Vich*, «Revista Vic», (1965).
- JUNYENT, Eduard: *La comarca de Vic en 1782*, «Ausa» III, p. 50.
- JUNYENT, Eduard: *Vich en la guerra de la Independència*, «Ausa» VII p. 53.
- MADURELL, Josep M.^a: *Les ordinacions de la confraria dels paraires i teixidors de llana de Sant F. de Torelló*, «Ausa» VII, pp. 310-15.
- OLIVERÓ, Rossend: *La primera vaga general a Barcelona i les seves repercussions a Vich*, Barcelona 1935.
- ORTIZ, Roser: *Historia del gremio de paraires de la ciudad de Vic*, Tesi de llicenciatura. Univ. Barcelona.
- ORTIZ, Roser: *El gremi de paraires de la ciutat de Vic*, «Ausa» VI, p. 103.
- PAGÈS, Montserrat - DALMASSES, Esteve: *L'evolució de l'agricultura al terme municipal de Vic al s. XVIII*, Tesi llic. U.A.B., 1977.

- PARAREDA, Ramón: *Ayer de nuestras industrias. El jacquard en España*, «Roda», 37 (1978).
- PLADEVALL, Antoni: *Estado de la fabricación de la lana de la comarca de Vich*, «Ausa» V, p. 249.
- PLADEVALL, Antoni: *La Plana de Vic: síntesi històrica*, Escola d'Estiu d'Osona, 1979.
- PLADEVALL, Antoni: *El gremi de paraires i teixidors de llana*, «Taradell», núms. 208-54.
- PLADEVALL, Antoni: *El gremi dels paraires i teixidors de Torelló*, «Torelló» 1976 (F. Major).
- PLADEVALL-BAUCELLS-VILACÍS-IZQUIERDO: *Síntesi històrica de Taradell*, Taradell 1974.
- PRAT, Josep: *El canal industrial de Manlleu*, «Lletres Amicals», (1961), vol. 21.
- PUCHADES, Josep M.^a: *Contribució a la divisió territorial de Catalunya: Les Rodalies*, «Torelló», F. Major (1978).
- PUCHADES, Josep M.^a: *La indústria a Torelló*, «Miscel·lània Pau Vila», Ed. Montblanc-Martín, Granollers, 1975, pp. 529-47.
- PUCHADES, Josep M.^a: *Notes demogràfiques de la rodalia de Torelló*, «Torelló», F. Major (1979).
- PUIG, Núria: *La sociedad de Vich en el siglo XVIII*, Beca Mn. Gudiol 1975. P.E.A.
- PUNTI, Ramon: *Les generacions parlen: 1745-1930*, Copivic, Vic 1978.
- RAMON DE SAMPEDRO, José: *El marqués de Remisa*, S. Estudios del Banco Atlántico, 1963.
- RAMON DE SAMPEDRO, José: *Els Safont*, «Ausa» II, pp. 311-19.
- REPARAZ, Gonçal de: *La Plana de Vic*, Enciclopèdia Catalunya, Barcino, Barcelona 1928.
- RIFÀ, Eduard: *Articles*, Barcelona 1938.
- SALARICH, Joaquín: *Vich, su historia, sus monumentos, sus hijos y sus glorias*, Vic 1854.
- SALARICH, Joaquín: *Censo de Vich*, Barcelona 1957.
- SALARICH, Joaquín: *Estudio topográfico médico del llano de Vich*, Memòria premiada per la R. Acadèmia de Medicina de Barcelona (1-II-1871).
- SALARICH, José: *El cultivo alterno*, Memòria guanyadora del certamen del Círcol Literari de Vic, 1876.
- SALARICH, Miquel S.: *Història del Círcol Literari de Vic*, P.E.A., Vic 1962.
- SALARICH, Miquel S.: *Dades sobre el còlera de l'any 1854*, «Ausa» V, p. 228.
- SALARICH, Miquel S.: *Les societats recreatives vigatanes del vuit-cents*, «Ausa».VI.
- SERRA, Josep: *Les vinyes de la Plana de Vic*, Divulgacions de l'Arxiu Municipal, Vic 1881.
- SOLÀ, Fortià: *Història de Torelló*, 2 vols. Gráf. Marina, Barcelona 1947.
- SUDRIÀ, Carles: *Aspectes de l'agricultura de la comarca de Vic al segle XVIII*, Tesi llic. U.A.B. 1977.

- SUDRIÀ, Carles: *L'ingrés agrícola a la Plana de Vic el segle XVIII* «Recerques» IX. Curial (Barcelona 1979).
- TORRENT, Domingo: *Manlleu, croquis para su historia*, Imp. Anglada, Vic 1893.
- Un siglo al servicio de la industria textil. Centenario de la Tornería Fortián Pujol*, Torelló 1953.
- VILA, J.: *Els orígens del mot esquiol*, «Butlletí de Dialectologia catalana» I.E.C., Barcelona, Gener-juny 1916.
- VILA, Pilar: *El moviment obrer a Manlleu en el segle XIX*, «Manlleu» F. Major (1978).
- VILAR, Jaume: *Inicis de la indústria tèxtil a Catalunya i a Roda*, «Roda de Ter» núm. 24 (1965).

Sumari

<i>Pròleg</i>	3
<i>Abreviatures</i>	6
<i>Introducció</i>	7
I. <i>Aproximació a les estructures de la societat osonenca de finals del segle XVIII</i>	11
II. <i>Anàlisi comparativa de les dades sobre la manufactura tèxtil del segle XVIII</i>	17
1. <i>Les fonts</i>	17
2. <i>Les dades</i>	18
3. <i>Comentari</i>	20
III. <i>Aproximació a la indústria de la segona meitat del segle XVIII</i>	23
1. <i>Els gremis</i>	23
2. <i>Característiques de la indústria</i>	25
IV. <i>La fi dels gremis</i>	37
1. <i>El context general</i>	37
2. <i>La Plana de Vic</i>	39
3. <i>El gremi de Sant Pere de Torelló: un cas il·lustratiu de la decadència gremial</i>	42
V. <i>Els anys de transició: el primer terç del segle XIX</i>	51
VI. <i>L'estat de la indústria entre 1845 i 1850</i>	57
VII. <i>La indústria tèxtil vers 1870</i>	63

VIII.	<i>Canvis de localització de la indústria tèxtil. Anàlisi dels contrastos locals . . .</i>	71
1.	Vic: les raons de la seva desindustrialització	71
2.	Taradell: de la crisi gremial a la desindustrialització	78
3.	Centelles: entre la crisi i la reeixida	80
4.	Gurb: la fàbrica de Malars. Un cas exemplar d'utilització de l'energia hidràulica	84
5.	Manlleu: industrialització i desenrotllament	87
6.	Roda de Ter: procés de creixement irreversible	102
7.	La vall del Ges: Torelló, Sant Pere i Sant Vicenç. Diversificació industrial i comercial	105
8.	Sant Hipòlit de Voltregà: industrialització tardana	109
IX.	<i>Fabricants i capitals: llur procedència i vinculacions</i>	113
1.	L'actuació exterior dels capitals vigatans	114
2.	La inversió a la comarca	117
X.	<i>Els treballadors</i>	125
1.	El nombre dels obrers	125
2.	El treball	127
3.	Les formes d'organització i de resposta obreres	130
4.	La contrarevolució	132

XI. <i>Anàlisi de les transformacions produïdes en les estructures socials i productives osonenques al llarg del segle XIX . . .</i>	139
1. La població	139
2. Una societat en transformació	140
3. Una societat capitalista	145
4. Vers un nou model de vida	148
<i>Notes</i>	151
<i>Fonts i bibliografies</i>	160

Les fotos han estat fetes, en la seva majoria, per Josep M.ª Muntaner i per Xavier Valls —reproduccions del plànol de Manlleu del 1883—, als quals resto molt agraït.

*Aquest llibre ha estat editat
amb l'ajut econòmic de*

L'AJUNTAMENT DE MANLLEU